

Uklarhet?

Vår deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner er under debatt. De siste rundene har dreid seg om hvorvidt norske soldater i Irak i realiteten er en del av okkupasjonsstyrken eller om de – fordi de er øremerket for humanitær innsats (og utstyrt med genferkorsmerkede uniformer!) – er en del av det internasjonale samfunnets bidrag til gjenoppbyggingen av landet. Sentralt står spørsmålet om hvilke *rules of engagement* de norske styrkene er underlagt. Når korrupperer bruk av militærmakt et eventuelt humanitært engasjement?

Rettferdig krig tradisjonen har rett intensjon som et av de kriteriene den benytter når den skal vurdere bruk av militære maktmidler. Kriteriet har bæring på både premissene for maktbruken og på de mål en militæraksjon sikter mot. Den må være fundert på og drevet ut fra moralsk-rettslige forpliktelser og ha som målsetting å gjenopprette livsvilkår preget av fred og rettferdighet. Egeninteresse og snevre politiske gevinster er diskvalifisert som motivasjonsgrunnlag. Det gjelder både når slike målsettinger er åpenlyse og uttalte, og når de er mer eller mindre kamuflert som humanitært engasjement. Der andre motiver blir stående som de egentlige drivkreftene bak en intervensjon, tjener de bare til å korrumpere aksjonen.

Sammenblanding av ulike operasjonskonsept – slik vi tidligere har sett det i Jugoslavia og Somalia – bidrar også til å sette spørsmålsteget ved troverdigheten. Når en og samme entreprenør driver to operasjoner med helt forskjellig sikte i ett og samme operasjonsområde, blir situasjonen i beste fall uoversiktlig. Det er absolutt nødvendig med klare linjer hva intensjon og målsetting angår. Restitusjonsmotivet begrenser i utgangspunktet de legitime handlingsalternativene for humanitære intervensjonsstyrker. Vold og ødeleggelse må begrenses til et absolutt minimum og kan bare aksepteres innenfor en utvidet selvforsvarsramme: Forsvar av sivilbefolkningen, forsyningslinjer og egne styrker. De siste ukenes debatt gir i hvert fall grunn til å spørre om rammene for våre styrker er tilstrekkelig klare.

Dette nummeret av *PACEM* er viet to hovedtema: Det første, «Religion og konflikt», gjengir foredrag som president for *International Center for Religion and Diplomacy* i Washington Douglas Johnston, general Trond Furuhoide og biskop Gunnar Stålsett holdt under Feltprestkorpsets jubileumskonferanse sist høst, «Conflict and Peace – Religion, the Missing Link?».

Det andre hovedtemaet er delvis foranlediget av den debatten som oppstod i kjølevannet av offentliggjøringen av stabsprest Bård Mælands forskningsrapport

om holdninger hos norske KFOR-soldater. Fire av bidragene i dette nummeret relaterer seg i større eller mindre grad til denne tematikken. «Hvilken ballast trenger en god soldat», spør forsker ved PRIO, Henrik Syse. Oberstløytnant Martin Hjelmervik Næss analyserer hvilken rolle soldatens sympatier og anti-patier kan spille i internasjonale fredsoperasjoner i artikkelen «Moralske dilemmaer i fredstjeneste». Kapteinløytnant Olav Kjellevold Olsen har i sin hovedoppgave ved Norsk Lærerakademi blant annet undersøkt norske offiserers evne til moralsk tenkning og lar oss få et innblikk i sine funn i artikkelen «Er ein god offiser ein god offiser?». Magnus Erikson – offiser i den svenske armeen – ser på muligheten for å utvikle et relevant verdigrunnlag for Forsvaret under overskriften «Idealism eller professionalism?».

Vi har funnet plass til ytterligere tre bidrag. Det første er Sturla Stålsetts bearbeiding av et foredrag han holdt på Forsvarets stabsskole høsten 2003: «Med rett til å angripe? Etisk vurdering av forkjøpsangrep og preventiv krigføring.»

Militärdekan Werner Krätschell er ansvarlig for feltpresttjenesten i det østlige Tyskland. Hans foredrag fra Feltprestkorpsets årskonferanse sist høst, «Chances for Chaplaincy in the Past and Future», gjenspeiler Krätschells erfaring som prest i Øst-Berlin før murens fall og er vel verdt å lese.

Til slutt gjengir vi biskop Gunnar Stålsett preken fra Feltprestkorpsets jubileumsgudstjeneste Oslo Domkirke Bots- og bededag 2003.

To bokanmeldelser har vi også funnet plass til: Raag Rolfsen har lest Henriks Syses bok *Rettferdig krig* og vår danske kollega Peter Skov-Jakobsen har anmeldt *Seierens melankoli* av Paul Otto Brunstad.

God lesning!

Leif Tore Michelsen

PS. Redaksjonen beklager at dette nummeret av *PACEM* er blitt forsinket. I hovedsak skyldes dette at redaktøren ikke har klart å fylle det tomrommet som redaksjonssekretær Are Eidhamars beordring til internasjonal tjeneste har medført. Vi skal imidlertid anstrenge oss for å komme tilbake i rute til neste nummer.

Uklarhet?

Vår deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner er under debatt. De siste rundene har dreid seg om hvorvidt norske soldater i Irak i realiteten er en del av okkupasjonsstyrken eller om de – fordi de er øremerket for humanitær innsats (og utstyrt med genferkorsmerkede uniformer!) – er en del av det internasjonale samfunnets bidrag til gjenoppbyggingen av landet. Sentralt står spørsmålet om hvilke *rules of engagement* de norske styrkene er underlagt. Når korrupperer bruk av militærmakt et eventuelt humanitært engasjement?

Rettferdig krig tradisjonen har rett intensjon som et av de kriteriene den benytter når den skal vurdere bruk av militære maktmidler. Kriteriet har bæring på både premisene for maktbruken og på de mål en militæraksjon sikter mot. Den må være fundert på og drevet ut fra moralsk-rettslige forpliktelser og ha som målsetting å gjenopprette livsvilkår preget av fred og rettferdighet. Egeninteresse og snevre politiske gevinster er diskvalifisert som motivasjonsgrunnlag. Det gjelder både når slike målsettinger er åpenlyse og uttalte, og når de er mer eller mindre kamuflert som humanitært engasjement. Der andre motiver blir stående som de egentlige drivkreftene bak en intervensjon, tjener de bare til å korrumpere aksjonen.

Sammenblanding av ulike operasjonskonsept – slik vi tidligere har sett det i Jugoslavia og Somalia – bidrar også til å sette spørsmålsteget ved troverdigheten. Når en og samme entreprenør driver to operasjoner med helt forskjellig sikte i ett og samme operasjonsområde, blir situasjonen i beste fall uoversiktlig. Det er absolutt nødvendig med klare linjer hva intensjon og målsetting angår. Restitusjonsmotivet begrenser i utgangspunktet de legitime handlingsalternativene for humanitære intervensjonsstyrker. Vold og ødeleggelse må begrenses til et absolutt minimum og kan bare aksepteres innenfor en utvidet selvforsvarsramme: Forsvar av sivilbefolkningen, forsyningslinjer og egne styrker. De siste ukenes debatt gir i hvert fall grunn til å spørre om rammene for våre styrker er tilstrekkelig klare.

Dette nummeret av *PACEM* er viet to hovedtema: Det første, «Religion og konflikt», gjengir foredrag som president for *International Center for Religion and Diplomacy* i Washington Douglas Johnston, general Trond Furuhoide og biskop Gunnar Stålsett holdt under Feltprestkorpsets jubileumskonferanse sist høst, «Conflict and Peace – Religion, the Missing Link?».

Det andre hovedtemaet er delvis foranlediget av den debatten som oppstod i kjølevannet av offentliggjøringen av stabsprest Bård Mælands forskningsrapport

om holdninger hos norske KFOR-soldater. Fire av bidragene i dette nummeret relaterer seg i større eller mindre grad til denne tematikken. «Hvilken ballast trenger en god soldat», spør forsker ved PRIO, Henrik Syse. Oberstløytnant Martin Hjelmervik Næss analyserer hvilken rolle soldatens sympatier og anti-patier kan spille i internasjonale fredsoperasjoner i artikkelen «Moralske dilemmaer i fredstjeneste». Kapteinløytnant Olav Kjellevold Olsen har i sin hovedoppgave ved Norsk Lærerakademi blant annet undersøkt norske offiserers evne til moralsk tenkning og lar oss få et innblikk i sine funn i artikkelen «Er ein god offiser ein god offiser?». Magnus Erikson – offiser i den svenske armeen – ser på muligheten for å utvikle et relevant verdigrunnlag for Forsvaret under overskriften «Idealism eller professionalism?».

Vi har funnet plass til ytterligere tre bidrag. Det første er Sturla Stålsetts bearbeiding av et foredrag han holdt på Forsvarets stabsskole høsten 2003: «Med rett til å angripe? Etisk vurdering av forkjøpsangrep og preventiv krigføring.»

Militärdekan Werner Krätschell er ansvarlig for feltpresttjenesten i det østlige Tyskland. Hans foredrag fra Feltprestkorpsets årskonferanse sist høst, «Chances for Chaplaincy in the Past and Future», gjenspeiler Krätschells erfaring som prest i Øst-Berlin før murens fall og er vel verdt å lese.

Til slutt gjengir vi biskop Gunnar Stålsett preken fra Feltprestkorpsets jubileumsgudstjeneste Oslo Domkirke Bots- og bededag 2003.

To bokanmeldelser har vi også funnet plass til: Raag Rolfsen har lest Henriks Syses bok *Rettferdig krig* og vår danske kollega Peter Skov-Jakobsen har anmeldt *Seierens melankoli* av Paul Otto Brunstad.

God lesning!

Leif Tore Michelsen

PS. Redaksjonen beklager at dette nummeret av *PACEM* er blitt forsinket. I hovedsak skyldes dette at redaktøren ikke har klart å fylle det tomrommet som redaksjonssekretær Are Eidhamars beordring til internasjonal tjeneste har medført. Vi skal imidlertid anstrenge oss for å komme tilbake i rute til neste nummer.

Faith-based Diplomacy: Trumping Realpolitik*

BY DR. DOUGLAS M. JOHNSTON

Good morning. It is a particular pleasure for me to be with you on this, your 50th anniversary celebration, in this wonderful setting. More to the point, I feel privileged to be speaking in Norway, a country held in high regard by the entire world because of its active role in peacemaking around the globe.

I have been asked to speak to you this evening about a new concept called “faith-based diplomacy”, which, simply put, involves the incorporation of religious concerns into the practice of international politics. Operationally, it means making religion part of the solution to some of the intractable, identity-based conflicts that currently plague the geopolitical landscape.

Why is this important? Just about anywhere you turn these days, one finds a religious dimension to the conflict: Nigeria, Sri Lanka, Kashmir, the Sudan, Indonesia, Chechnya, Kosovo – the list goes on. Whether religion is a root cause of the conflict as it appears to be in the Middle East, where there are competing religious claims for the same piece of territory, or is merely a mobilizing vehicle for national or ethnic passions, as has typically been the case in the Balkans, it is nevertheless central to much of the strife that is taking place in the world today.

It is also the case that most of these conflicts have an Islamic interface. This should come as no surprise as the forces of globalization collide with traditional values, often embedded in religion. But there is another dynamic at play as well. If you think back to the beginning of the last millennium when Christianity and Islam were locked in mortal combat over their mutual claims to the Holy Lands and then fast-forward your thinking to the present, you get the uneasy feeling that not a whole lot has changed. One wonders why it is that these two world religions, which share so much in common theologically – and they do – either

* Presentation to the Norwegian Chaplains Corps 50th Anniversary Conference on Conflict and Peace – Religion, the Missing Link?, Oslo Oct. 25, 2003

talk past one another at best, or, alternatively, resort to conflict to settle their differences. I submit that at least part of the reason has to do with the fact that they speak different languages. Muslims speak the language of integration, of religion and politics, as they seek to form a community on earth pleasing to Allah; while we in the West speak the language of separation – of church and state. Even the same words assume different meanings. We say “secular”; they hear “Godless”, when what was intended was “freedom to worship as you please”. They hear “Godless” in large part because of the cultural image that we project. Even in some of the more remote parts of the world, when I turn on the television set, more often than not, I will get the Jerry Springer show. Sadly, that is America to many who watch such programs – programs that are every bit as offensive to us as they are to them. Yet, we seem powerless to do anything about it. (Perhaps it is time for an amendment to the First Amendment?) In some respects, the events of September 11th are a recent manifestation of where all this can lead.

In the wake of those tragic attacks, the United States has been pursuing a dual-track strategy – a track of justice and retribution in Afghanistan and a track of pre-emption in Iraq. This response is understandable when one considers the fact that the leading vital interest of every nation-state is protecting the security of its citizens. However, unless we complement that response with an effective strategy of cultural engagement, all we will do in the final analysis is expand the pool of future terrorists and drive ourselves toward a police state, as we seek greater security in an increasingly insecure world.

Samuel Huntington has noted in his *Clash of Civilizations* that religion is the defining element of culture; and that is not good news for the West, which has neither the capability to deal with religious differences or to interact effectively with demagogues who manipulate religion for their own purposes. This is largely due to the fact the religion has long been absent from the Western policymaker’s calculus as a result of enlightenment prejudice and our subsequent commitment to the nation-state model as our paradigm for international relations (in which religion is all but totally neglected). In other words, we have let our rigorous separation of church and state become a crutch for not taking the time to understand how religious factors shape the perceptions and political aspirations of others who do not similarly separate the two.

The divisive influence of religion has long been recognized, but its helpful potential in resolving conflicts was not fully acknowledged until the publication in 1994 of *Religion, the Missing Dimension of Statecraft* (Oxford University Press). This book illustrates through a series of case studies how religious or spiritual factors can be helpful in preventing or resolving conflict, while at the

same time advancing social change based on justice and reconciliation. Now in its 13th printing and second foreign language translation, it is required reading at the US Foreign Service Institute and in numerous college, university, and seminary curriculums. In addition, it was selected in 1999 by *Sapio* (Japan's equivalent of Time Magazine) as one of the ten most important books to read in preparing for the 21st Century. In short, it struck a responsive chord around the world, largely because of the timing of its publication. Over the course of the seven years in which it was produced, the Berlin Wall came down and historic antagonisms previously suppressed by the bipolar confrontation of the Cold War re-emerged as ethnic conflict and other forms of inter-communal hostilities. In this context, religious reconciliation juxtaposed with official or unofficial diplomacy seemed to offer greater potential than did traditional diplomacy by itself.

Because of the enthusiastic reception which the book received, some of us who were involved in its development felt inspired to walk the talk. It was out of this impulse that the International Center for Religion and Diplomacy was born in April 1999 to practice the faith-based diplomacy mentioned earlier. It does so by:

- Serving as a bridge between the political and religious communities in support of peacemaking,
- Deploying inter-religious action teams to trouble spots where conflict threatens or has already broken out,
- Training religious clergy and laity in the tasks of peacemaking, and
- Providing feedback to theologians and clergy on interpretations of their teachings that are contributing to strife and misunderstanding.

The approach taken is one that conveys respect for the role that religious faith plays in the lives of the protagonists. But respect in this context means more than mere tolerance. Tolerance is all too often little more than a thin veneer of accommodation to cover over that which divides. In contrast, respect speaks to our common humanity and celebration of the fact that each of us is imbued with a spark of the Creator. Where Muslims are concerned, for example, this means appreciating the fact that Islam is the glue that binds their societies spiritually, morally, politically, and economically.

How this form of diplomacy translates in reality varies from one dispute to the next, since every conflict is unique, driven as much by personalities as by circumstances. Thus, the Center's practice of faith-based diplomacy in the Sudan has meant one thing, while in Kashmir quite another. In the Sudan, it has involved developing relationships of trust with the Islamic political and religious leadership in the North and inspiring them to take steps toward peace that they

wouldn't otherwise take. Among other gains, this approach has led to the recent establishment of an Inter-religious Council which, for the first time in that country's history, provides a forum where key Muslim and Christian religious leaders can come together on a monthly basis to work out problems of concern to their respective communities and to harness inter-religious cooperation in securing a lasting peace. It also constitutes an important mechanism for protecting religious freedom. Already in the first two months of its existence, the Council has facilitated more equitable treatment for non-Muslims than the churches have been able to achieve in the last ten years.

In Kashmir, on the other hand, our practice of faith-based diplomacy has involved working with next-generation leaders across religious boundaries in order to transform the spiritual, social, and political dynamics of the region. A key ingredient here has been the development of faith-based reconciliation as an alternative paradigm to that of militant Islam or militant Hinduism. This paradigm, which is based on the reconciling principles of Jesus, is already breaking down deep-seated animosities between the Muslims and Hindus.

Suffice it to say, the Sudan and Kashmir initiatives represent only two forms of faith-based diplomacy. Another might involve a more effective use of our military chaplains. In Iraq and elsewhere, American and coalition military personnel are encountering religious environments with which they have little or no prior experience. In such situations, military chaplains are uniquely positioned to play an important role. With proper training and expanded rules of engagement, chaplains could actively enhance their commands' ability to prevent or resolve conflict having religious content. In Algeria's war of independence, for example, whenever French troops found themselves in difficult predicaments, they sent their chaplains out to negotiate with the Muslim rebels. As we are all aware, it was the French who brought us the Enlightenment, which in turn provided the impetus for secularism in the West. Yet, even they understand the need to deal with religious imperatives.

More specifically, chaplains can serve an invaluable early-warning function for their commands based on personal interactions with local (overseas) religious communities and with religious-based, non-governmental organizations. Not only are they able to develop a grassroots understanding of the religious and cultural nuances at play, they can also pass on the concerns of indigenous leaders about incipient threats to stability posed by ethnoreligious demagogues. At times, they may also be in positions where they can provide a reconciling influence in addressing misunderstandings or differences with these communities. Finally, they can advise their commanders on the cultural aspects of decisions

that are being taken (or that should be taken). In other words, in addition to their normal function of addressing the human casualties after conflict has erupted, military chaplains can become an important tool in preventing its eruption in the first instance.

We have touched only briefly on the concept of faith-based diplomacy. It is examined at greater length in a recent book entitled *Faith-based Diplomacy: Trumping Realpolitik*, published a few months ago by Oxford University Press. Among other things, this sequel to the earlier book I mentioned examines how the peacemaking tenets of key world religions can effectively be brought to bear in addressing identity-based conflicts in which those religions are currently engaged. It also challenges the policymaking community to expand its definition of “realpolitik”.

Realpolitik, as commonly understood and referred to by most foreign policy experts, has been the term of art describing the practice of power politics based on a tough-minded, realistic view of the political, economic, and security factors that dominate any given situation. Typically, this concept has not included a sophisticated understanding of the larger religious and philosophic values that influence the actors, nor has it offered its disciples access to the kind of spiritual engagement that can sometimes be useful in the diplomatic search for solutions.

This purposeful exclusion of elements that clearly play a central role in some situations has left foreign policy practitioners with an inadequate frame of reference for dealing with problems of communal identity that manifest themselves in the form of ethnic conflict, tribal warfare, and religious hostilities. It is no small irony that this historical exclusion was never itself the product of rational analysis but rather a predictable outgrowth of dogmatic secularism. The question then becomes which of these two positions comes closest to the “real” meaning of *realpolitik*: dogmatic self-limitation or a rational willingness to see the world complete and whole?

In closing, I would note that the challenge of harnessing religion’s transcendent qualities in the cause of peace is formidable and not for the faint of heart. Not only is this work of faith-based diplomacy intellectually, psychologically, and emotionally draining, but it involves significant risks as well. Vested interests develop around every conflict that want to see that conflict continue, and a number of spiritually inspired peacemakers have paid the ultimate price for their efforts: Mahatma Gandhi, Anwar Sadat, and Martin Luther King, Jr, to mention a few of the better known. Despite the risks, however, and as September 11, 2001 so powerfully illustrates, spiritual engagement is a challenge we ignore at our peril.

Dr Douglas M. Johnston is founder and president of the Washington-based International Center for Religion and Diplomacy. He is a distinguished graduate of the U.S. Naval Academy and holds a Masters Degree in Public Administration and a Ph.D. in Political Science from Harvard University. He has served in senior positions in government, business, academia, and the military. Prior to his current position, Dr. Johnston served as Executive Vice President and Chief Operating Officer of the Center for Strategic and International Studies.

On Conflict and Peace – Not Religion, but Self-confidence*

BY MAJOR GENERAL (RET) TROND FURUHOVDE

Introduction

Confidence in general can be considered as a key psychological element in all conflict relations. However, to build confidence it is necessary to demonstrate courage in the sense that one are willing to take risks; demonstrate willingness to find just solutions, insight in the adversary's interests and how to harmonize them with ones own, and finally showing moderation as an expression of understanding the difficult psychological mechanisms. In such a context we are not only talking about confidence between the adversaries, we are as much talking about self-confidence.

In the case of most modern conflicts, confidence is linked to fear, the classical complex in the relations between a majority and a minority of the population. This has become the paradox within the complicated 'violation of human rights' where the victim became the offender and vice versa, a tragic catch 22 where both parties find themselves caught in their own trap.

This 'trap' is also called 'hate and mistrust'. As long as the adversaries live, they will never forget or forgive. Confidence building therefore, has become more an expression of self-confidence and technical rules for how to live together and how to seek a more prosperous future together.

* Presentation to the Norwegian Chaplains Corps 50th Anniversary Conference on Conflict and Peace – Religion, the Missing Link?, Oslo Oct. 25, 2003

Consequently, in my discussion, I will concentrate on narrow moral aspects in possible interrelations between conflict resolution and religious peace mechanisms.

My general impression is that the current discussions about conflicts, to a too large extent, still are locked to security interests alone, influenced by the Clausewitzian worldview. It rests on the concept of the Trinitarian war, assuming that war is made predominantly by governments, and supported by the armed forces and the people. These basic ideas constitute the core of the dictum that ‘war is the continuation of politics through other means’. The wider context must also be understood, which was provided by the late European enlightenment and the age of reason. I believe it is important to isolate this concept of war policy, mainly because of its axiomatic methods.

In modern military thinking our fundamental views are built on a completely different dictum: ‘Politics must continue; war cannot’, as John Keegan concludes in his *History of Warfare*. Behind this view we can dimly perceive moral undertones.

This particular maxim can be coupled to another fundamental idea, which we have got from Hannah Arendt. My opinion is that she showed she was wiser than Clausewitz and Kissinger when she said that “violence is the breakdown of politics, not its ‘continuation by other means’”.

My conclusion in more military terms will therefore be as follows: What prevents or limits war is pragmatic realism expressed in a flexible political grand strategy with its roots in moral thinking and values.

Therefore, politics have to be robust, robust in the sense that it follows a stringent moral codex and is carried out by a firm will.

This is built on the experience that firm leadership comes first and foremost in all work with conflict prevention and conflict resolution.

Already in AD 383, the Roman general Themistius wrote that the strength of Rome lay ‘not in breastplates and shields, not in countless masses of men, but in Reason.’

In my opinion the soldiers’ main challenge in modern times, is to handle war, or war-like situations, in such a way that room is made for the politicians to return to the dialog as the main tool to restore normalcy and find methods for a conflict resolution. The alternative is the grand strategy, ‘War for peace’ that is based on the military strategy, ‘Fight and win’

To obtain restored normalcy, I believe, it takes self-confidence that builds upon logical moral qualifications. In my professional perspective these ‘logical moral qualifications’ are the practical expression of every day’s moral rules.

This is where I can see religion is playing a role. Being the source of energy to maintaining self-confidence: courage, understanding, just thinking and moderation in all things.

The Americans' problems in Iraq can probably be retraced to their self-image as the victorious part, their self-centered politics that is based on blind belief in the so-called 'Realpolitik', the grand strategy that belongs to it, and an extensive use of 'appropriate technology'. These unfortunate combinations led them directly to a confrontation with self-inflicted problems, which derived from a war in transformation, a war they initiated themselves. The Americans became themselves a multidimensional part of the problem.

This happened partly because of defects in the leadership's understanding of modern military realism, and partly because the current realism makes it difficult to act according to the moral standards we are used to.

The medieval thinking that we experienced led to the Presidential announcement that 'the war is over', and revealed the dangerous lack of pragmatic realism that further on was transformed into political naivism maintaining the terminology from the old-fashioned Clausewitzian 'Realpolitik'.

By presenting such a declaration, the President actually initiated the transformation of the war. Technically, we are therefore observing a violent ceasefire dominated by subversive-, undercover- and unconventional military actions.

The conventional war fighting is over, however, what we experience now is the asymmetric unconventional continuation of it.

The series of setbacks that mainly the American troops are suffering in Iraq are not due to tactical or operational mistakes, but rather structural defects in the war policy, the higher strategic methods of handling conflicts and war of our time.

'Realpolitik' has changed dramatically as a concept, and is now an expression of understanding the interaction and the complicated interrelations between harmonization and balancing national interests in an international community.

My assertion is that pragmatic realism is the only thing that brings results. The moral backbone makes the results acceptable.

Social justice, not religion

Referring to what has been experienced in e.g. Sri Lanka, the adversaries are justifying their cause quite differently. On one side the Government of Sri Lanka (the GoSL) is referring to illegal- and criminal acts committed by the Tamils. While on the other hand the Tigers are referring to what they have been exposed

to in the past. They are referring to violation of some of the Tamil's human rights, i.e. violations of their national-, ethnic- and social rights.

Studies of the belligerents' points of view are of great importance to understand their logic. Questions about the human rights, the constitution and more form for the time being perhaps the most significant legal questions in the cease-fire process. The importance of these difficult questions, and their extremely complex background, is linked to the core of this conflict. Consequently, it will probably have a complex solution based on difficult negotiations. The difficulties are mainly hidden behind the interpretation of 'equality and justice for all'. This may sound like a highly philosophical expression, but it certainly has a gory history in this country. It is quite obvious however, that there is a fragile connection between the individual's social relations, feeling of security, and understanding of national belonging. From this we derive our understanding of 'national integrity' in this particular 'ethnic conflict'. In this case ethnicity, contains both a legal principle (the human rights), and a practical territorial question (a justification of Eelam).

However, the nation's integrity also has an international dimension, which counts equally with the national one. It is the responsibilities it has in the international relations and -networks.

All negotiations, mediations and political constructions during the cease-fire process are supposed to reflect all these considerations. The period under the cease-fire also forms the space where all legal preparations will have to take place.

All social and legal aspects in this period will consequently count in the respect that they support the general credibility, and that they reflect human values.

Violent cease-fire, a transformation of war

Further on, I will comment on one of the most difficult and complex conflicts today, the Sri Lanka conflict.

As we have watched an exposure in the peace negotiations, I strongly feel the necessity for a clarification of what are facts and what are fictions in such a process in general, and perhaps in this situation in particular.

Are we actually experiencing violence utilized as political means? Or, to what extent do our own psychology and political perception color our 'understanding' of the belligerents' actions and reactions? How do we separate naivety from pragmatic reality?

The answers to all these questions, and more, contribute to our understanding of the complexity of the process itself, and not only of the spectacular events in the current situation.

My interpretation of the situation is based on the view that this war has constituted its own particular rules and regulations, which must not be mixed up with general principles of justice and morality. Consequently, it is folly to criticize the use of unconventional means as long as these are kept within ‘the rules and customs of this war’, all taken into consideration the general situation of asymmetries, and that the belligerents still claim their legal rights unconditionally.

When the mutual confidence is gone, as it is between belligerents, the naked self-interest prevails. In such situations some call ‘moral wisdom’ what others consider as ‘fear’, and some call ‘brutality’ what others call ‘just punishment’. The moral way of talking and thinking is consequently most suspicious and misleading during war.

However, the problematic issue here is how the handling of a rather common international moral misunderstanding can be formalized. The confusion is best characterized through its vocabulary where ‘unconventional’ warfare is generalized as synonymous with criminal acts, and vis-à-versa, that criminal acts are sometimes characterized as acts of war (terrorism). In the case of Sri Lanka, the analysis will have to be carried out within the framework of asymmetric, unconventional total warfare.

At this point we are touching a very delicate and difficult issue: The transformation of war.

I will maintain the assertion that sub actors, who are not directly involved in the negotiations, exercise violence in plain political self-interest. These factions’ activities make us realize that Sri Lanka still is at war. We realize that the peace talks are taking place under a state of violent cease-fire, and that mutual confidence has not been restored.

In such a situation the moral- and political vocabulary runs idle and are reduced to plain semantics.

Consequently, I will separate this particular discussion in the following two issues:

- The paradoxical logic of the violent cease-fire, and
- The grand strategy’s limitations

The paradoxical logic of the violent cease-fire

The current situation in Sri Lanka represents in many ways a window towards a most realistic future.

First, considering the Liberation Tigers of Tamil Eelam (the LTTE)-regime, it does not represent a real Tamil ‘government’, and Sri Lanka, under the existing conditions, is not per definition¹ a nation-state in complete function. These assertions are based on analyses of several conflicts of our time.

Secondly, once the legal monopoly of armed forces, which for a long time has been claimed by the state, is wrested out of its hands, the distinction between war and crime gradually will be broken down.

This is not something we can observe only in Sri Lanka; this has also taken place in El Salvador, Peru and in the conflict in Colombia, just to mention some.

If crime and war become indistinguishable, then ‘armed protection’ in the future may be viewed as a local concept.

The next main issue, which also can be viewed as a dimension in change, is what the international humanitarian organizations refer to as ‘moral obligations’.

However, when we are talking about ‘moral obligations’; what society are we then actually talking about? Is it the ‘humanity-as-a-whole dimension’? Or, do these obligations only apply vis-à-vis countrymen, fellow citizens who belong to the same state, or perhaps only in this particular case of war?

A moral philosophy that does not emphasize these distinctions will not be able to grasp the objective reality in this particular conflict.

The Parties, consequently, lay down as a general principle, the respect for the neighbor’s life and property. However, what does this mutual respect mean? To answer this question we need to realize what has happened in Sri Lanka during the twenty years of war. Murder and plunder, corruption, fraud, trickery, and lies have followed in the wake of the terrible war.

We have witnessed that criminal acts have transformed into new elements in a low-intensity armed conflict on the bases of racial, religious, social and political antagonism.

What the witches cried out in Macbeth has now been echoed in this conflict: *‘Fair is foul, and foul is fair’*.

During the negotiations we have seen that this psychology has created a strategy of antagonistic political positioning on both sides, and that this positioning is what makes the situation difficult and paradoxical complicated to follow.

¹ Forming a nation-state, which is able to create both the infrastructure necessary for the effective administration, that is constitutionally disciplined, and that can guarantee also the freedom for individual and collective legal acts.

These, and other observations, have to be studied as background and basis for the formulation of new and alternative constitutional ideas about the future of the nation-state. Regardless organizational structure, most independent, mutual dependent nation-states in our century are creating a power balance figuration, which again is built around another paradox: a normative codex that is distinguished by its doubleness.

First, there is established a moral codex based on an egalitarian category. This is based on the principle that the human individual represents the highest value. *Secondly*, we have a nationalistic codex based on a non-egalitarian category, which highest value is the community, the state, and the nation that the subjects belong to.²

Both Parties demonstrate ambitions and aspirations as political and legal representatives in the current situation, and both aim at a constitutional solution based on this paradoxical doubleness, an egalitarian and a non-egalitarian codex. However, both principles form intricate legal elements of the conflict. *First*, the same elements form the bases for the Parties rationale for exercising violation during the cease-fire, while it at the same time explain why they fail to exercise legal authority in the territories that they claim to control.

Secondly, the political grand strategy reveals limitations, which can be traced back to the important distinction between balancing- and harmonization of interests.

The grand strategy's limitations

When discussions about security take place, the expression 'balance of power' is frequently used (by all parties involved) as if asymmetry did not exist.

First of all, it reveals that there is made no practical distinction between 'balancing' and 'harmonization' of power. However, in a political context, and in practice, there is an enormous difference. It is the difference between coercion and the dialog. We can easily point at moral elements in the assessments by analyzing and compare the consequences.

Secondly, the absence of a political argument available for one of the adversaries brings them in the unfortunate situation to talk politics on the bases of their power argumentation only.

Thirdly, as it obviously takes time to establish a political workable argument, the negotiations can easily develop into a stale mate, and cement the situation.

² The former descend from the French revolution (*tiers état*), the other from Machiavelli's *The Prince*.

The factors mentioned above constitute the major limitations in the work to find realistic political strategies. Many of the unfortunate events that we have observed lately are definitely not deliberate actions, but results of plain uncertainty. The fact that the time factor also is out of control, together with the uncertainty described, results in miscalculations and misunderstandings.

In this particular context I have in mind the political strategies, or the grand strategy, of both Parties. These are mainly built upon the Parties warring interests: the territorial interests, the economic necessities, and the security, in other words; how peace will look like.

It is within the interaction between the parties themselves, and within the framework of their relations with sponsors that we can see additional limitations, or more precisely, limitations based on unforeseen consequences for the peace and the future caused by the same relations.

These difficulties are linked to differences in motives, time factor and justice, as national induced factors on one side and, motives, time factor and strategic global control as international induced factors on the other.

The uncertainties attached to internationalization are therefore not a problem *per se*. The problems occur as a result of the uncontrolled differences in the load-carrying factors in the process (territory, economy and security), from both a national and an international point of view.

The harmonization of these factors will logically derive from: *First*, that the parties' partnership will be made jointly and severally responsible. *Secondly*, that the parties have to develop a common understanding of the importance of the creation of a political argument for both sides in the dispute. *Thirdly*, the political argument will form the necessary possibilities to move their argumentation into a more constructive field, without removing their possibilities to apply pressure to the other party. *Fourthly*, that the time factor is working in two tempi. Rapid moves and quick reactions must continue to be the hallmark within the regime of the political argument. A much slower pace is needed to overcome the tasks derived from the power argument. (Not to be confused with quick reaction during incidents). At this point it is necessary to underscore the differences between the Major Powers' and the Parties' views on the time factor as load-carrying factor in the process. *Fifthly*, the harmonizing of military power will have to take into consideration the asymmetry, but also the dangerous possibility to transform hostilities into an unconventional operational concept.

The overall picture leaves behind the impression that although we are talking about a cease-fire, hostilities still exist.

Some reflections around moral considerations and conflicts

It is very difficult to handle the obvious deceptive effects of the Major Power's official humanitarian intervention in conflicts while they at the same time do not reveal their own national interests in the same conflict theater. One can raise serious moral questions to this behavior without being naïve. The danger lies in being accused for hostility. This unfortunate fact adds to the general uncertainty, and is an important part of the background for the transformation of the war and reveals also uncertainty about moral standards.

To withstand such political and moral behavior I believe that the solution both in the Middle East and in South Asia is the composition of monitoring missions, as part of a cease-fire agreement.

In Sri Lanka it consists of persons only from the five Nordic countries. These are countries with about the same historic background, same religion, same culture, same social background and political points of view, and same moral values. The fundamental upbringing and professional training systems in these countries include, as an essential and integral part, the very understanding of human rights and how to exercise altruism. In Norway we talk about the Nansen tradition.

In such a situation international humanitarian organizations only tailored for handling one-dimensional international conflict elements are confronted with fundamental and serious problems; security, communication with illegal and criminal organizations, dependence of umbrella organizations and their general policies etc. The Non Governmental Organizations (NGOs) are definitely not designed to cope with the multi-dimensional problems as a result of civil wars, and situations where the handling of the interactive mechanisms in the war zone is the key to success. It is within this picture we can find the moral illusion that use of force (i.e. coercive means in its widest sense) is a new form of the so-called 'new military humanism'.³ In stead this thinking reflects only old-fashioned 'Realpolitik' confused with modern realistic reasoning.

As you have noticed, my discussions are completely dictated by modern military realism. This particular realism implies an idea of amorality. Both traditional common morality and reflexive morality belong to normal life, and the usual trot.

³ The Balkan wars: German Foreign Minister Joschka Fischer "became an advocate of what Ulrich Beck, a German intellectual, called 'NATO's new military humanism' – the notion, defended by Secretary of State Madeleine Albright, that the defense of human rights is a form of military mission".

However, war constitutes such a crucial breach of all normalcies that every day's moral categories do not function any longer. Consequently, acts of war ought not to be attributed any moral predicate. Therefore, we should not argue or assess any acts in war on the bases of a morale vocabulary.

Based on this argument the war takes place beyond good and evil, even outside any moral existence. In other words, an act of war is neither evil nor good, neither unjust nor just, neither unethical nor ethical. It can only be wise or unwise, suitable for the purpose or counterproductive.

However, within the idea of amorality, ethical considerations and arguments are well suited as vicarious argumentation.

Whenever we discuss the understanding of 'ethic in war', whether it is meaningful or only a misleading illusion, it is, at the same time, important to take into consideration all the nuances that are revealed down through history. What I have in mind is the differences between *jus ad bellum*, *jus in bellum* and *jus ante bellum*.

My warning is linked to the tactical argumentation, which show sign of mixing legal elements with political. This is sly tactics that is built upon intentional ignorance. When this kind of rhetoric is used one might as well consult Habla Dabla who summed up in his masterful epistemology: 'When I use a word, it means just what I choose it to mean'.

Conclusive remarks

I am afraid that our general view of today's world is oversimplified and naïve, although we know that the international society lost its innocence long ago.

I strongly feel the presence of forces, which we are not able to control. This represents the pessimistic element in my views.

On one hand, we have created scientific forces that first of all are active in a remote perspective. On the other hand, we have forces, which belong in the short perspective, though, with unforeseen consequences in the remote perspective.

In my opinion there are five main categories of social and psychological power factors.

First, we can observe our physical power. With physical power we can control nature, human life and death, and even exercise power to control human life itself through scientific self-manipulation. This fact has obviously contributed to our views on human values, human rights and conflict handling. *Secondly*, political activism has made us more conscious and more sensitive to mass mobili-

zation than earlier. We all expect to take part in decision-making, – but without being accountable for the consequences. *Thirdly*, there are our individual- and collective expectations as a driving factor. Our expectations represent the fuel needed to most of our activities that we wish to consider as progress. However, every day we can observe that we want more, and the poor want what the rich already have. *Fourthly*, the pace in the social changes is out of control. I have studied my own generation and compared it with the generation of my parents and our two sons. I have compared our culture, life-style and social infrastructure. The life of every generation tends to be increasingly different from the predecessor's. *Finally*, we have the psychological impact of the internationalization process. The changes in our perspectives, the individual loneliness more than a feeling of well being, have done something to what we consider as our basic needs, our feeling of security and what we consider as just, but above all our obvious individual right to choose.

As I see it, these are the most obvious causes of conflict, both in the micro perspective among persons, but also in the macro perspective among nations. Hidden behind these mechanisms we will find the roots to the causes of modern conflicts: interests, injustice and fear. With reference to injustice, powers are interfering with the intention to serve own interests, an old phenomenon that we can find in the latest conflicts as military, economic or humanitarian interference. Some nations, or group of nations, are referring to a highly abstract prerogative to act on behalf of an undefined justice. Internationally this is a very dangerous development.

Maximilien Robespierre warned against the desire to make people happy against their will. Rephrasing him, I suggest that by the same token, the most powerful governments, first of all need to be warned against making nations democratic against their own will. It is always difficult, some times impossible, to distinguish sincere consideration and love for the best of others from national interests. In our eager to moralize all our military operations we have to consider some additional psychological mechanisms, which can spark new serious problems.

Trond Furuhovde, f 1939. Adr: Kirkeveien 119, 2406 Elverum. Rådgiver i Utenriksdepartemenet (2002-) Stabssjef UNIFIL(1988-89); Infanteriinspektør (1989-93); Force Commander UNIFIL (1993-95); Rådgiver i Forsvarsdepartemenet/ Utenriksdepartemenet (1995-96); Sjef Distriktskommando Trøndelag (1996-99; organiserte og ledet SLMM – Sri Lanka Monitoring Mission (2002-2003)

Religion, conflict – and what about truth?

*From Dialogue through Diagnosis to Diapraxis.**

BISHOP GUNNAR STÅLSETT

There is an increasing awareness of a link between religion and conflict. No one would argue that this has not been a negative combination in the past. The outstanding issue is whether this needs to be so in the future. In the present civil-political worldview, two contrasting positions are being held: On the one hand, in the pursuit of peace, we need more religion, while, on the other hand, to overcome conflict and hatred, we need less religion.

Over the last decade there has been a proliferation of studies, books, conferences and statements, relevant to this issue. Religion, ethics and values are thus intertwined themes in an abundance of publications and reports. The prevalent approach is historic and pragmatic rather than one dealing with the claim-on-truth underpinning the self-understanding of every religion. In fact, where the claim-on-truth is pushed to the forefront, the argument tends to be more fundamentalist in nature, barring any constructive contribution from religion in terms of reconciliation and peace.

That the issue of truth is not irrelevant – or is inherently destructive to religion as a source of peace, is a lesson that has been learned from the last fifty or so years, albeit a careful reading of this history gives a hint of a direction rather than an unambiguous argument for a positive role of religion.

The claim-on-truth characterizes the monotheistic religions, Judaism, Christianity and Islam, which also are known as the religions of the Book, whose followers are joined together as the children of Abraham. It is also in these three religions that the role of fundamentalism as an expression of defence of the ab-

* Paper delivered at The Norwegian Military Chaplain Corps' conference: "Conflict and Peace. Religion – the missing link?" Saturday, October 25 2003.

solite truth is seen most clearly. This does not overlook fundamentalist expressions that also exist in Buddhism and Hinduism.

I suggest that in the context of conflict and peace, and in particular in the pursuit of reconciliation, the issue of truth has to be dealt with on several levels. The claim-on-truth relates to knowledge about the essence of God – the being of God. Truth understood as facts is of paramount importance for genuine reconciliation to take place. When Jesus referred to himself as “the way, the truth and the life,” his interpretation of religious truth shifted the focus from interpreting the essence and character of God to how truth shapes our lives religiously and socially. The quest for truth in the context of reconciliation is genuinely religious and practical. In my view, the post-apartheid process on truth and reconciliation, led by Archbishop Desmond Tutu, presupposes the relevance of truth in a religious and ethical sense to post-war trauma for individuals as well as for society as a whole.

However, other post-conflict experiences have indicated that there is a need to address the wounds of war in a more juridical and formal way as well. Genocide, ethnic cleansing and crimes against humanity need to be dealt with in a way that responds to the victims’ suffering and to civil society’s sense of justice before reconciliation may have a chance. This dimension of truth is to a large extent consonant with the concept of justice found in the Torah, the New Testament and the Koran.

If there is a shift to be noted over the last decade or so, in the relation between religion, truth and reconciliation, it is that religion has emerged from relative obscurity in “world affairs” to a position of political relevance in policy making. The death of ideologies created a vacuum which is being filled with the search for values (ethics), and a new quest for a spirituality which addresses the larger issues of humanity, such as war and peace, poverty, disease and terrorism.

I believe that there is a lesson to be learned about truth and reconciliation in a political-religious context, from the rapprochement of the last fifty years between the Christian churches as demonstrated by the ecumenical movement. After World War II, the conflict-reconciliation paradigm was concentrated on inter-Christian rather than inter-religious relationships. This is despite the fact that the war caused great pain to peoples of all faiths, notably the Jewish population of the world.

Although the beginnings of the modern ecumenical movement are to be found in the 1920s, it was the total breakdown of humanity and faith, demonstrated in World War II, that forced Christian leaders from many nations and many confessions to convene in Amsterdam in 1947 to bring about the creation

of the World Council of Churches (WCC). Some of those behind this great initiative had already contributed in their national context to the emergence of the United Nations and the Universal Declaration of Human Rights. There was indeed a confluence of religious and humanistic commitments to create a world of peace and justice, which found expression in a global political will, to give humanity a fresh start.

For the Christian churches, which had been on both sides of the conflict, the quest for truth and reconciliation was painful but inescapable. Christian leaders formed a covenant to stay together and to act together. They saw the need to address both the religious and the ethical dimensions of faith. Truth and life were seen as inseparable.

During the next fifty years dialogue was understood mainly as a process of learning how to read the same authoritative sources of their shared spiritual heritage in a way which expressed the inherent unity of faith in Christ. Gradually the issue of the relationship to other faiths emerged on the ecumenical agenda, with the painful Jewish-Christian relationship as the predominant theme, followed by the need to relate in a new way to Islam as the third Abrahamic faith. The driving force in this phase of the ecumenical movement was more intellectual than moral. Hence, the nature of the dialogue was more an academic discourse on God – by whatever name – and on revealed truth, rather than on the well-being and coexistence of man in a world of peace and justice.

The inter-Christian dialogue has been a success, far exceeding the expectations of the founders of the ecumenical movement. Although the concept of One Church and One World, which is inherent in the Christian message, still remains more a vision than a reality, ordinary believers have transcended boundaries of faith and discipline of church membership, to express a universalism that creates a new ecumenical reality on the ground. In fact, the recent expression of an overwhelming global unanimity among Christian churches in rejecting the reasons for the war against Iraq is a fruit of the ecumenical movement. Never before in history, have all the historic churches spoken with one voice on a single issue. This has even put the remaining dogmatic issues between the Roman Catholic, the Orthodox and the Protestant communities on the backburner. The impact of this common action, which suspended the still-existing dogmatic controversies, has yet to be explored.

One lasting effect, however, could be that the dialogue between religions changes character and becomes more relevant to real-life issues. This does not imply that the vision of Christian unity can be supplanted or overtaken by a vision of unity of all religions. The basis for a greater unity between people of dif-

ferent faiths will instead be an increased understanding of our obligations to each other as equal members of humanity. At this point we may see a continuation of the confluence of crisis and hope that led to the foundation of the UN and the WCC.

Just as World War II led to a sense of “unity in diversity” among Christian churches, “World War III” has led to the beginning of a new relationship between religions. By WWII, I mean the ongoing wars on every continent, the continued oppression of millions of people, the brutal marginalization of a vast number of citizens of the world, the unjust distribution of wealth, the entrenched poverty and hunger of at least one fifth of the world’s population, the new forms of international terrorism combined with a breakdown of human rights and civil liberties for many in pursuit of security for the few. World War III is a different war – it knows genocide, crimes against humanity and war crimes, as well as massive violations of international law and order. The present global war is a civil war that makes all strategies of the past obsolete.

The unjust war on Iraq by the American-led coalition, and the subsequent illegal occupation of this long-suffering people, epitomizes the threat to a world order based on the United Nations Charter. Likewise, the increased oppression of the Palestinian people by the present Israeli government, with the support of the United States, in violation of a series of binding UN resolutions, demonstrates disrespect for the binding norms which grew out of the disasters of the last century. There is a growing feeling that international law and governance need re-shaping, to provide room for a greater role for civil society, including religions.

The overwhelming unanimity of the historic Christian churches in their condemnation of the war on Iraq has made it impossible to interpret these conflicts as a religious war along the historic Christian- Muslim divide. Nor has it been possible to see these conflicts in the new paradigm of “war of civilizations”, as argued by Samuel Huntington and others.

However, it must be admitted that a new divide has opened between the historic Christian Churches and fundamentalist and charismatic groups which, regrettably, seems to form the spiritual environment of the present American president and many of his closest government aides. Some of these groups give the appearance of making common cause with groups within Islam and Judaism which thrive on an amalgamation of political and religious fundamentalism. This leaves us- in spite of the role of the historic Christian churches and moderate forces within Islam and Judaism -- with an ambiguous reading of the role of religion in present-day conflicts. Fundamentalism is by definition an attitude to

truth which makes absolute that which is relative. Fundamentalism is alien to democracy and modernism, and therefore threatens world peace and progress.

This ambiguity of the role of religion in the present age does not, however, nullify the paradigm shift from *dialogue* to *diapraxis* in the relation between historic faith communities across religious boundaries. This shift in emphasis goes via a shared *diagnosis* of the state of the world. It is a common reading of the ills and plagues of the great number of the people of the world that has moved religions from merely talking together – if at all – to beginning to act together. The dominant academic dialogue has been transformed into a shared practical involvement – an existential diapraxis – for the betterment of those on the “downside of history.”

This shift corresponds to an interpretation of “Peace, Shalom, Salaam”, which unites the spiritual and the worldly dimensions of faith. The deeper understanding of the Hebrew concept of *shalom* has strengthened Christian churches in their search for salvation to the suffering of people everywhere.

It is the common reading of “the health of the patient”, that has forced religiously- committed people of every observance to begin to address together the healing of the world through common actions.

There is a plethora of expressions to this new joint venture in social action on every continent. Numerous examples could be cited about the new role of religion in state affairs, both on the level of government and on the global level. Faith-based diplomacy is taken seriously, and is no longer “the missing dimension of statecraft.” It is increasingly becoming a truism that peace in the world is not possible without peace between religions (Küng).

I will cite only one example which demonstrates the beginning of a new role for religions in overcoming conflicts and addressing peace issues in the broadest meaning of the term.

The World Conference on Religions for Peace (WCRP) brings together all major faiths in a program addressing such issues as ethnic conflicts and civil wars, in a broad interpretation of what pertains to peace. Inter-religious councils have been created on every continent, and have been active in addressing local conflicts in such regions as Kosovo, Bosnia, Liberia, Sierra Leone and Sri Lanka.

In June 2003 in Amman Jordan, WCRP convened religious leaders from Iraq, more than twenty Shia and Sunni Muslims, as well as Christians, for the first meeting ever between them. They themselves showed great maturity in responding to the challenges of present-day Iraq and fully acknowledged the crucial role of religion in building a future based on respect of human rights and

religious freedom. They invited WCRP to accompany them in a process towards creating an inter-religious council in Iraq. Such a process will no doubt encounter a lot of obstacles, but a beginning based on a positive understanding of shared responsibility has been made. This is even more important in light of the fact that the state-imposed religious council of the Saddam-regime has been dissolved and new, separate structures have been created for each of the religious communities, Shia Muslims, Sunni-Muslims and the minority Christian communities. There is at the same time a resurgence of fundamentalist attitudes combined with ethnic identities which could spell a difficult socio-religious scene in the future.

On another front, WCRP, like the UN, defines the pandemic of Aids as a threat, not only against individuals, but against societies and states, and indeed in the case of Africa as a threat against an entire continent. AIDS is the only disease that has ever been on the agenda of the Security Council and which has caused the UN to hold a Special Assembly to deal with this threat against humanity.

In bringing together religious leaders on the issue of Aids, the WCRP also recognizes that religion has been a major source of stigmatization of people who suffer sexually-transmitted diseases. The positive force of most religions, upholding the dignity of every human being, is a source which should be harnessed for the common good. Even when all social structures break down, there will most likely be a religious presence in some form or other in the local community which can accompany the suffering and offer consolation and hope.

In an effort to set up a program for children suffering from AIDS in Africa, WCRP has received support from such diverse sources as the Bill and Melinda Gates Foundation and the Norwegian Government. WCRP works closely with a Christian agency, Norwegian Church Aid, and thereby contributes to widening the inter-church dimension in humanitarian assistance to become an interfaith endeavour.

The “diagnosis” of the world includes an understanding of poverty as a cause of suffering and death, far exceeding the death toll of all ongoing wars and armed conflicts. Religious communities of every faith are close to the poor and destitute and represent a major prophetic voice in the call for justice to the poor. One of the Millennium goals of the United Nations aims at reducing by 50 percent the number of people who live under the poverty line by 2015. This means that the more than one billion who live on less than one dollar a day should be reduced to 500 million over the next 10 plus years. Since this laudable goal was set two years ago, instead of decreasing, the number of poverty-stricken people

have been increasing. The situation of national budgets especially in the industrialized world, suggests that at the present pace, this millennium goal will not be reached in ten years, but possibly in one hundred. There is no doubt that there is money out there to meet these needs if nations have their priorities right. The point here is that the political statement of the Millennium Development Goals (MDGs) needs to be strengthened by a moral commitment. This is what faith and truth and demands: Justice for the poor. This is one of the outstanding challenges of religious leaders in terms of the broader understanding of the wider peace mandate of religions.

Finally, although I have indicated a certain positive historical progress from dialogue via diagnosis to diapraxis, I am not suggesting that the perspectives of established religion have shifted once and for all. Rather, we are speaking of a continuous need to keep all religiously-committed men and women “true” to the promise of their faiths and to the broader vision of a shared humanity. This legacy must weigh heavily on the hearts of everyone who calls upon the Name of God as a name for peace, justice and truth.

Hvilken ballast trenger en god soldat?

FORSKER HENRIK SYSE

Da stabsprest Bård Mæland i 2003 publiserte en rapport basert på intervjuer med KFOR-offiserer om deres holdninger før, under og etter oppholdet på Balkan, fulgte en interessant debatt i avisene.¹ Mæland mente nemlig at flere av utsagnetne manet til ettertanke, idet de syntes å gjenspeile problematiske, fremmedfiendtlige holdninger. Generalløytnant Sverre Diesen, den gang generalmajor og kommandør for landstridskreftene (og i sistnevnte kapasitet ansvarlig for KFOR-styrkene), svarte at dette ikke var noe relevant innspill i diskusjonen om soldaters og offiserers holdninger. Han ga uttrykk for at det er *profesjonalitet* og *disiplin* i forhold til oppgaven som må være avgjørende, ikke den enkelte soldats personlige oppfatninger eller holdninger. Både Mæland og Diesen var for øvrig enige om at KFOR-personellet i hovedsak hadde gjort en jobb det står respekt av.

Selv om jeg er av den oppfatning at Mæland løftet frem viktige perspektiver i sin rapport, og også har gjort det i andre sammenhenger der han har presentert dette materialet, ønsker jeg ikke her å bedømme hvem av de to hoveddebattantene – Mæland eller Diesen – som har «rett». Begge peker på sentrale sider ved utdannelse og oppførsel i en militær kontekst, og den enes ståsted utfyller langt på vei den annens.

Det jeg ønsker å gjøre, er å plassere diskusjonen i et etisk og filosofihistorisk lys. Jeg tror nemlig den henleder vår oppmerksomhet på noen sentrale distinksjoner innen etikk generelt og militær etikk spesielt.

¹ Se Bård Mæland, «At alle behandles likeverdig og med respekt?» Forsvarets verdigrunnlag og norske offiserer i KFOR, IFS Info nr. 3/03, Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2003. Flere innlegg fulgte i avisene, viktigst av disse er Sverre Diesen, «Lite relevant om norsk KFOR-styrke», Aftenposten, 25. juni 2003, s. 9. Se også Henrik Syse, *Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer*, Oslo: Aschehoug, 2003, kap. 6.

Pliktetikk og dydsetikk

Det går en skillelinje i europeisk moralfilosofi mellom såkalt plikketikk (eller deontologisk etikk) og såkalt dydsetikk. Skillelinjen skal ikke overdrives – selve begrepene er et resultat av de siste to århundrers akademiske kategorisering, og mange som settes i den ene eller annen bås, passer ikke umiddelbart inn der de plasseres. Flere av de fremste tenkerne innen kristen moralteologi, for eksempel, lar seg vanskelig plassere i én slik bås, det være seg en plikketisk, dydsetisk eller eventuelt konsekvensetisk (utilitaristisk) sådan. Vår tradisjons fremste og antagelig mest konsekvente plikketiker, Immanuel Kant (1724-1804), har et betydelig innslag av dydsetisk tenkning i sin moralfilosofi (jfr. *Metaphysik der Sitten* fra 1797). Og en konsekvensetiker som John Stuart Mill legger i sin bok *Utilitarianism* (1861) i realiteten mange plikketiske og dydsetiske føringer på konsekvensetikken.²

Like fullt er distinksjonen mellom plikketikk og dydsetikk – som er de to retninger jeg her konsentrerer meg om – relevant og viktig. Det handler nemlig om tilnærminger som i realiteten stiller to forskjellige spørsmål til oss som handlende. Der plikketikken primært spør «Hva gjør du?», stiller dydsetikken det mer ambisiøse spørsmålet «Hvem er du?»³

Pliktetikken i sin kantianske form er et typisk produkt av den moderne tid, der fellesskap om verdier og goder ikke kan forutsettes, gitt pluralismens inntog i den europeiske og etter hvert globale virkelighet. Følgelig kan vi ikke lenger legge «listen» så høyt. Vi kan ikke forvente enighet om religiøse – eller for den

² I det følgende konsentrerer jeg meg altså om plikketikk og dydsetikk. De fleste konsekvensetiske perspektiver – særlig de utilitaristiske – deler med plikketikken en handlingssentrert snarere enn en aktørsentrert forståelse av etikk. En god gjennomgang av – og dialog mellom – plikketikk, konsekvensetikk og dydsetikk finnes i Marcia W. Baron, Philip Pettit & Michael Slote, *Three Methods of Ethics*, Oxford: Blackwell, 1997. Jeg har selv diskutert forholdet mellom de tre tradisjonene i bl.a. «Om å være en del av samfunnet», i *Virkelighet og vitenskap*, red. Gunnar Fermann og Torbjørn Knutsen, Oslo: AdNotam Gyldendal, 1998. En utmerket innføring i dydsetiske perspektiver finnes i Ivar Asheim, *Hva betyr holdninger? Studier i dydsetikk*, Oslo: Tano Aschehoug, 1997.

³ Onora O'Neill har i flere sammenhenger fremhevet forskjellen (men også komplementariteten) mellom et etisk perspektiv som tar utgangspunkt i rettigheter (plikt- og rettighetsetikk), og et som tar utgangspunkt i den som handler (dydsetikk). Det sistnevnte perspektivet har mer å si om menneskets holdninger og evner og kan i større grad enn et rent rettighetsperspektiv ta opp i seg tanker om forpliktelse og oppofrelse i forhold til andre mennesker, også dem som ikke har noe egentlig krav på ens oppmerksomhet eller hjelp. Se Onora O'Neill, «Hunger, Needs, and Rights», i *Problems of International Justice*, red. Steven Luper-Foy, Boulder: Westview Press, 1988. O'Neill videreutvikler dette perspektivet i sin bok *Towards Virtue and Justice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), der hun bl.a. søker å vise hvordan dyds- og rettighetsperspektiver utfyller hverandre.

saks skyld verdslige – dydsidealene som alle kan leve opp til. I den politiske sfære, der vi alle beveger oss og forsøksvis skal leve sammen i fred, vil slike idealer være både urealistiske og intolerante. Vi må heller forsøke å formulere rimelige regler, i form av plikter og rettigheter, som alle kan slutte opp om, uavhengig av sitt syn på det gode liv.

Tanken om dydsetikk får en relativt beskjeden plass innenfor et slikt pliktetisk tankesett. Riktignok trengs et visst minstemål av dyd for at et menneske overhodet skal finne det riktig å følge reglene. For Immanuel Kant uttryktes dette i tanken om «den gode vilje»: Det oppriktige ønske om å følge den moralloven som faktisk er fornuftens egen. Denne vilje fordrer imidlertid ikke en perfektjon av dydene i klassisk eller kristen forstand. Det er det *autonome fornuftsmennesket* som handler moralsk godt, ikke den dydige kristne vi kjenner fra moralteologien eller den trenede, erfarne og modne samfunnsborger som Aristoteles har dosert om.⁴

Delvis som en reaksjon på den kantianske pliktetikken har dydsetikken gjennomgått en renessanse de siste tiårene. Ikke minst Alasdair MacIntyre har vært ansvarlig for dette, men han er langt fra alene. I denne dydsetikken ser vi en tilbakevenden til særlig Aristoteles, i noen grad også Thomas Aquinas. MacIntyre og hans meningsfeller uttrykker en bekymring i forhold til det moderne, liberale samfunn. De mener dette samfunnet har mistet evnen til å skape gode, karakterfaste mennesker. Ord som besindighet, mot, rettferdighet og visdom har mistet sitt fulle innhold, og vi sitter igjen med formale regler (f.eks. menneskerettighetene) som muligens kan være nyttige på sitt felt, men som lite kan gjøre i forhold til å styrke menneskets moralske karakter eller gi innhold til dets moralske praksiser.⁵

⁴ Det skal påpekes at det for Kant og tradisjonen etter ham er mer plass for en personlig utvikling av dydene i den private enn i den offentlige sfære. I privatlivet er det, ifølge dette synet, godt med rom for personlige dydsidealene (også av religiøs art), uten at menneskeverd og likhet krenkes. (Ja, om denne private utfoldelse ble begrenset, ville nettopp menneskets verdighet og like rett til frihet stå i fare!) I det politiske liv, derimot, må menneskenes forskjellighet og individualitet respekteres. Derfor kan ikke det John Rawls kaller «comprehensive views» (omfattende syn) på det gode liv og på menneskets dyder og forpliktelser, være grunnleggende for politikk og jus. I offentligheten må vi styres av plikter og rettigheter som er godtagbare av alle, og ikke av høyere og omstridte idealer som «dyd» eller «det gode liv» (se John Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993).

⁵ Se f.eks. Alasdair MacIntyre, *After Virtue*, 2. utg., London: Duckworth, 1985; se David Miller, «Virtues, Practices, and Justice», i *After MacIntyre*, red. John Horton og Susan Mendus, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1994, for en kritisk gjennomgang av MacIntyres argument for dydene og deres forhold til det moderne samfunn.

Det er min påstand at debatten mellom Diesen og Mæland til en viss grad – og på fruktbart vis – kan forstås i lys av denne distinksjonen mellom pliktetikk og dydsetikk. Diesen understreker at det er et formalt, etisk rammeverk som behøves for at militære styrker skal oppføre seg på ordentlig vis. Vi kan ikke forvente moralsk oppofrelse eller varm medmenneskelighet fra soldater. De kommer oppi tøffe situasjoner der kaoskreftene synes å råde, og der – og dette er ikke minst viktig! – de langt fra opplever andre mennesker på sitt beste. Dette er situasjoner der det vi hverdagen forbinder med mellommenneskelig respekt og altruisme, raskt forsvinner. Profesjonalitet og disiplin er imidlertid mer standhaftige størrelser. Klare og forutsigbare regler for militær oppførsel, støttet opp av tydelige sanksjoner, er således det som trengs for å løse oppdraget og for ikke å havne i situasjoner der grunnleggende moralske verdier kompromitteres.

Problemet som med dette er antydnet, er selvsagt ikke nytt. Helt siden Augustin tidlig på 400-tallet skrev at den rettferdige soldat skal preges av kjærlighet, ikke bare til sine egne, men også til fienden, har det følgende spørsmål stått sentralt i tenkningen om krig: *Er det mulig å elske med våpen i hånd?* Eller er det snarere slik at militæryrket i sin natur er brutalt? Hvis det siste er tilfellet, må vi senke ambisjonen om «menneske-elskende» soldater og heller lage bindende regler som er rettferdige og konsistente, og som kan få slutt på overtrampene, om nødvendig med tvang. Det er det beste vi kan gjøre.

Så langt min parafrase av Diesens ståsted. Spørsmålet er om dette er tilstrekkelig.

Mæland synes å stå nærmere en ambisjon om å utstyre den enkelte soldat og offiser med en personlig, moralsk ballast, i tillegg til den ordinære disiplin og profesjonalitet. Synspunktet kan formuleres omtrent som følger: I den moderne kontekst, der væpnede styrker ofte må fungere i en tverrkulturell sammenheng og gi fredsbyggende bidrag, må man tenke videre enn vanlig militær disiplin. Hvis man ser at den grunnleggende respekt for «den annen» qua menneske – qua individ – forvitrer, må man også spørre om oppdraget kan løses på tilfredsstillende vis. Avsløringer av mangel på respekt, fremmedfiendtlige holdninger, kjøp av seksuelle tjenester m.m. er vitnesbyrd om at rollen som fredsbygger og tillitsskaper ikke alltid utføres godt nok. Derfor behøves en bedre militær utdanning i etikk, og det fordres en klarere bevissthet fra den enkelte soldat og offiser om de moralske verdier som man skal bære med seg når oppdraget skal løses. Denne dydsetiske innfallsvinkelen uttrykker høyere ambisjoner og forventinger enn den mer legalistiske, pliktetiske tilnærmingen.

Rettferdig krig og ordinær krig

Det finnes også en annen historisk skillelinje som kan anskueliggjøre forskjellen mellom de to synspunktene fra henholdsvis Mæland og Diesen. Denne kan hentes fra middelalderens tenkning om krig. Her opptrer nemlig, slik Peter Haggemacher har formulert det, to forskjellige syn på krigens regler. Det ene kan vi kalle «rettferdig krig», det annet «ordinær krig».⁶ Den førstnevnte tradisjonen er først og fremst ute etter å forstå og bedømme krigens moralske grunnlag, mens den sistnevnte ikke feller noen endelige moralske dommer, men ser på de stridende som likeverdige parter som må underkastes de samme regler, slik to fotballag må respektere det samme regelverk dersom de skal kunne kjempe mot hverandre.

I den middelalderske konteksten tilsvarer dette de to aspekter som senere blir kalt *ius ad bellum* (rett adgang til krig) og *ius in bello* (rett oppførsel i krig). Rettferdig krig-tenkerne (f.eks. Gratian og Thomas Aquinas) fokuserer først og fremst på førstnevnte, mens «ordinær» krig-siden (representert ved riddertradisjonen og en del jurister som reflekterte rundt faktiske disputer i krig snarere enn krigens totale rettferdighet) fokuserer på *in bello*-aspektet. Først på 1600-tallet flyter de to sammen, selv om også tidligere tenkere (f.eks. Francisco de Vitoria på 1500-tallet) antyder kombinasjoner av de to typene tenkning.⁷

Nå er det ikke slik at Bård Mæland ønsker en større oppmerksomhet rundt *ius ad bellum*, så i den forstand halter parallellen. Poenget er at Mæland antyder den *moralske karakterstyrke* som et nødvendig supplement til en mer tradisjonell måte å forstå disiplin på. Ifølge dette synet kan den «ordinære» kriger – som rett og slett gjør jobben sin uten å reflektere dypt og inderlig over sine egne moralske kvaliteter – vise seg å komme til kort, stilt overfor den type fristelser og sjokk som ikke minst den tverrkulturelle fredsbevarings-konteksten byr på. Når man skal hjelpe den annen part å bygge opp et sivilt samfunn, og man skal fungere blant sivile på humant og respektfullt vis, kan man ikke samtidig godta at det vokser frem en holdning til den annen part som underutviklede eller mindre

⁶ Se Peter Haggemacher, «Just War and Regular War in Sixteenth Century Spanish Doctrine», *International Review of the Red Cross*, nr. 290, september-oktober 1992, ss. 434 – 445.

⁷ James Turner Johnson beskriver den historiske utviklingen på omtrent samme vis som Haggemacher, selv om de to vurderer en del enkelttenkere forskjellig (se f.eks. Haggemachers uenighet med Johnson på s. 440, note 11), og selv om Johnson er mer tilbøyelig til å kalle begge de to strømningene i middelalderen for varianter av «rettferdig krig»-tenkning. Se James Turner Johnson, *Ideology, Reason, and the Limitation of War* (Princeton: Princeton University Press, 1975) og *Just War Tradition and the Restraint of War* (Princeton: Princeton University Press, 1981).

verdt – som mennesker man kanskje kan kjøpe seksuelle tjenester hos eller omtale i de groveste vendinger.⁸

Problemet i praksis er at man i mange tilfeller opplever den annen part på sitt verste: Dette er ofte nedslitte mennesker som har opplevd krigshandlinger og nød, som lever på simpelt vis, som kanskje skyver barna sine foran seg i forsøk på å oppnå materielle fordeler, og som ikke alltid viser den umiddelbare takknemlighet man som utsendt «hjelpesarbeider» hadde håpet å se. Under slike forhold kan idealisme raskt vendes til kynisme.

Og da er altså Diesens poeng: Har man den nødvendige grad av profesjonalitet og disiplin, kunnskap om Genèvekonvensjonene og sine Orders of Battle, klare tjenesteveier og fysisk og mental styrke, ja, da vil man likevel kunne løse oppdraget sitt – slik KFOR har gjort. Man må følge den «ordinære» krigs – og den «ordinære» krigers – regler. Gjør man det, er det ikke nødvendig å være bekymret for den underliggende moral.

Men mot Diesen, og med Mæland, spør vi: Er det nok?

Jeg tror Mæland har satt i gang en viktig debatt. Han hjelper oss å stille spørsmålet: Fordres det i dag noe mer enn den «ordinære» militære disiplin av våre soldater og offiserer? Trenger vi også å forberede medlemmene av våre væpnede styrker på at deres grunnleggende holdninger vil bli utfordret? Trenger vi å styrke holdningene deres, og eventuelt luke ut de kandidatene for utenlandstjeneste som ikke viser den nødvendige respekt og etiske bevissthet? Trenger vi også et oppgjør med en del av den mannskulturen som preger ethvert militært system, der firkantet enkelhet og tøffhet ses opp til, samtidig som humane, altruistiske verdier gis mindre plass og ofte sees på som retorisk pynt?

I det foregående har jeg lagt mye i munnen – eller pennen – på henholdsvis major Bård Mæland og generalløytnant Sverre Diesen. Kanskje kjenner de seg ikke igjen i den måten jeg har utviklet deres posisjoner på. Men jeg har forsøkt å ta deres innspill fra sommeren 2003 på alvor, og jeg står fast ved at de reflekterer viktige etiske perspektiver, og at de henleder oppmerksomheten på sentrale utfordringer som våre militære styrker står overfor.⁹

⁸ Jeg understreker at henvisningen til kjøp av seksuelle tjenester ikke er hentet fra noen konkrete hendelser blant KFOR-styrkene, men snarere er ment å reflektere et gammelt og generelt problem som dessverre ennå er tilstedeværende i mange kontekster.

⁹ Mark J. Osiel, i sin bok *Obeying Orders* (New Brunswick, Transaction Publishers, 1999, særlig ss. 13 – 40) vektlegger en militær dydsetikk som er integrert i forståelse av selve militæryrket. Dette utgjør en slags bro mellom det jeg har kalt et «rettferdig krig» - og et «ordinær krig»-syn, all den tid Osiel søker å vise at det finnes idealer innebygget i selve soldatyrket som innebærer strenge moralske føringer. Feltprestenes utredning *Mellom makt og avmakt*, (trykket i *PACEM* 3:3 (2000), se også min egen omtale av denne utredningen i *PACEM*, 4:1 (2001) ss. 11 – 16), legger seg på noe av den samme linje og understreker etikkens plass

English Summary

Major and chaplain Bård Mæland published in 2003 a report on attitudes and viewpoints among some officers from the KFOR forces. Mæland pointed out that some of the attitudes expressed could be viewed as quite problematic. A debate ensued, with among others General Sverre Diesen, about the relevance of these observations. In this article I have tried to point out that the debate between the two reflects two distinctions: (a) that between virtue ethics and duty ethics, and (b) that between “just war” and “ordinary war”.

Henrik Syse (f. 1966) er forsker tilknyttet Institutt for fredsforskning (PRIO) og Etikkprogrammet ved Universitetet i Oslo. Han har nylig utgitt boken Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer (Oslo: Aschehoug, 2003). E-mail: henrik@prio.no.

kens plass som integrert i den ordinære og grunnleggende forståelse av hva det vil si å være soldat og offiser, og hva det vil si å ha et militært forsvar.

Moralske dilemmaer i fredstjeneste

Kan sympati eller antipati med parter i konflikt føre til moralske/etiske dilemmaer i forhold til klare krav om upartiskhet i tjenesten?

OBERSTLØYNTNANT MARTIN HJELMERVIK NESS

Innledning

I fjor sommer kunne man følge en debatt hvorvidt norske offiserer har rasistiske holdninger, og hvordan slike tendenser kan og bør motarbeides. Stabsprest Mæland framholdt blant annet at Forsvarets innsats utenlands vil stå seg best om man oppnår en kombinasjon av avdelingens standarder og den enkeltes moralforståelse og moralutvikling. Generalmajor Sverre Disen kan synes å mene at negative holdninger nøytraliseres gjennom avdelingsfølelse, kameratskap, disiplin, øvelser og trening. Begge kan selvsagt ha gode belegg for sine syn, så her er vel svaret å dosere riktig ift begge syn.

I denne artikkelen tar jeg et noe annet utgangspunkt, da jeg vil drøfte i hvilken grad deltagerens eventuelle sympati eller antipati med partene i operasjonsområdet kan ha betydning for hvordan de forholder seg til, og eventuelt løser, oppdraget. Videre tar også artikkelen opp om dette kan føre til moralske dilemmaer, eller det som verre er, tilsidesetting og neglisjering av tjenesteplikter.

Moral og stridsmoral

Oldtidens definisjon av begrepet moral i militær sammenheng

Fra den første konflikt i Edens have til så langt vi kan se inn i framtiden, vil aktørenes vilje til å nedkjempe motparten være avgjørende for utfallet av alle kon-

flikter. Dette vil gjelde fra den rå nærkamp mann mot mann, til det å utløse masseødeleggelsesvåpen fjernt fra selve målområdet.

Det har derfor alltid vært betydelig oppmerksomhet knyttet til om, hvordan og i hvilken grad psykologiske fenomen som moral og korpsånd påvirker det enkelte individs og avdelingens stridspotensial. Den greske strategen Xenophon (434-355 f.Kr.) hadde klare syn på moral i militær betydning:

You are all aware that it is not numbers or strength that bring victories in war. No, it is when one side goes against the enemy with the Gods' gift of a stronger morale that their adversaries, as a rule, cannot withstand them (Manning, 1991).

Xenophon så altså moral og motivasjon som de viktigste faktorene for å bekjempe fienden.

En moderne definisjon

En mer moderne definisjon beskriver moral i militær sammenheng som “a mental attitude held by an individual soldier in a task-oriented group in relation to achieving the operational objectives for which the group exists” (Van Gelooven, Tibboel, Slagmaat & Flach, 1997).

Ut fra denne definisjonen kan en blant annet trekke ut følgende:

- Moral er en mental tilstand som derfor ikke kan direkte observeres
- Moral er knyttet til individer i en militær avdeling
- Avdelingsmoral er en resultant av moralen til de enkelte individene i avdelingen
- Moral er blant annet knyttet til hvordan den enkelte stiller seg til de operative oppdrag
- Moral kan etter nærmere kriterier være høy, dvs. god, eller lav, dvs. dårlig
- En av betingelsene for høy moral er at den enkelte har en positiv mental holdning til avdelingens operative oppdrag.

Gammel vin i nye sekker?

Når man i militær sammenheng bruker begrepet stridsmoral kan dette være noe snevert, og kanskje også kamuflerende, fordi man ofte ikke går inn på det som til sist er avgjørende, nemlig spørsmålet om hvordan avdelingens personell moralsk forholder seg til oppdraget og individene de kommer i kontakt med. Det kan være en del moralske grunnverdier som er overstyrende for avdelingsmoralen. I en forsvarskrig må man vente at den enkelte er meget motivert og vil stille seg positiv til de fleste oppdrag, og betingelsene for høy moral skulle være til stede.

Denne artikkelen drøfter eventuelle moralske dilemmaer i fredsoperasjoner. Slike operasjoner foregår ofte langt fra hjemlandet, og kanskje uten særlig til-

knytning til primære sikkerhetsbehov for hjemlandet som motiverende faktor for deltagerne. I tillegg vil deltakerne ofte være frivillige, eller kontraktsbundet, der noen av de viktigste motiveringsgrunner kan være «å oppleve noe nytt og spennende» og «god økonomi».¹ Dette kan være en lite robust motiveringsgrunn, særlig dersom deltakerne ikke identifiserer seg tilstrekkelig med oppdraget.

Det er derfor grunn til å sette søkelyset på om det er forhold i operasjonsområdet som kan påvirke deltakerne og ha innvirkning på gjennomføringen av de operative oppdrag. På denne bakgrunn er det naturlig å se litt på operasjonsområdet deltakerne opererer i, og som de er en del av, om dette miljøet har endret seg vesentlig i de senere år, og om nye typer operasjoner gir andre moralske utfordringer enn tidligere.

Våpenutviklingen og endret operasjonsmiljø – andre moralske utfordringer

«Rett» til å ta liv

Soldaten tilhører den eneste yrkesgruppe som opp gjennom tidene har hatt samfunnets rett, plikt og krav til å ta liv. Selv om samfunnet rettferdiggjør denne oppgaven, stilles de som skal bruke våpen mot medmennesker overfor de største etisk-moralske utfordringer. Hvordan soldatene opplevde disse utfordringene langt tilbake i tid vet vi ikke så mye om. Derimot vet vi fra nyere forskning at i mange situasjoner skyter ikke soldatene mot fienden før det blir spørsmål om «to kill or be killed».

Oldtidens og middelalderens klassiske operasjonsrom

I oldtidens og middelalderens klassiske militære operasjonsrom stod de kjempende armeer oppmarsjert mot hverandre på store åpen sletter. Slagmarken var i hovedsak begrenset til der de kjempende støtte sammen, og sivilbefolkningen var i stor grad skjermet for krigshandlinger og tap. De kjempende stod ofte ansikt til ansikt med motstanderen, og aktørene hadde en klart definert motstander som skulle nedkjempes. Aktørenes eventuelle moralske dilemmaer ble overskygget av det enkle spørsmålet om å overleve eller bli drept.

¹ M H Ness: NUPI-rapport nr 127, 1989 og FOKIVs seminarrapporter nr 1-6, 2000: Spørreundersøkelse med nærmere 3000 deltakere i fredsoperasjonene i Libanon (UNIFIL), Bosnia (SFOR) og Kosovo (KFOR).

Første verdenskrig og introduksjon av samspillet mellom de moderne våpensystemer

I første verdenskrig ble moderne stridsmidler som fly, stridsvogner, undervannsbåter og gass mv introdusert, og brukt i et koordinert samspill. Virkningsgraden for våpnene ble mange ganger ødeleggende i forhold til tidligere. Våpenutviklingen hadde ført til at den tidligere begrensede stridssonen ble utvidet til et stadig dypere operasjonsrom der et økende antall ikke-militære mål ble rammet. Dette førte til at sivilbefolkningen ble påført en høyere andel av de stadig større menneskelige og materielle tap konfliktene påførte omgivelsene.

For første gang oppstod det en reell avstand mellom de som utløste et våpen og dem våpenet rammet i målområdet. Man hadde fått en «beskyttende» avstand mellom de som påførte og dem som ble rammet av våpenvirkningen, noe som kan redusere og tilsløre de militære aktørenes evne til å forstå, eller ta inn over seg konsekvensene av sin medvirkning til ødeleggelser og lidelser.

Andre verdenskrig der masseødeleggelsesvåpen blir avgjørende

Gjennom den andre verdenskrig ble våpnenes rekkevidde betydelig forlenget, effekten i målområdet ytterligere ødeleggende, og tapene for sivilbefolkningen sterkt økende i forhold til de militære tap. Eksempler på dette er bombingene av de tyske byene mot slutten av krigen, og ikke minst atombombene over Japan. Masseødeleggelsesvåpen kunne settes inn langt fra selve operasjonsområdet, og målene var i stor grad sivile, ikke for å svekke militær kapasitet, men for å knekke politisk vilje til fortsatt kamp. Flyverne som førte atombombelasten ble utsatt for de største moral-etiske dilemmaer, noe som har fulgt dem resten av livet.

Den kalde krigen skaper det interkontinentale operasjonsområdet og terrorbalansen

Under den kalde krigen effektiviseres ødeleggelsesvåpnene ytterligere, og de interkontinentale rakettenes rekkevidde som førte til at man med våpenplattform i et kontinent kunne ramme mål i et annet. Med det interkontinentale operasjonsområdet hadde man ytterligere distansert seg fra virkningen i målområdet, og geografisk fjernhet fra det som reiser moralske dilemmaer reduserer ofte styrken i motforestillinger. I tillegg førte terrorbalansen aktørene tilbake til problemstillinger som «kill or be killed». Den teknologiske utviklingen hadde på mange måter satt tvangstrøye på dem som måtte ha moralske motforestillinger, da slike motforestillinger i sin ytterste konsekvens kunne føre til selvutslettelse.

Satellittstyrte presisjonsstyrte våpensystem som globaliserer operasjonsområdet

Vi har ved starten av dette tusenårsskiftet, gjennom Irak-krigen, fått en formidabel demonstrasjon av den eneste gjenværende supermakts nesten grenseløse militære makt. Selv om krigen framviste det ypperste i teknologi, var hovedtrekkene i krigen på mange måter tradisjonell i sin form, og det er derfor grunn til å se ytterligere framover.

I løpet av de neste 25 år vil den teknologiske utviklingen føre til betydelig forbedret overvåkingskapasitet, databehandling, kommunikasjons- og våpensystem. Overvåkningskapasiteten vil ikke bare være rombasert og fra forbedrede droner (ubemannede fly), men forbedret teknologi vil gjøre det mulig å bruke kommersielle fly, kjøretøy og reisende, og endatil dyr, fugler og fisker mv som bærere av slikt utstyr.

Økt datakraft og mer intelligente programmer vil gjøre det mulig å overvåke en stadig større del av alle kommunikasjonssystemer. Det digitaliserte samfunnet er sårbart, og det vil bli satset på å kunne bryte seg inn i systemene, for å overvåke, manipulere eller kontrollere offentlige og private datasystemer.

Utviklingen vil sannsynligvis gi store ubemannede fly med hypersonisk hastighet. Det er heller ikke usannsynlig at i fremtiden kan bomber «slippes» fra verdensrommet.

Science fiction eller er teknologien allerede tilgjengelig?

Mye av teknologien som er beskrevet i forrige del er allerede i bruk. I fjor kunne vi lese at et militært hovedkvarter i Florida (USA) fjernstyrte en drone og overvåket et kjøretøy med «fiendtlige» personer i den libyske ørkenen. Det ble besluttet å drepe personene, og et presisjonsstyrt våpen ble utløst fra fly i området eller fra andre våpenplattformer.

Man opphever med dette de tradisjonelle dimensjoner i tid og rom for militære operasjoner, og man får en digitalisert fjernhet til målet slik at det i mindre grad representerer kjøtt og blod, men mer et multimediespill.

Den som ikke er med oss er mot oss

Videreføring av den teknologiske utviklingen forventes å bli dominert av USA, i dag ubetinget ledende på militærteknologisk utvikling, og den eneste nasjonen med kapasitet og vilje til å makte dette økonomisk. Videre satsing på denne teknologiutviklingen vil kunne gjøre landet nesten uavhengig av det verdensomspennende basesystemet som i dag er en viktig forutsetning for global makt. Dette vil gi en helt annen politisk handlefrihet enn i dag, bundet som man er til å

forhandle med nasjonalstater for kunne bruke baser og utstyr for gjennomfart og overflygning.

I en slik kontekst vil man virkelig kunne få moralske dilemmaer dersom USA viderefører tesen fra krigen mot internasjonal terrorisme, om at «den som ikke er med oss, er mot oss». Deltakere i «koalisjonsstyrker» kan i verste fall bli lakeier under en dominerende supermakt.

Moralske utfordringer i forskjellige typer fredsoperasjoner

Norge har deltatt i mange typer militære operasjoner

Etter den andre verdenskrig har norske styrker deltatt i flere typer militære internasjonale operasjoner. Hovedinnsatsen var lenge knyttet til FNs tradisjonelle fredsbevarende operasjoner under den kalde krigen. Operasjonene kunne ha en meglende rolle, være en nøytral buffer mellom partene, eller ha konfliktdempende og konflikthindrende oppgaver, og var grunnleggende nøytrale til konflikten og partene i området. Kravet om upartiskhet i tjenesten var et prinsipp innrammet i gullskrift, og våpenmakt var tillatt kun i selvforsvar.

Gjennom fredsopprettende operasjoner kan styrken, om nødvendig med våpenmakt, påtvinge partene styrkens mandat. Det blir et skarpere miljø som kan føre til at deltakerne gjennom oppdraget kan få en lavere terskel for uheldige holdninger og handlinger. De internasjonale fredsoperasjoner vi har deltatt i etter den kalde krigen har endret seg vesentlig fra ideene bak FNs fredsbevarende operasjoner, gjennom Natos fredsopprettende operasjoner, til USA-dominerte krigsoperasjoner, og nå sist okkupasjonsstyrken i Irak.

Dagens fredsoperasjoner er mer politisk og moralsk kompliserte enn tidligere

De fredsopprettende operasjonene der man kan påtvinge partene løsninger, setter deltakerne i en situasjon hvor de kan havne på én side i konflikten. De kan dermed bli en part i konflikten, noe som kan være mer utfordrende enn å være upartisk og nøytral. Man kan lett tenke seg hvilke moralske dilemma som kan oppstå dersom deltakeren sympatiser mest med den part avdelingen skal påtvinge en uønsket løsning.

I den nå så aktuelle «kampen mot terrorisme» har vi fått operasjoner der det for deltakerne på bakken kan være meget vanskelig å skille mellom de som virkelig er terrorister, de som svakt støtter disse, de som tvinges til støtte, og de som er passive og endatil motstandere av terroristorganisasjoner. Det er heller

ikke sikkert at den offisielle definisjonen av terrorister vil samsvare med det deltakerne i operasjonen vil oppfatte som moralsk riktig. I mange land kaller regimene sine motstandere terrorister, mens andre oppfatter dem som frihetskjemper. En skal ikke se bort fra at vårt militære personell kan få klare moralske dilemmaer i slike operasjoner.

I Irak har Norge for tiden en «militær humanitær avdeling» under britisk kommando, med et «humanitært oppdrag» for sivilbefolkningen, men også et militært oppdrag i okkupasjonsstyrken. Dette virker uryddig for den uinnvidde. Vi kan vel derfor ikke se bort fra at norske deltakere kan komme i situasjoner der de må forholde seg til både faglige og moralske dilemmaer.

Betydningen av høy moral

En betingelse for høy moral er at de militære deltakerne har positive holdninger til oppdraget og de operative mål. Da det blant de amerikanske styrkene i Vietnam-krigen ble stadig lavere moral, var en hovedårsak at deltakerne og den amerikanske opinionen i stadig mindre grad identifiserte seg med oppdraget og de operative mål.

Fra Irak har det kommet fram at det har vært en fallende moral blant de amerikanske styrkene også der, og en hovedgrunn kan være at deltakerne etter hvert har fått moralske problem med å identifisere seg med oppdraget. Det er antagelig ikke uten grunn den amerikanske øverstkommanderende etter ni måneders okkupasjon uttalte at dette er «the most challenging field command for any American officer since the Vietnam War.»² Med USAs overlegne militære styrke i Irak kan man anta at utfordringene ikke først og fremst er av rent militær art, men i større grad dreier seg om forholdet til sivilbefolkningen og de forskjellige grupperingene i landet.

Disse eksemplene viser hvilken betydning moralen kan ha, ikke minst for operasjoner som ikke oppfattes som direkte knyttet til landets sikkerhet. Det er grunn til å tro at fredsoperasjoner under fjerne himmelstrøk vil komme i samme kategori.

Moralske dilemmaer nå og i framtidige operasjoner

I framtidige fredsoperasjoner vil ny teknologi i enda større grad enn i dag gi en global sammenbinding av overvåkning, kontroll og våpensystemer. I moralsk sammenheng er den største faren ved den teknologiske utviklingen at vi fjernt

² International Herald Tribune, 12. januar 2004.

fra selve konfliktområdet kan ramme mål med stor virkning. Vi ser en tendens til dette i «krigen mot terrorisme», der man vil bekjempe ondet med å bombe «terroristbaser» og lignende i fjerne strøk.

Slik fjernbombing er en besnærende tanke, ikke minst da den utsetter egne styrker for minimale tap. Men denne bruk av stridsmidler kan imidlertid føre til en fjernhet som distanserer de militære aktørene fra de moralske problemstillingene de eventuelt ville ha hatt dersom de hadde hatt nærmere kontakt med selve operasjonsområdet. Man er i ferd med å redusere effekten og betydningen av de moralske «sensorene».

Også i framtiden må vi regne med at som hovedregel vil det fortsatt være behov for å ha militært personell i selve konfliktområdet. Et påtrengende spørsmål blir da om det er en fare for at dette personellet blir fratatt mye av det operative ansvaret, da ny teknologi muliggjør sentralisert fjernledning. Som følge av dette kan de som har nærhet til menneskene i konflikten bli utøvere av tiltak som bestemmes av de som er avstandsmessig skjermet for mange moralske problemstillinger. For de med nærhet til konflikten kan dette bli en vanskelig situasjon.

Konfliktene er skapt av menneskene, og det er bare gjennom mellommenneskelige relasjoner og påvirkning de kan løses. Derfor blir fredsstyrker på bakken aldri uaktuelle. Skal vi lykkes med internasjonale fredsoperasjoner, er det en grunnleggende betingelse at styrken oppfattes av partene som nøytral, upartisk og med høy grad av integritet.

Tilbakemelding fra et etikkseminar

Stabsskolestudenters syn på noen viktige påstander

På et etikkseminar arrangert av Feltproskorpset i 2003 spurte jeg de vel 40 deltakerne fra stabsskolene om hvor viktig det var å være nøytral og upartisk i internasjonal tjeneste, og om sympati med en av partene i konflikten kunne influere på egen evne til å opptre upartisk.

Noen påstander og svar i %	Helt enig	Litt enig	Ingen betydn	Litt uenig	Helt Uenig	Sum enig
Upartiskhet i tjenesten er en betingelse for å gjøre en god jobb	50	32	0	15	3	82
Nøytral holdning til partene gir beste forutsetning for upartiskhet	29	47	3	15	6	76
Dersom jeg sympatiserer med en av partene vil dette influere på min evne til upartiskhet	33	58	6	3	0	91

Som tabellen viser var seminardeltakerne ganske samstemte og entydige om at upartiskhet var en betingelse for å gjøre en god jobb. 3 av 4 mente også at nøytral holdning i forhold til partene var den beste forutsetning for å opptre upartisk. Videre er det verdt å merke seg at 9 av 10 mente at dersom man sympatiserer med en av partene, så påvirker dette evnen til å være upartisk.

Stabsskolestudentene demonstrerte hvor lett man lar seg påvirke

På det samme seminaret gjorde vi en liten test på hvor lett man lar seg påvirke av omgivelsene. Jeg presenterte følgende situasjon og problemstilling: På vei til seminaret skulle jeg med min gamle Mitsubishi krysse en fjordstrekning, og bilen etter meg i ferjekøen var en BMW cabriolet med to flotte, langhårete blonde jenter. Personbiler ble som vanlig dirigert til det lavere dekk, men da det er mer behagelig å kjøre inn på hoveddekket, forsøkte mange å komme på dette dekket. Ved ombordkjøring indikerte både jeg og jentene klart at vi ønsket å komme på hoveddekket.

Jeg spurte så seminardeltakerne først om hvor fergemannen sendte meg, opp eller ned, og deretter det samme for jentene. Så godt som alle mente at jeg ble dirigert til nedre dekk, jentene til øvre, hvilket også var det som hendte. Dette viser klart noe om våre holdninger, og hvordan vi påvirkes av omgivelsene, miljøet og personene vi står ovenfor.

Hva så med våre deltakere i fredsoperasjoner

Ut fra foregående lille test fører dette oss til spørsmålet om hvordan våre deltagere i fredsoperasjoner stiller seg til partene. Lar man seg påvirke i den grad at det virker inn på evnen til å opptre som nøytral og upartisk aktør når oppdraget krever det? Og videre, kan sympati og antipati i forhold til partene påvirke deltakerne slik at dette kommer i konflikt med deres gjennomføring av oppdraget?

Norske deltakeres syn på partene i tre operasjoner

Tilbakemelding fra 3000 deltakere i tre fredsoperasjoner

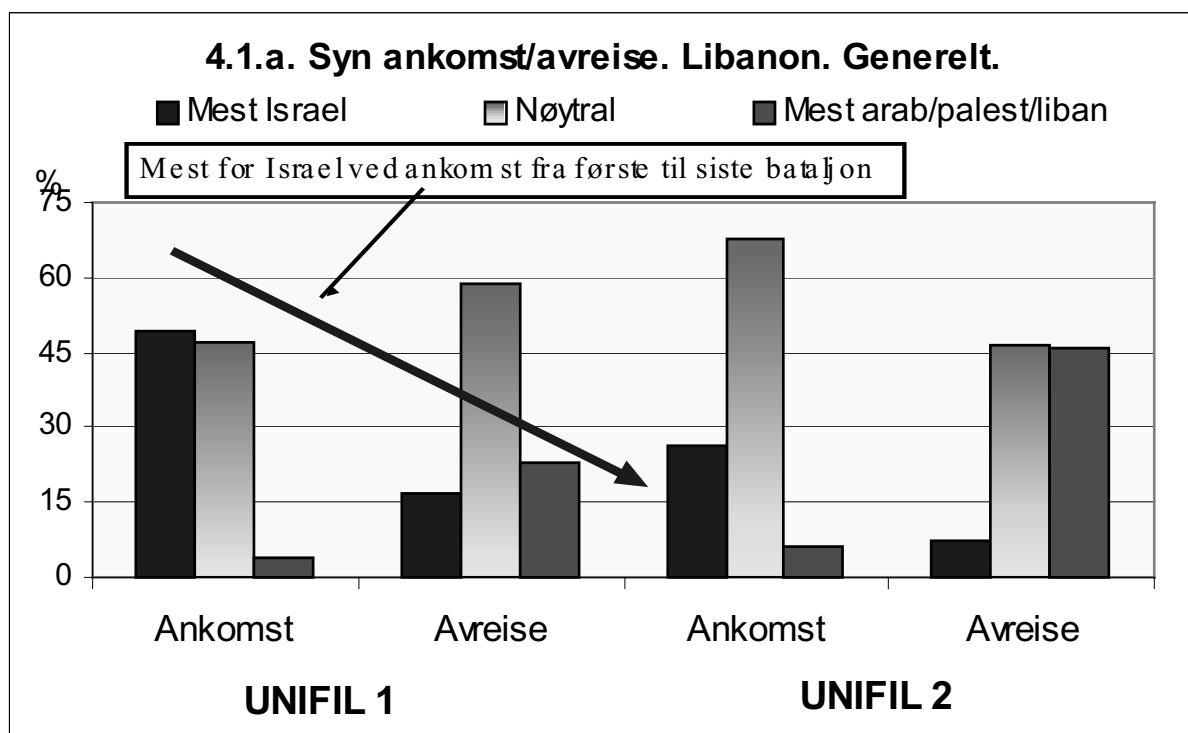
I en undersøkelse³ har nærmere 3000 deltakere fra våre 41 bataljoner i Libanon (UNIFIL), de 5 bataljonene i Bosnia (SFOR) og de 3 første i Kosovo (KFOR)

³ Se fotnote 1.

blant annet blitt spurt om deres holdninger til partene ved ankomst⁴ og ved avreise fra operasjonsområdet.

Libanon og UNIFIL

For de vel 20 årene vi var i Libanon, og de 41 bataljonene vi hadde der, ble undersøkelsen gjennomført i to deler: Første del etter de 17 første bataljonene (UNIFIL 1), og andre del etter den siste bataljonen (UNIFIL 2). Diagrammet viser gjennomsnitt for disse to periodene.

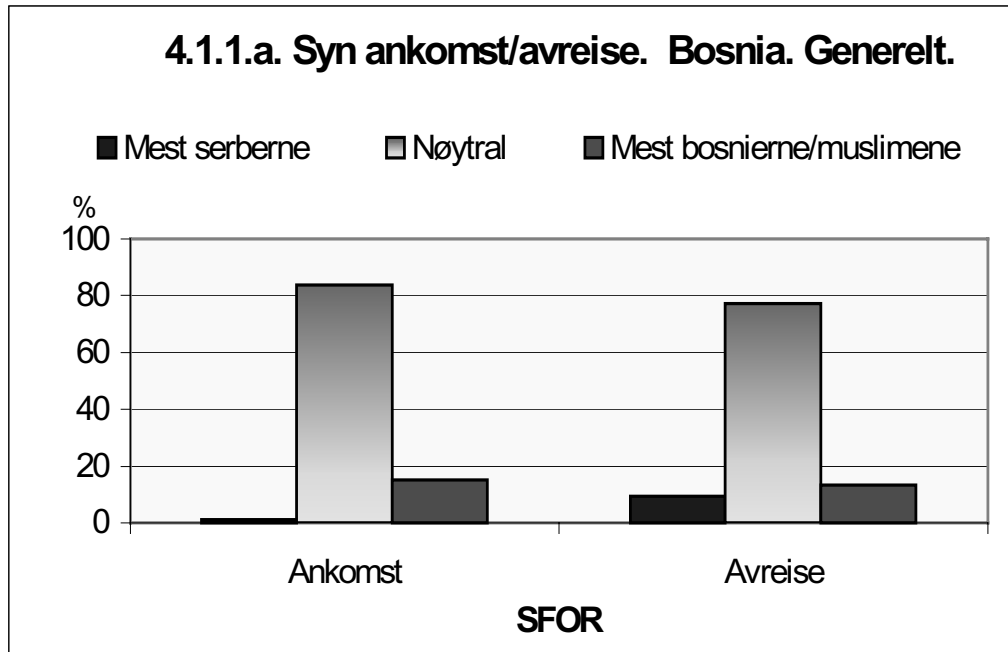

Det bemerkelseverdige er at i den første bataljonen var nærmere 70% «mest for Israel» ved ankomst, mens for siste bataljon, 21 år senere var det bare ca 10% som hadde dette synet. Ved avreise fra Libanon, fra første til siste bataljon, var bare 10-15% «mest for Israel». Ved avreise, og gjennom hele engasjementet, var det en økende del som sympatiserte mest med den andre parten i konflikten, økende fra ca 5% i første bataljon til ca 45% i siste.

⁴ Svarene for ankomst ikke begrenset til deltakerne i operasjonen. Da deltakerne er i alle gradsskikt blant yrkes- og vernepliktig personell, representerer de derfor i stor grad et gjennomsnitt av den norske mannlige befolkningen i de aktuelle aldersgruppene. Dersom noen skulle falle for fristelsen til å bruke resultatene for å vise eventuelle rasistiske holdninger blant norske deltakere, så blir det i så fall en debatt om slike holdninger blant norske menn generelt.

Bosnia og SFOR

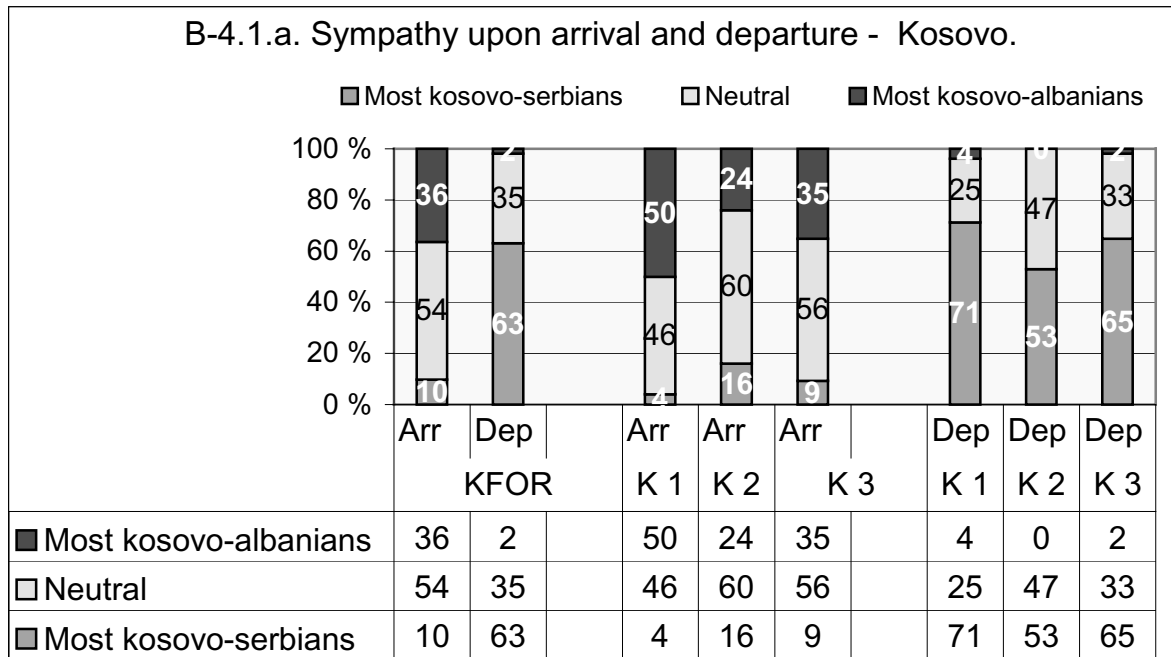
For de 5 bataljonene i Bosnia finner vi et helt annet mønster sammenlignet med Libanon.

Ca 80% mente de hadde et nøytralt syn i forhold til partene ved ankomst, og det var omtrent samme verdier avreise. Det var nesten ingen som sympatiserte «mest med serberne» ved ankomst, men ved avreise økte dette til ca 10%. Holdningen til den andre parten i konflikten endret seg altså ubetydelig.

Kosovo og KFOR

I Kosovo omfatter undersøkelsen de 3 første bataljonene, og her finner vi et lignende mønster som for Libanon.

Som søylen helt til venstre viser hadde 54% av deltagerne ved ankomst et nøytralt syn på partene, 36% var «mest for kosovo-albanerne» og 10 % mest for kosovo-serberne. Ved avreise har dette endret seg til at nøytralgruppen ble redusert fra 54 til 35%, de som var «mest for kosovo-albanerne» ble redusert fra 36 til 2%, og de som var «mest for kosovo-serbere» økte fra 10 til 63%.

De tre neste søylene viser verdiene ved ankomst for bataljon 1, 2 og 3, og de tre siste søylene viser verdien ved avreise for de samme bataljonene.

Sammendrag av observasjonene

Deltakerne kom fra Norge til operasjonsområdet med sine holdninger i forhold til partene og konflikten, og skulle ut fra dette forholde seg upartisk i tjenesten. Det er derfor interessant å observere at

- i Libanon og Kosovo var de fleste for den ene parten eller nøytrale da de kom til operasjonsområdet, og fra 75-50% skiftet syn under tjenesten, til den andre part eller nøytral
- i Bosnia var det en stor nøytralgruppe da de kom til operasjonsområdet, og dette endret seg lite under tjenesten.

Hvorfor skiftet så mange sympati i Libanon og Kosovo, men ikke i Bosnia?

Sammen med andre deler av undersøkelsen samt annen informasjon er det grunn til å tro at når så mange var «mest for Israel» ved ankomst i den første del av engasjementet, så reflekterer dette synet i den norske befolkningen da operasjonen ble satt inn i 1978. Når så dramatisk mange endrer syn i operasjonsområdet,

kan dette blant annet tilskrives at man fikk et annet og mindre fordelaktig syn på Israel gjennom tjenesten.

Det store skiftet i Kosovo, fra pro kosovo-albansk til pro kosovo-serbisk sympati kan ikke forklares ut fra tidligere kjennskap til konflikten og folkene i området. Det er mer nærliggende å tro at fjernsynsdekningen (i Norge) av konflikten i stor grad framstilte ensidig den kosovo-albanske delen av befolkningen som offer. Da Kosovo-deltakerne så massivt endret syn under tjenesten, kan dette være som en følge av at den informasjonen de hadde før tjenesten, ikke var i samsvar med det de opplevde og registrerte i operasjonsområdet.

Tilbakemeldingene fra deltakerne i Bosnia, i forhold til Libanon og Kosovo, er interessant på to måter. For det første er det et helt annet mønster i forhold til de to andre operasjonene idet det var en stor nøytralgruppe ved ankomst til operasjonsområdet, over 80%. For det andre endret denne gruppen seg ubetydelig under tjenesten. Var årsaken til dette at egen forståelse og informasjon om konflikten da de dro til operasjonsområdet, stemte med det de erfarte under tjenesten? Eller var miljøet og konflikten i seg selv slik at den ikke engasjerte til meningsendringer? Jeg har ikke funnet svar på disse spørsmålene, men forholdet til partene kan ikke ha vært et utfordrende tema for deltakerne i denne operasjonen.

Kan massiv sympati for en av partene påvirke avdelingens løsning av oppdraget?

Tilbakemeldingene fra deltakerne forteller oss noe om holdninger før man startet utenlandstjenesten, og betydelige endringer gjennom erfaringene fra operasjonsområdet i Libanon og Kosovo. Når det også er slik massiv sympati eller antipati til en av partene i konfliktområdet, kommer vi ikke unna spørsmålet om dette kan ha påvirket deltakerne i forhold til løsningen av oppdraget. Og, når så mange skifter syn i Libanon og Kosovo, er det grunn til å spørre om dette har gitt deltakerne både moralske og faglige dilemmaer som kan ha påvirket deltakerne i tjenestesammenhenger.

Påvirkes deltakerne av partene i operasjonsområdet?

I varmen øverst på samfunnets totempåle

Når deltakerne kommer til operasjonsområdet og får nærhet til konflikten og menneskene der, gir dette en mye sterkere påvirkning enn det man blir utsatt for i det hjemlige miljøet. Stikkord her er makt, penger, våpen, andre kulturer, partene med videre. All erfaring viser at man vanligvis blir mer positivt påvirket av

de med innflytelse i forhold til dem uten, på samme måte som de med innflytelse får lempeligere behandling enn andre. Undersøkelser bekrefter at «rene, pene og pengesterke mennesker» ofte får en mildere behandling i rettsapparatet enn de lenger nede på samfunnets totempåle. Det er vel ingen grunn til å tro at ikke deltakerne i fredsoperasjoner lar seg påvirke på samme måte?

Hvordan påvirkes deltakerne i fredsoperasjoner

I det miljøet deltakerne opererer, reagerer de på påvirkninger trolig tilnærmet lik det man ville gjort under hjemlige forhold, og forholder seg deretter. La oss utdype dette gjennom noen generelle eksempler:

- Fergemannen og seminarundersøkelsen som nevnt ovenfor
- Jeg fikk oppgradert hotellrom av den kvinnelige resepsjonisten, noe min kone som ofte bruker hotellet, aldri hadde fått
- Vi kjenner begrepet «klær skaper folk», og at stilling og stand gir fordeler
- Palestinerne undres over hvorfor det internasjonale samfunnet sterkt kritiserte Irak for ikke å etterleve FN-resolusjoner, mens Israel, som har minst like mange resolusjoner de ikke etterlever, slipper mye lettere unna
- Vi lar oss mindre påvirke av en katastrofe i Afrika enn i et vestlig land
- Vi godtar en kristen svigersønn eller datter mer enn en muslimsk
- Sjefens sex-overgrep mot den underordnede er ikke så «grovt» som mot vennens datter
- Sist men ikke minst, sympati og antipati kan være styrt av «rasistiske» holdninger

En enkel problemstilling i operasjonsområdet

Soldaten på en veipost kontrollerer deltakere både fra parti A og B. Dersom han stiller seg nøytral til konflikten og partene, vil han da ha gode forutsetninger for å være upartisk i sin tjeneste? Dersom han har klart sterkest sympati for A og deres sak, vil han da være helt upartisk, men kanskje gjennomføre lempeligere kontroll av A i forhold til B? Vil partene i konflikten merke at kontrollen ikke er den samme, og vil det få betydning for samarbeidsklimaet?

Dersom han etter en stund skifter sympati fra A til B, vil dette påvirke hans holdninger og kontrollfunksjonene? Vil han ved et slikt skifte, om ikke tidligere, kunne få et moralsk og etisk dilemma? Dette er et banalt enkelt eksempel, men kan lett overføres til mer kompliserte situasjoner høyere opp i det militære hierarkiet.

Kan sympati eller antipati styre våre handlinger mer eller mindre ubevisst?

Det er velkjent at sympati eller antipati i forhold til andre kan påvirke holdninger og handlemåter. Noen vil hevde at selv om man føler mer sympati for og foretrekker en part i en konflikt, vil det derav ikke følge at man ikke er upartisk i tjenesten. All erfaring viser dessverre at den man føler mest sympati med, den vil også få fordeler, og dette kan bevisst eller ubevisst styre våre handlemåter.

Propagandamessig og politisk påvirkning

Påvirkes deltakerne systematisk i operasjonsområdet?

I alle militære operasjoner blir deltakerne utsatt for påvirkning både fra motparten og egne, for å svekke, eller bygge opp moralen. Det vil alltid være en kamp om deltakernes sinn. Det er ingen grunn til å tro at det er noe unntak for fredsoperasjoner. I Libanon ble UNIFIL-deltakerne utsatt for major Haddads av og til hånende lokalradio, og Jerusalems Posts reportasjer kunne være både kritiserende og syrlige. Nå er kommunikasjonsmidlene mer mangfoldig og metodene mer sofistisert, men vi kan også nesten daglig observere enkle og virkningsfulle gatedemonstrasjoner mot f eks okkupasjonsstyrken i Irak. Om denne form for påvirkning bare skulle ha begrenset effekt, skal en ikke se bort fra at over tid kan «mange bekker små gjøre en stor å».

Påvirkes deltakerne bevisst på den hjemlige arena?

Deltakerne, som øvrige samfunnsborgere, påvirkes også gjennom den hjemlige politiske debatt og ledernes utsagn. Når president Bush motiverer USA for den forestående krigen mot Irak med at det blir en krig mot en despot som truer verdensfreden og nasjonens sikkerhet med masseødeleggelsesvåpen, så må vi regne med at dette ikke bare er rettet mot opinionen, men også for å bygge opp om de militære deltakernes aksept av oppdraget og de operative mål.

Når statsminister Blair følger opp argumentasjonen med å hevde at masseødeleggelsesvåpnene kan «utløses på 45 minutter», så forsterker han Bush sin argumentasjon for sine egne målgrupper. Både Bush og Blair kunne spille på slike argumenter da det var skapt et scenario der terrorisme og Saddam i Irak var en trussel mot nasjonenes sikkerhet.

Når statsminister Bondevik skal motivere for norsk deltagelse i okkupasjonsstyrken etter krigen i Irak, tyr han til grep som en «militær humanitær operasjon», i forvissning om at noe mer «krigersk» neppe vil få politisk aksept i Norge.

De tre B`ers argumentasjon fikk neppe langvarig virkning på hjemmearenaen, og fikk enda kortere aksepttid blant de militære deltakerne i operasjonsområdet. De erfarte raskt at kartet ikke stemte med terrenget, noe deltakerne kunne oppfatte som feilinformasjon, den største tabbe en kan foreta seg innenfor informasjonsvirksomhet.

Sist, men ikke minst, kan media ha en meget sterkt påvirkningskraft. Når så mange av våre deltakere i Kosovo skiftet sympati fra den ene til den andre parten i konflikten etter at de kom til operasjonsområdet, kan de forutgående noe unyanserte reportasjene kanskje være et eksempel på dette.

Påvirkes deltakerne gjennom forberedelsene forut for operasjonene?

Gjennom utdanningen forut for operasjonene får deltagere omfattende informasjon om konflikten, operasjonsområdet og oppdraget. Dette skal være den best tilgjengelige informasjon, tidsriktig, korrekt, nøytral og nøktern. Dersom informasjon ikke er korrekt, vil det ikke bare kunne føre til moralske dilemmaer for deltagerne, men også bidra til svekket tiltro til den militære ledelse.

Når så mange i Libanon og i Kosovo skiftet tyngdepunkt for sin sympati kan man spørre om informasjonen deltakerne fikk gjennom de militære forberedelsene var utilstrekkelig eller feilaktig. Eller var forstillingene man hadde om forholdene så sementert at de ikke lot seg endre før man med selvsyn møtte operasjonsområdet?

Avslutning

Denne artikkelen har satt søkelyset på forholdet mellom deltakere i internasjonale operasjoner og forholdet til partene i området, og om dette kan gi deltakerne moralske dilemmaer som igjen kan påvirke moralen og dermed gjennomføringen av oppdraget. Artikkelen har forsøkt å belyse at

- Forut for den aktuelle militære opplæring har deltakerne en oppfatning av konflikten og partene
- Under de militære forberedelser i Norge påvirkes meningene gjennom informasjon
- I operasjonsområdet påvirkes vi av miljøet, partene og konflikten mv
- Desto kraftigere inntrykk vi mottar, desto dypere påvirkning
- Desto dypere påvirkning, desto mer kan våre holdninger til partene og konflikten endres
- Når våre holdninger endres kan dette influere på deltakernes handlingsmønster

- Dette kan utfordre og sette på prøve deltakernes evne til blant annet upartiskhet ifm oppdraget
- Slike utfordringer kan føre til moralske og faglige dilemmaer, noe som igjen kan påvirke moralen negativt og dermed viljen til å løse oppdraget på beste måte.

At deltakerne kommer opp i moralske og faglige dilemmaer er ikke uventet og heller ikke unaturlig. Det viktige er om, og i hvilken grad, militær utdanning gir en robust moral som motvirker holdninger som kan føre til uakseptable handlinger.

Når den teknologiske utviklingen kan føre til fredsoperasjoner med et globalt operasjonsrom, og derigjennom for mange deltakere fjernhet til selve konfliktområdet, forsterker dette behovet for en vedvarende aktsomhet mht de moralske og etiske utfordringene deltakerne kan komme opp i. En rekke hendinger i krigsoperasjoner, fredsopprettende operasjoner, og også FN-operasjoner, bekrefter at overtramp, eller sågar overgrep, forekommer. Er man realistisk må man også regne med «mørketall».

I det stadig mer uoversiktlige, urene og minelagte farvannet de internasjonale operasjoner nå synes å bevege seg inn i, er det kanskje optimistisk å tro at Forsvarets militære utdanning er tilstrekkelig for å mestre alle moralske og holdningsmessige utfordringer. Kanskje bør man enda mer enn tidligere vektlegge den enkeltes moralske ballast for å mestre de dilemmaer den enkelte kan komme til å stå ovenfor. Det er viktig å ha en kontinuerlig debatt om disse problemstillingene.

English Summary

This article focuses on moral and ethical dilemmas related to participants in international military operations, including peacekeeping operations. Initially, the article discusses moral and ethics in a military context; related to how the military battlefield has changed, from that of ancient times to the high tech environment operations today, and predictions for even more sophisticated military means and conduct of operations in the near future.

The author's empirical research (note no.1) clearly demonstrates that the participants in UNIFIL, (SFOR) and KFOR, when arriving in the area of operation, had strong sympathies for one of the parties involved in the conflict, and that significant attitude changes could be observed during their tour of duty (diagrams).

In general, it is well documented that one-sided sympathy or antipathy might have an influence on human actions and reactions. It is highly probable that this is also true for participants in peace operations. Examples of human behaviour influenced by either sympathies or antipathies are discussed, and moral and ethical dilemmas are exposed.

There are reasons to believe that these dilemmas could be stronger for personnel in “coalition” operations supporting one of the parties involved in a conflict, compared to traditional UN peace keeping operations, with a neutral and impartial agenda.

A pivotal point in this context is that the present military operations have a global arena, thus creating a significant real and emotional distance between those releasing the weapons, and very often, innocent people in the targeted area. One would expect that this remoteness to casualties and damages, on the one hand may reduce the natural sensitivity to the tragic consequences forced upon other people, and on the other hand, may enlarge the dilemmas such operations induce.

Consequently, the moral and ethical dilemmas participants are facing in the military peace operations of today and to-morrow, should be given sufficient and adequate attention.

Martin Hjelmervik Ness, Martin Hjelmervik Ness (65), er pensjonert offiser fra Hæren med internasjonal tjeneste i FNs observatørkorps i Midtøsten, UNTSO og UNIFIL. Han har blant annet vært militærrådgiver ved den norske FN-delegasjonen i New York, og forsker ved Norsk Utenrikspolitisk institutt. Forskningsarbeidene på internasjonale fredsoperasjoner er videreført for Forsvarets kompetansesenter for internasjonal virksomhet, FOKIV.

Er ein god offiser ein god offiser?

*Ei undersøking om yrkesoffiserar si evne til moralsk tenking,
yrkesatferd – og læringsfaktorar for moralsk utvikling*

KAPTEINLØYTNANT OLAV KJELLEVOLD OLSEN

Orlogskapteinane Terje Paulsen og Roar Espevik får motorstopp i landsbyen Rilsja under eit CIMIC-opppdrag i Nord-Irak. Landsbybefolkninga reagerer med hissig steinkasting, som dei ofte gjer i møte med utanlandske styrkar. Ein Molo-tov-coctail vert kasta mot bilen, og ein rasande landsbysjef med høygaffel klar til stikk gir klar melding: «Forsvinn skitne svin. La oss irakere sjølv ordne opp i eigne saker!!!». Kun varselskot og assistanse frå ein tilfeldig passerande amerikansk patrulje reddar situasjonen. 14 dagar seinare opplever regionen den verste kuldeperioden på 25 år. Lokalbefolkninga manglar både ved og mat, og lid sterkt i kulden. På ny tur gjennom Rilsja ser Paulsen at ingen av husa har varme. «Me må sørge for forsyningar av ulltepper og ved til landsbyen», seier Paulsen. «Ikkje tale om», repliserer Espevik. «Vil dei ikkje ha oss så vil dei ikkje ha oss!»

Korleis kan det forklarast at Paulsen og Espevik fattar ulike beslutningar i forhold til Rilsja? Kvifor vil Paulsen støtte med forsyningar, medan Espevik vil la dei klare seg sjølv? Kva valg er militært sett det beste? Kven framstår her som den mest dugande offiseren? I mitt hovedfagsarbeide frå 1999 spør eg meg om offiserane sin moralske tenkemåte kan forklare skilnader i yrkesoffiserar si yrkesatferd. Eg stiller mellom anna følgande spørsmål:

- a) Har evne til moralsk tenking betydning for dugleiksnivået på yrkesutøvinga til yrkesoffiserar i Sjøforsvaret?
- b) Kor godt utvikla er offiserane si evne til moralsk tenking samanlikna med andre yrkesgrupper?
- c) I kva grad evnar Sjøforsvaret å utvikle offiserane si evne til moralsk tenking?
- d) Kva faktorar i læringsmiljøet bidreg eventuelt til å utvikle moralsk tenking, og kva bidreg ikkje?

Eg vil i det følgande gjere greie for nokre av resultatane frå den empiriske delen av arbeidet. Eg innleier likevel med ein teori – og metodepresentasjon der eg mellom anna presenterer tankar om moralsk utvikling – og spørsmålet: Kva skal til for å handle moralsk? Sjølv teorigrunlaget er omfattande. Plassomsyn gjer imidlertid at eg i denne artikkelen velger å «skjære til beinet», med reduksjonisme som mogleg konsekvens¹. Eg oppsummerer funna med ei drøfting av nokre nøkkelspørsmål.

Den moralske handling

La oss starte med nokre kjernesporsmål: Korleis kan offiserane forbetre si moralske handlekraft? Kva kan Forsvaret gjera for å bidra til utvikling av offiserane sin karakter? Eit overflatisk svar kan vera: Fokuser på kva som skal til for å handle moralsk.

Eg har i periodar undra meg over det eg opplever som teologien sitt noko einsidige fokus på normativ etikk. Kva er den moralske handlemåte, og kvifor? Eg tenker: Kva er hensikten med denne kunnskapen når eg gjerne handlar annleis – trass moralsk innsikt? Paulus beskriv dilemma i romarbrevet kap. 8:

For eg skjønar ikkje kva eg sjølv gjer. Det eg vil, gjer eg ikkje, og det eg hatar, det gjer eg.

Ein vert kan hende ikkje eit betre menneske sjølv om ein vert professor i moralfilosofi, og heller ikkje betre offiser av å lære seg etiske teoriar og diskutere etiske dilemma? Moralsk handlekraft fordrar med andre ord meir enn moralsk kunnskap og refleksjonsevne.

Interessa vart difor tent då eg via pedagogikken snubla over arbeida til dei amerikanske psykologane Lawrence Kohlberg og James Rest, som begge evnar å kombinere moralfilosofi med atferdsforskning (psykologi) og pedagogikk i sine arbeid. Noko som gjer teoriane praktisk orienterte. Rest (1986, 1994) spør, i motsetnad til det tradisjonelle spørsmålet om kva som er den gode moralske handling: Kva skjer når eit menneske handlar moralsk? Eventuelt: Kva psykologiske mekanismar sviktar når eit menneske ikkje handlar moralsk? Rest postulerer her fire psykologiske prosessar som må samspele for at moralsk atferd skal skje². Ein av desse prosessane er evne til moralsk vurdering gjennom moralsk

¹ Difor utelet eg og kritikk av teorigrunlaget, sjølv om teorien er heftig debatert siste 40 åra, og framleis engasjerar både lek og lærd. Ei oversikt over vesentlege deler av kritikken finn ein hjå Rest, 1986;1994;1999 og Kolberg, 1981:1984a og 1984b.

² Rest ser fire psykologiske prosessar som betinging for moralsk atferd: 1. «Moral sensitivity», som handlar om evne til å oppfatte moralske utfordringar i konkrete situasjonar, og kunne forestille seg ulike moralske handlingsalternativ 2. «Moral judgment», der ein i større

tenking³. Denne evnen, definert som den enkelte offiser sin tenkemåte om rettferd er mitt hovedfokus i dette arbeidet (Rest, 1979;1986;1994;1999; Kohlberg, 1981;1984a).

Kohlberg sin teori om moralsk utvikling

Kohlberg er talsmann for ein universell og ikkje-relativistisk moral, og nøler ikkje med å skille mellom meir eller mindre utvikla moralsk tenking (Kohlberg, 1981). Etter inspirasjon frå Sokrates definerar han moral som rettferd (ideale form for dyd). I følge Kohlberg er våre meir eller mindre moralske handlingar eit resultat av våre grunnleggande rettferdskonsept⁴. Min tenkemåte om kva som er rettferdig vert med andre ord avgjerande for mi evne til moralsk vurdering og atferd slik Kohlberg ser det.

Kohlberg konkretiserer seks utviklingsnivå for moralsk rettferdstenking, der dei lågaste nivåa representerer den minst utvikla tenkemåten (Kohlberg, 1984a). Ein offiser som har ein moralsk tenkemåte representert ved nivå 3 har då mindre forutsetnader for god moralsk tenking (og handling) enn ein som befinn seg på nivå 5. Dei seks rettferdskonsept vert operasjonaliserte gjennom Rawles «theory of justice», som prøver å beskrive betingingane for eit forpliktande og godt sosialt samarbeide i eit samfunn (Rawles, 1971; Rest,1979). For Kohlberg skjer moralsk utvikling når ein endrar sin grunnleggande måte å tenke rettferd på, slik at tenkinga vert meir kompleks. Dette skjer når ein offiser bevegar seg frå eit utviklingsnivå til nivået over⁵.

Eit vesentleg poeng for Kohlberg er hans skilje mellom struktur og innhald. Rettferdskonseptet vert for Kohlberg tankestrukturar som styrer (og begrensar)

eller mindre grad evnar å beslutte seg for beste moralske handlingsalternativ 3. «Moral motivation» som handlar om det moralske subjekt si evne til å prioritere moralske verdiar framfor andre (til dømes dilemma mellom «whistle blowing» eller karriere, eller personleg sikkerhet ift livsfarlege men nødvendige militære oppdrag). 4. «Moral character/moral implementation» der den moralske aktør evnar å stå mot sosial motstand, vise mot, vinne gehør og implementere moralsk atferd.

³ Merk at Rest (1979) finn at moralsk kognisjon og generell intelligens er relativt adskilte støringar. Høg IQ samvarierer med andre ord lite med evne til moralsk tenking, som igjen framstår som ein distinkt kapasitet.

⁴ Kohlberg ser i motsetnad til Rest ein meir direkte samanheng mellom moralsk tenking og atferd (Kohlberg/Candee, 1984).

⁵ Medan Kohlberg hevdar at me kun kan vere på eit utviklingsnivå om gangen, hevdar Rest at dette er situasjonsavhengig, og at me kan bruke meir avansert tenking i nokre situasjonar, avhengig av kompetanse. Moralsk utvikling for Rest vert når me totalt sett nyttar tenking på høgre nivå enn før (Rest, 1979).

vår konkrete moralske vurdering – og handling (Kohlberg, 1981; Rørvik, 1989). Eit kart kan tjene som illustrasjon av dette poenget. Dess meir detaljert kartet er, dess meir presis og god vert navigasjonen i forhold til konkret terreng. Kohlberg sine seks utviklingsnivå kan oppfattast som seks moralske kart over rettferd. Dess meir detaljert og nyansert kart, dess betre moralsk navigering og tenking (høgre nivå = betre kart). Kor godt offiseren handterer den moralske situasjonen vil då i følge Kohlberg vera avhengig av kva «moralkart» som rettleder tenkinga hans. Rest vil her kunne supplere med å hevde at gode kart er til lite nytte om navigatøren er blind (moral sensitivity), eller heller ønsker å spele kort enn å navigere (moral motivation), eller sist, lar seg overtale eller presse til å styre andre kursar enn dei han veit er rette (moral character). Altså: Moralsk tenking er kun eit steg på vegen til moralsk handling.

Kohlberg sine seks nivå for moralsk utvikling

Kva er så skilnaden på meir eller mindre moralsk tenkemåte? Kohlberg skiljer moralsk utvikling i tre hovednivå, begrepsfesta som prekonvensjonell, konvensjonell og postkonvensjonell tenking. Desse deler han kvar i to undernivå, slik at me står igjen med seks nivå i vår moralske utvikling (Kohlberg, 1981). Rest oppsummerer dei seks moralske utviklingsnivåa på følgande måte (Rest, 1994):

Six stages in the Concept of Cooperation

Stage 1 The morality of obedience: Do what you're told.

Stage 2 The morality of instrumental egoism and simple exchange: Let's make a deal.

Stage 3 The morality of interpersonal concordance: Be considerate, nice, and kind: you'll make friends.

Stage 4 The morality of law and duty to the social order: Everyone in the society is obligated to and protected by the law.

Stage 5 The morality of consensus-building procedures: You are obligated by the arrangements that are agreed to by due process procedures.

Stage 6 The morality of nonarbitrary social cooperation: Morality is defined by how rational and impartial people would ideally organize cooperation.

I følge Kohlberg er *Nivå 1* i praksis rein underordning. Her vil det moralske subjekt handle slik han må for å unngå straff. Min moral vert her det du seier eg skal gjere, og målet for mi moralske handling vert å unngå sanksjonar for meg sjølv. *Nivå 2* representerer eit noko breiare sosialt perspektiv. Tenkinga her er imidlertid prega av instrumentell egoisme, der moralen vert del av eit bytteforhold, «like-for-like». Eg handlar mot andre slik dei har gjort seg fortente til ved sine motytingar.

Moralsk tenking på *Nivå 3* er igjen prega av eit ønske om å opprettholde relasjonar. Det som er rett og rettferdig er dei handlingane som for meg bidreg til å ivareta mine personlege relasjonar. Mitt moralske ansvar strekker seg med andre ord ikkje lenger enn til vener og personar eg ønsker gode relasjonar med.

Nivå 4 kan kallast «lov og rett» tenking. Her favnar det moralsk ansvaret heile samfunnet. Også dei ein ikkje kjenner. Ei moralsk rettferdig handling vert her å handle i overeinstemming med lover og reglar, som gjeld for alle, og vise lojalitet ovanfor legitime autoritetar. Noko som vil sikre stabilitet og orden. Spørsmålet vert imidlertid: Kva skjer om lovene i seg sjølv er vonde (jfr. hitlertyskland sine rasediskrimineringslover)?

Når ein utviklar seg frå nivå 4 til nivå 5 hevar ein seg over sosial konformitet. Ein offiser på *Nivå 5* viderefører samfunnsperspektivet frå nivå 4, men har ei reflektert forståing av at eit samfunn kan styrast av ulike lov- og rollesystem. Moralsk tenking må difor fokusere på lovdanningsprosessen og dei prinsipp som formar det lov- og rollesystemet eit samfunn har. Ei moralsk rettferdig handling vil her harmonere med demokratisk utforma lover og reglar. Men spørsmålet blir: Er mindretallet sine rettar ivaretekne i den demokratiske prosessen? *Nivå 6* adresserer spørsmålet når ein ser ut over lovdanningsprosessen. Det moralske spørsmålet vert her korleis rasjonelle og upartiske menneske vil organisere samarbeid i eit samfunn. Kva prinsipp ville eit rasjonelt samfunn ynskje seg for styring av samarbeidet i samfunnet? Moral vert her handling i overeinstemming med slike abstrakte prinsipp, som er uavhengig av folkeopinion og trendar (til dømes Kant sitt «kategoriske imperativ»). Her tenker ein med andre ord som ein reflektert moralfilosof.

Kva vert då moralsk rett? I følge «*Nivå 2* offiseren»: «Det som gagnar meg sjølv mest». «*Nivå 3* offiseren»: «Den handlinga som gjer at eg beheld mine venner». «*Nivå 4* offiseren»: «Det som står i reglementet». «*Nivå 5* offiseren»: «Det som demokratiske reglar føreskriv». «*Nivå 6* offiseren»: «Det eit upartisk og rasjonelt menneske vil hevde er universelt godt». Eit aktuelt spørsmål viare er: Kva type offiserar finn me i Sjøforsvaret?

Metode og verktøy

Utval

Datamaterialet er innsamla ved kvantitativ forskingsmetode. Utvalet består av 64 yrkesoffiserar frå Sjøforsvaret i alderspennet 24 til 60. 25 prosent av utvalet tenestegjorde på fartøy. I deler av undersøkinga opererar eg med ei deling av

utvalet i ei «yngre» og ei «eldre» gruppering, der «yngre» er opp til 38 år. Respondentane vart selekterte gjennom stratifisert tilfeldig utval utført av Sjøforsvarsstaben, med selektering på alder, bransje og tenesteerfaring for ønska spredning, og representativt utval for generaliseringar.

Verktøy

Evne til moralsk tenking er målt med den norske versjonen av Rest sin Defining Issues Test (DIT), omsett til norsk av Bergem (Rest, 1979; Bergem, 1985). Testen måler offiserane sin moralske tenkemåte/utviklingsnivå, og består av seks dilemma med tilhøyrande 12 argument som respondentane vektar og rangerar. Validitet og reliabilitet er vurdert som god for testen (Rest, 1979;1999) . Eg nyttar to resultatindeksar; henholdsvis «P-score» og «Nivå-4». «P-score» indikerar i kva grad den enkelte offiser nyttar seg av dei to øvste nivåa i Kohlberg sin modell i vurdering av moralske dilemma (nivå 5 eller 6). «Nivå-4» indeksen er eit uttrykk for i kva grad den enkelte nyttar «lov og orden tenking», representert ved Kohlberg sitt nivå-4.

Yrkesatferd er i hovudsak målt med offiserane sine tenesteuttalingar, innsamla for dei siste to åra for å motvirke vilkårlege evalueringar. Validiteten og reliabiliteten er her meir diskutabel, men eg meiner den diskriminerer nok til å gje eit grovt bilete av den enkelte. Ut over dette nyttar eg eit sjølvutvikla spørreskjema for innsamling av bakgrunnsdata for å avdekke eventuelle faktorar som kan tenkast å ha innverknad på moralsk utvikling.

Resultat og drøfting

Eit spørsmål i den følgande resultatpresentasjonen er kor godt utvikla evne til moralsk tenking me finn blant offiserane. I forlenginga av dette spør eg om sosialiseringa og utdanninga offiserane er eksponert for har positiv effekt på deira moralske tenkemåte. Kva faktorar har til dømes positiv innverknad på offiserane si moralske tenking? Og svært sentralt: Har offiserane sin moralske tenkemåte betydning for kvaliteten på yrkesutøvinga? Altså: Er dei mest dugande moralske tenkarane også dei beste offiserane?

Offiserane si evne til moralsk tenking

Kor godt utvikla evne til moralsk tenking finn me hjå offiserane? For å avklare dette kan me samanlikne resultata med andre studiar.

Av tabell 1 under ser me at yrkesoffiserane si evne til prinsipiell moralsk tenking (Nivå 5 og 6 i Kohlberg) synest å ligge til dels markant lågare enn andre

grupper det kan vera naturleg å samanlikne med. Eg merkar meg særleg at offiserane synest å ha dårlegare utvikla evne til prinsipiell moralsk tenking enn både norske høgskulestudentar og West Point kadettar. Samanlikna med til dømes juss-studentar og statsviterar er skilnadane igjen svært store. Dette betyr at offiserane sin tenkemåte i møte med konkrete moralske dilemma er enklare og mindre moralsk i sin karakter enn til dømes blant legar og sjukepleiarar. Noko som intuitivt kan få ein til å stusse noko over kor godt skodde yrkesoffiserane er til å møte yrkesetiske utfordringar. Med andre ord i kva grad dei er i stand til å fatte velgrunna og gode moralske beslutningar. Ein kan og spørre seg om kva orsaka er til at offiserane scorer så lågt. Kan orsaka vera at befalsaspirantar med lågt utvikla moralsk tenkemåte vert foretrukke i seleksjon på befalsskulen? Eller kan det ha å gjera med at sosialiseringprosessen i Sjøforsvaret i liten grad stimulerer moralsk kognitiv utvikling?

Tabell 1:
Oversikt over ulike grupper sin P-skåre.

GRUPPE	P-score	Referanse
Avgongsstudentar i Moralfilosofi og statsvitenskap:	65.2	Rest/Narvaez 1994, s.14
Teologistudentar på protestantisk seminar:	59.8	
Juss-studentar:	52.2	
Medisinstudentar:	50.2	
Allmenpraktiserande legar	49.2	
Tannlegestudentar	47.6	
Sykepleiarar	46.3	
Avgangsstudentar i økonomi	42.8	
College-studentar generelt	42.3	
Menig personell i Marinen	41.6	
Vaksne amerikanerar generelt	40.0	
Avgangselevar på high-school	31.8	
Fengselsinnsatte	23.5	
Junior high-school elevar	21.9	
Ungdom på ulike institusjonar	18.9	

Avgangskadettar ved West Point	43.0	Bridges/Priest, 1983

Høgskuleelevar i Noreg	40.6	Bergem, 1984

Yrkesoffiserar i det norske Sjøforsvaret (dnS)	37.1	Eigne data
Yngre yrkesoffiserar i dnS	35.3	
Eldre yrkesoffiserar i dnS	39.2	

Utviklingseffekt

La oss sjå nærare på spørsmålet om i kva grad Sjøforsvaret bidreg til å stimulere offiserane si evne til moralsk tenking. Av tabell 2 under ser me at eldre offiserar i noko større grad nyttar sjølvstendig, kritisk og prinsipiell moralsk tenking enn sine yngre kollegaer. Det er imidlertid ikkje snakk om signifikant skilnad. Noko som også gjeld for «lov og rett» – tenking (Nivå 4).

Tabell 2:
Evne til moralsk tenking (P-skåre og Nivå 4) for eit utval av yrkesoffiserar i Sjøforsvaret

	P-score	P-score	P-score	Nivå 4	Nivå 4	Nivå 4
	samla	yngre	eldre	samla	yngre	eldre
X	37.11	35.26	39.20	31.66	31.18	32.20
SD	12.32	12.27	12.25	13.04	14.29	11.67
Min.	8.00	8.00	15.00	3.00	3.00	7.00
Maks.	70.00	62.00	70.00	58.00	58.00	57.00
N	64	34	30	64	34	30

Det er med andre ord ikkje grunnlag for å hevde at eldre offiserar generelt har betre utvikla evne til moralsk tenking enn dei yngre. Heller ikkje at dei eldre er meir «firkanta» og regelbundne i moralske spørsmål. Noko som for øvrig er normale utviklingstrekk i følge Rest (1979), sidan vaksne gjerne stagnerar i moralsk kognitiv utvikling i løpet av 20-åra, med ei utflating etter avslutta utdanning. Det som imidlertid kan vurderast som kritisk i forhold til yrkesoffiserane i denne studien er at nivået på den moralske tenkemåten i utgangspunktet er lågt. Offiserane har med andre ord ikkje nådd særleg høgt nivå før dei flatar ut, samanlikna med andre grupper.

Ser me på spredningsmåla finn me imidlertid interessante utslag. Me ser at høgste og lågaste «P-score» er henholdsvis 70 mot 8%, og 58 mot 3% for «Nivå 4». For «Nivå 4» indikerar dette på eine ytterkanten ein offiser som alltid søker regelverket for svar, og på andre kanten ein som aldri gjer dette. Me kan her berre spekulere i kva konsekvensar slik ulikskap i moralsk tenkemåte kan få for t.d. samarbeide.

Spørsmålet er imidlertid kva desse resultata seier om sosialiseringseffekten. Den marginale skilnaden i måleresultat mellom yngre og eldre offiserar indikerar liten grad av stimulering og utvikling av moralsk tenking i løpet av tenesta. Det skjer med andre ord liten endring i moralsk tenkemåte frå aspirantperioden til offiserane går av med pensjon⁶. Noko som igjen kan bety at korkje militær utdanning eller tenesteerfaring generelt stimulerer moralsk kognitiv utvikling.

Målingane viser imidlertid store skilnader innbyrdes mellom offiserane. Nokre har svært godt utvikla moralsk tenkemåte, medan andre har oppsiktsvek-

⁶ Upubliserte målingar på SKSK KS 1 og KS 2 kull på Sjøkrigsskolen i 2000 og 2003 underbygger dette då det ikkje er skilnad på målenivå mellom dei yngre KS 1 kadettane og dei eldre KS 2 kadettane.

kande umoden tenking. Spørsmålet er om desse skilnadane mellom offiserane kan forklarast. Er dei tilfeldige, eller har element i læringsmiljøet betydning?

Læringsfaktorar⁷

Skilnadane i moralsk tenking kan altså henge saman med at offiserane til dømes har ulik utdanningsbakgrunn eller tenesteerfaring. Spørsmålet er om det er enkeltfaktorar i yrkesoffiserane sitt læringsmiljø som bidreg til utvikling av deira moralsk tenking. Resultata under seier nokor om faktorar som: a) demografiske forhold b) tenesteerfaring c) utdanning d) etikkundervisning, livssyn og humanitært engasjement kan forklare skilnadane i moralsk kognitiv utvikling.

A. Demografiske forhold

Me finn som nevnt over at alder ikkje har betydning for offiserane sin moralske tenkemåte. Resultata viser heller ikkje skilnad mellom mannlege og kvinnlege offiserar. Noko som talar mot Gilligan sin teori om at menn tenker moralsk i rettferdskategoriar, medan kvinner i staden vurderer moralske spørsmål ut frå omsorgskategoriar (sjå Rest,1986). Materialet indikerar imidlertid at yngre offiserar som er gifte eller sambuande, og i tillegg foreldre, har betre utvikla evne til prinsipiell moralsk tenking enn offiserar utan slik tilknytning. Dei «single» offiserane er på si side markant meir prega av «lov og rett» tenking (nivå-4), der moralske spørsmål vert avgjort ved vektlegging av gjeldande lover og reglar. Det kan med andre ord synast som at forpliktande og vedvarande sosiale erfaringar som ekteskap og foreldreskap utvidar offiserane sitt moralske perspektiv og tenkemåte.

B. Tenesteerfaring

Eit generelt (og for meg overraskande) funn er at korkje tenesteerfaring eller bransjetilhøyring kan forklare skilnader i moralsk tenking. Ein kunne tenke seg at operative offiserar, gjerne med lang leiarskapserfaring, har betre utvikla moralsk tenking enn offiserar frå andre bransjar. Resultata syner imidlertid nærmast ein motsett tendens, der operative offiserar er mindre prega av prinsipiell moralsk tenkemåte, og meir fokuserte på lover og reglar (Nivå 4) enn øvrige bransjar. Når det gjeld skuleteneste, og uventa nok også utanlandsteneste, finn eg ingen samvarians med moralsk tenkemåte.

⁷ Eg velger her ut frå plassomsyn kun å referere resultata verbalt (Sjå Kjellevoid Olsen, 1999, for tabellar).

Stabsteneste skil seg derimot ut i forhold til anna tenesteerfaring. Materialet indikerer at dei offiserane som har lengst stabserfaring har betre utvikla evne til moralsk tenking enn dei med lite stabserfaring. Dette gjeld særleg blant dei yngre offiserane. Dei erfarne stabsoffiserane brukar (kan hende overraskande nok) også mindre «stivbeint» regeltenking (Nivå 4) i møte med moralske dilemma enn kollegaer med lite stabsteneste. Eit interessant spørsmål som fell utanfor dette arbeidet er kva det er med stabstenesten som gjev denne positive effekten. Kravet om å sjå fleire partar sine perspektiv, og jamn kontakt med mange ulike aktørar med differensierte behov og ønsker kan vere ei orsak (aktørkompleksitet).

C. Utdanning

Rest og Narvaez (1994) konstaterer i ei forskingsoppsummering at formell utdanning normalt sett har sterk positiv effekt på moralsk kognitiv utvikling. Det er med andre ord grunn til å forvente at Sjøforsvaret sine utdanningstilbod stimulerer moralsk tenkemåte. Resultata viser imidlertid noko anna, som antyda over. Til dømes finn me at dei yrkesoffiserane som har gjennomført Sjøkrigsskolen KS 1 har mindre utvikla evne til moralsk tenking enn dei som ikkje er utdanna ved SKSK. KS 1 synest med andre ord ikkje å stimulere offiserane si moralske tenking. Noko som skil Sjøkrigsskolen frå mykje anna universitets- og høgskuleutdanning (ibid; Bridges og Priest, 1984).

Dette harmonerar med at eg heller ikkje finn samanheng mellom kadettane sin «P-score» og hovudkarakter ut frå SKSK. Evne til prinsipiell moralsk tenking slår med andre ord ikkje ut i form av positive fag – og/eller offisersevalueringar. Ser ein på hovudkarakteren frå befalsskulen er forholdet tvert i mot at dei elevane som har best utvikla evne til prinsipiell moralsk tenking går ut med dei svakaste hovudkarakterane. Befalselevar prega av konformitet gjennom «lov og rett» tenking («Nivå-4») vert derimot vurderte som dei mest dugande. Det kan med andre ord synast som BS premierar atferd knytta til «lov og rett» tenking. Eit kritisk spørsmål vert då om ein evaluerer rett. Om dei viktigaste kapasitetane vert målt når ein skil dei lovande frå dei mindre lovande unge offiserane.

På den andre sida finn eg at dei offiserane som har gjennomført Stabsskolen del II har meir utvikla evne til moralsk prinsipiell tenking enn andre. Ein positiv tendens eg og finn hjå offiserar som i tillegg til militær utdanning har teke sivil utdanning på høgskulenivå. Desse offiserane viser også mindre grad av nivå-4 tenking, der reglar og lover står i sentrum for den moralske beslutningsproses-

sen. Både Stabsskolen del II og militær – sivil utdanning synest med andre ord å stimulere offiserane si moralske tenking.

D. Etikkundervisning, livssyn og sosialt engasjement

Korkje mengde motteke etikkundervisning eller grad av kontakt med Feltprest-korpset forklarar skilnader i evne til moralsk tenking i følge mine data. Offiserar som oppgir at dei har hatt relativt mykje etikkundervisning, har med andre ord ikkje betre utvikla moralsk tenking enn offiserar som oppgir at dei i liten grad har delteke. Eg finn imidlertid at dei offiserane som etter eiga vurdering er mest engasjerte i humanitære og politiske spørsmål, også er dei med mest utvikla moralsk tenkemåte (høgast P-score). Offiserane si livssynsorientering eller eventuelle religiøse oppvektsbakgrunn synest derimot ikkje å ha betydning.

Evne til moralsk tenking og yrkesatferd

Me har no sett at offiserane har relativt lågt utvikla evne til moralsk tenking, og at sosialiseringprosessen i Sjøforsvaret i begrensa grad stimulerer den moralsk kognitive utviklinga. Spørsmålet viare er om dette spelar noko rolle. Har evne til moralsk tenking betydning for kor godt offiserane utfører yrket sitt? Er det slik at godt utvikla moralsk tenkemåte er sentral ballast for offiserar?

Me ser av tabell 3 under ein klar samvarians mellom offiserane si evne til prinsipiell moralsk tenking og kvaliteten på yrkesutøvinga deira (målt med tenesteuttalinga). Det vil sei at dei offiserane som vert evaluerte som dei som tek mest ansvar, meistrar best, viser best vurderingsevne, har best heilskapsoversikt og best skriftleg språkføring også er dei som har best utvikla moralsk tenkemåte. Desse variablane er i følge faktoranalyse (unntak skriftleg språk) også dei variablane som i sterkast grad påverkar den samla «hovedinntrykk» vurderinga på tenesteuttalinga. Noko som tyder på at desse eigenskapane også vert vurderte som viktigast i offiserane si praktiske yrkesutøving.⁸

⁸ Faktoranalyse gir fire «cluster» for tenesteuttalinga. Noko som tyder på at evalueringa kun diskriminerer på fire aspekt ved yrkesutøvinga, og ikkje 10 aspekt slik antalet variablar gjev inntrykk av. Fleire variablar måler med andre ord omtrent same type atferd (Kj. Olsen, 1999)

Tabell 3
Samanhengen mellom evne til moralsk tenking og evaluert yrkesatferd
**** p < .05 * .15 > p > .05 (tendens, men ikkje signifikant)**

Variablar	P: Gruppe I og II	P: Gruppe I	P: Gruppe II	N-4: Gruppe I og II	N-4: Gruppe I	N-4: Gruppe II
Grad	.2441/.026 **	.1338/.225	.2412/.100*	-.1232/.166	-.1456/.206	-.3368/.034 **
Eiga vurdering: Førebudd til krigssituasjon	-.0681/ .298	-.2840/.052 **	.1453/.226	.1122/ .191	.2654/ .065 *	-.1142/ .278
Eiga vurdering: Kjennskap eige krigsoppdrag	-.0747/.279	-.2980/.043 **	.2274/.113*	.1414/.132	.4006/.009**	-.3108/.047 **
Ansvar	.3263/.013 **	.3323/.042 **	.2149/.188	-.1172/.216	-.0648/.372	-.2908/.114 *
Meistring	.2546/.044 **	.1088/.291	.3738/.063*	.2115/.079*	-.1249/.263	-.4014/.049 **
Vurdering	.3606/.006 **	.3118/.053 **	.2588/.142	-.1169/.217	-.1289/.257	-.1766/.235
Heilskapsoversikt	.2643/.036 **	.0708/.360	.3247/.087*	.0378/.401	.0920/.321	-.0819/.369
Språkføring; skriftleg	.3077/.019 **	.3075/.059 *	.0994/.343	-.0850/.287	-.0962/.317	-.0583/.406
Samarbeid og kommunika- sjon	-.0246/ .435	-.0413/.417	-.2508/.150	.2253/ .064*	.1424/.235	.3811/.054 **
Hovedinntrykk	.2128/ .073 *	.1097/.289	.2212/.174	.0906/.270	.1280/.258	-.0115/.481

Me ser og at dei offiserane som gradsmessig har gjort best karriere også er dei med best evne til moralsk tenking. Det er med andre ord sannsynleg at ein kommandørkaptein har betre evne til prinsipiell moralsk tenking enn sine jamnaldrande kollegaer på tildømes kapteinløytnantnivå.

Kva då med dei variablane som ikkje samvarierer med moralsk tenking? Her finn me variablane lederskap generelt, faglig dugleik, kreativitet og muntlig språkføring. Her stussar eg særleg over at lederskap ikkje samvarierer. Er det slik at godt leiarskap er uavhengig av moralsk tenkemåte? Anna forskning talar mot dette (sjå Turner m.fl. 2002). Faktoranalyse viser og at lederskapsvariablen på TU'en i liten grad synest å påvirke heilskapsinntrykket av offiseren.

Oppsummering og utsyn

Kva forklarar samanheng mellom moralsk tenking og yrkesatferd?

Kvifor vert offiserar prega av sjølvstendig, kritisk og prinsipiell moralsk tenkemåte i hovedsak vurderte som meir kompetente enn offiserar prega av «lov og rett» tenking?

Ei nærliggande forklaring kan vera at dei mest utvikla moralske tenkarane også handlar mest moralsk. Forsking viser imidlertid at det ikkje er direkte samanheng mellom evne til moralsk tenking og atferd (Rest, 1986). Til dømes kan

det tenkast at både Hitler og Moussilini hadde god evne til etisk refleksjon utan at dette nødvendigvis prega deira handling. På den andre sida viser Kohlberg at mennesker med høg P-score i større grad føler ansvar for å handle i overinstemming med moralsk tenking enn lågare nivå (Kohlberg/Candee, 1984). Blasi (1980) synest å bekrefte dette når ho finn ein klar, men ikkje særleg sterk, samanheng mellom moralsk kognitiv utvikling og atferd. Med andre ord: Evne til moralsk atferd kan vera ei delforklaring.

Imidlertid kan forholdet og vera nærast motsett. Haidt (2001) hevdar at rasjonell moralsk tenking tener som (bort) forklaring av moralske beslutningar som først fattast intuitivt og ubevisst. Evne til moralsk tenking kan difor forklarast som evne til å forsvare meir eller mindre gode beslutningar på ein rasjonell måte, og i dette også manipulere omgivingane. La oss difor sjå litt nærare på skjæringspunktet mellom moralsk tenking og atferd. Kva føl i kjølvatnet av meir eller mindre godt utvikla moralsk tenking?

Konsekvensen av begrensa evne til moralsk tenking

Evne til moralsk tenking kan som antyda tene som despoten sitt våpen. Sjølv dei verste overtramp kan pakkast inn i eit etisk språk som gjer at det vonde framstår som tilsynelatande godt. Spørsmålet er om offiserane med godt utvikla evne til moralsk tenking brukar dette manipulerande, som igjen resulterer i gode teneuttalningar. Sjølv vil eg her kort argumentere for det motsette synet, i tråd med forskinga som viser positiv samanheng mellom moralsk tenkemåte og moralsk atferd. Det gjer eg ved å spekulere i tre negative konsekvensar knytta til lågt utvikla moralsk tenking⁹:

a) Mangelfull beslutningstaking i ustrukturerte, dynamiske og kaosliknande situasjonar, med konflikteskalering og svekka tillit som konsekvens.

Ein offiser med god moralsk tenke – og vurderingsevne vil ha kapasitet til å «fylle ut» til dømes ein ROE i komplekse situasjonar der regelsettet ikkje dekkar situasjonen fullt ut. Ein offiser som tenker moral ut frå kva ordrar som er gitt (nivå 4) vil kunne ty til regelverk som ikkje er tilpassa situasjonen, med uklok og gjerne umoralsk handling som følge. Denne lave kognitive fleksibiliteten kan

⁹ Her kunne fleire forhold vore diskutert. Mellom anna viser Turner m.fl. (2002) positiv samanheng mellom prinsipiell moralsk tenkemåte og transformasjonsledelse. Me finn og samanheng mellom moralsk tenkemåte og god klinisk praksis blant både sykepleierar, legar, vetrinærar og lærarar (Rest, 1986; 1994). Shields og Bredemeier finn til dømes at basketballspelarar med lite utvikla moralsk tenkemåte framstår som meir aggressive enn medspelarar med godt utvikla moralsk tenking (sjå Rest, 1994).

i verste fall bidra til konflikteskalering, og svekka tillit til norske styrkar (jfr. «den strategiske soldat»). Me kan her tale om to ulike offiserstypar i sving: handtverkaren som føl tegninga, og kunstnaren som kan handtverket men også improvisere når naudsynt.

b) Umoralsk atferd, særleg under konformitetspress.

Fleire forskingsprosjekt viser samanheng mellom lite utvikla moralsk tenkemåte og moralske overtramp (Rest, 1979;1986). Kohlberg (med Candee,1984) undersøkte til dømes respondentane i Milgramstudien¹⁰, og fann at dei respondentane som nekta å gi støt til «forsøkspersonane» hadde betre utvikla evne til moralsk tenking enn dei som lot seg påvirke til å gi livsfarleg dose. Det kunne med andre ord sjå ut som moralsk tenkemåte var avgjerande for i kva grad dei lot seg manipulere til å utføre overgrep. Ein tendens han og fann blant dei amerikanske soldatane som deltok i May Lay massakren i Vietnam. Ponemon og Gabhart (1994) finn på si side at revisorar med låg evne til prinsipiell moralsk tenking i større grad «lekk» sensitiv informasjon, i større grad lar seg presse, i større grad manipulerer med timelister og i mindre grad evnar å avdekke overtramp enn kollegaer med meir velutvikla moralsk vurderingsevne.

c) Auka grad av Post Traumatic Stress Disorder.

Berg m.fl. (1994) finn at evne til moralsk tenking ha betydning for i kva grad ein vert råka av PTSD i etterkant av militære operasjonar. Resultata kjem fram i ein studie av vietnamveteranar. Her finn dei at veteranane med lågast utvikla moralsk tenkemåte er signifikant meir råka av PTSD enn dei med høgare utviklingsnivå (alle med høg grad av kampeksponering). Spørsmålet vert korleis dette kan forklarast. Berg og hans kollegaer spekulerer i to forklaringar: 1. Høgre kognitiv moralsk utviklingsnivå kan forklare mindre deltaking i overgrep mot til dømes sivilbefolkning (som lettar byrden etter krigen) 2. Høgre moralsk kognitiv kapasitet bidreg til betre bearbeiding av krigserfaring i etterkant.

Quo vadis?

Denne undersøkinga indikerar for det fyrste at evne til moralsk tenking utgjer ein viktig kompetanse for yrkesoffiserar. Viare tyder studien på at offiserar i Sjøforsvaret har ein veg å gå i forhold til moralsk tenking og vurdering. Studien

¹⁰ Milgram undersøkte i kva grad respondentar ville påføre andre støt som følge av autoritetspress.

syner og at Sjøforsvaret bør utvikle si organisatoriske evne til å stimulere offiserane si moralske tenking – ikkje minst som ledd i profesjonsutdanninga. Generalinspektøren i Sjøforsvaret synest å dele noko av dette synet når han finn det naudsynt å etablere ei arbeidsgruppe våren 2000, med mandat å

utvikle en handlingsplan med sikte på å bevisstgjøre Sjøforsvarets yrkesbefal om befalsrollen, det å være leder, i fred, krise og krig, herunder de etiske og moralske spørsmål knyttet til det å skulle iverksette og utføre krigshandlinger (FO/SST, 2001).

Er situasjonen imidlertid så dystert som skissert her? Mest sannsynleg ikkje. Norske styrkar frå alle forsvarsgreiner gjennomfører slik eg forstår det stadig vellukka operasjonar, ofte i svært krevande operasjonsklima, ikkje minst etisk sett. Ting fungerer på mange måtar godt der det tel som mest. Er det då vits å stresse seg opp over moglege verdibrastar og varierende moralsk vurderingsevne? Kan hende ikkje. Men kvifor ikkje være føre var? Kompleksiteten i operasjonane aukar. Konsekvensane ved overgrep og feilsteg på taktisk nivå kan være katastrofale. Moralsk karakter og vurderingsevne kan vise seg som eit kraftig våpen «når freden skal vinnast» (sjå Mæland, 2002). Med dette som bakteppe dristar eg meg avslutningsvis til fem forslag, bygd på eigen erfaring, som eg trur vil kunne bidra til ytterligere forbetring av profesjonsutviklinga i Forsvaret:

1. Moralutvikling bør integrerast sterkare i praktisk leiarutvikling og øvingsaktivitet (ut av klasserommet). Dette kan gjerast ved at ansvaret for etikk og moralutvikling vert meir fordelt mellom fagmiljø, og ikkje som eit reint Feltpreskorps-foretak.
2. Karakterutvikling bør operere med konkrete målsettingar, så langt som råd. Ein bør søke å utvikle ein heilskapleg modell for yrkesetikk i Forsvaret, som integrerar atferdsfag og militære fag med meir tradisjonelle filosofiske fag (sjå FO/SST, 2001). Utgangspunktet for modellbygginga kan være spørsmålet: «Kva skjer når ein offiser handlar slik han bør, og ikkje slik han ikkje bør?» Rest sin «4-komponent»-modell for moralsk atferd kan vera eit godt utgangspunkt (Rest, 1984, 1986, 1994).
3. I forlenginga av spørsmålet: «Kva skjer når ein offiser handlar slik han bør?», bør følgande spørsmål stillast: «Kva kan Forsvaret gjera for at dette skjer?» Korleis drive god moralutvikling? Korleis trene, vegleie og undervise rett – slik at det virkar? Eg etterlyser med andre ord ein meir aktiv didaktisk refleksjon og læringsprosess i forhold til karakterutvikling.
4. Eit problem knytta til karakterutvikling er å konkretisere mål. Like vanskeleg er det å realisere måla, bygge «den gode karakter». Eit spørsmål gjenstår imidlertid: Korleis veit me om utdanninga virkar? Korleis veit me at det me gjer, til dømes i etikkundervisninga på SKSK, har no-

kon hensikt? Spørsmålet vert med andre ord: «Korleis måle utvikling?» Ei utfordring vert å identifisere og utvikle relevante måleindikatorar (der ting kan målast). Eg trur ikkje me her skal frykte psykologiske mål, som t.d. EQ, moral sensitivity, verdimål, holdningsmål, personlegdom og identitet som bidrag i karakterbygginga. Både som hjelp til konkretisering av utdanningsmål og utviklingsindikatorar. Sjølv sagt i erkjenning av at ikkje alt som er viktig kan målast.

Kapteinløytnant Olav Kjellevold Olsen, f. 1968. Lærer i lederskap på Sjøkrigsskolen. Olsen har utdanning fra Luftforsvarets befalsskole og Sjøkrigsskolen. I tillegg har han Forsvarets B-kurs i russisk, cand.philol. i kristendom, samt studier i ledelse ved NHH og BI.

Litteraturliste

Berg, G.E/Watson, C.G./Nugent, B/Gerahart,L.P/Juba.M (1994): «A comparison of combat's effects on PTSD scores in veterans with high and low moral development.» I *Journal of Cclinical Psychology*, Sept 1994, Vol 50, No 5.

Bergem, T. (1995): *Tjener – aldri Herre. Om lærerutdanning og yrkesetiske holdninger*. Bergen: NLA-Forlaget.

Bergem, T. (1986): «Teachers' Thinking and Behavior. An Empirical Study of the Role of Social Sensitivity and Moral Reasoning in the Teaching Performance of Student Teachers». *Scandinavian Journal of Educational Research*, nr 30, s 193-203.

Bergem, T. (1985): *Sakens kjerne. Manual*. Bergen. NLA-Forlaget.

Bergem, T. (1984): «The Development of a Norwegian Equivalent of the Defining Issues Test. An Objectve Test of Moral Judgement Development.» Minneapolis (upublisert artikkel).

Blasi, A. (1980): «Bridging Moral Cognition and Moral Action: A Critical Review of the Literature.» *Psychological Bulletin*, Vol. 88, No. 1.

Bridges, C./Priest, R. (1983): *Development of Values and Moral Judgements of West Point Cadets*. Intern rapport nr. USMA-OIR-83-002 for United States Military Academy/West Point. New York.

Forsvarets overkommando/SST (2001): Rapport fra arbeidsgruppe «Holdningar i Sjøforsvaret».

Haidt,J. (2001): «The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgement.» I *Psychological Review*, 2001, vol 108, No 4, 814-834.

Kohlberg, L (1984a): *The Psychology of Moral Development. The nature and Validity of Moral Stages. Essays on Moral Development 2*. San Fransisco.

Kohlberg, L (1984b): *Education and Moral Development: Moral Stages and Practice. Essays on Moral Development 3*. San Fransisco.

Kohlberg, L (1981): *The Philosophy of Moral Development. Moral Stages and the Idea of Justice. Essays on Moral Development 1*. San Fransisco.

Er ein god offiser ein god offiser?

- Kohlberg, L./Candee, D. (1984): «The Relationship of Moral Judgement to Moral Action.» I Kurtines, W.M./Gewirtz, J.L (ed): *Morality, Moral Behavior, and Moral Development*. Miami, Florida.
- Mæland, B. (2002): «Militær nødvendighet og livets ukrenkelighet», *Norsk Statsvitenskaplig Tidsskrift*, vol 18, no 3:225-246.
- Olsen, O.K (1999): *Moralsk tenking og yrkesutøving i Sjøforsvaret*. Hovudfagsoppgåve ved Norsk lærerakademi vitenskapelig høyskole. Bergen.
- Ponemon, L. A./Gabhart, D.R.L. (1994): «Ethical Reasoning Research in the Accounting and Auditing Professions.» I Rest, J./Narvaez, D. (1994) : *Moral Development in the Professions. Psychology and Applied Ethics*, Minnesota.
- Rest, J./Narvaez, D./Bebeau, M./Thoma, S.J (1999): *Postconventional moral thinking. A Neo-Kohlbergian approach*, Minnesota: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Rest, J./Narvaez, D. (1994): *Moral Development in the Professions. Psychology and Applied Ethics*, Minnesota.
- Rest, J. (1986): *Moral Development. Advances in Research and Theory*. Minnesota: Wiley & Sons.
- Rest, J. (1984): «The Major Components of Morality.» I Kurtinez, W./ Gewirtz, J. (ed): *Morality, Moral Behavior, and Moral Development*. Florida: Wiley & Sons.
- Rest, J. (1979): *Development in Judging Moral Issues*. Minnesota.
- Rørvik, H. (1989): «Moralforskning i Piaget-Kohlberg-tradisjonen. Ein kritikk.» I Bergem (red): *I Lærerens Hånd. Artikler med søkelys på etiske utfordringer i undervisning og oppdragelse*. Bergen: NLA-Forlaget.
- Turner, N./Barling, J./Epitropaki, O./Butcher, V./ Milner, C. (2002): «Transformational Leadership and Moral Reasoning.» I *Journal of Applied Psychology*, 2002, Vol 87. No. 2, 304-311.

Idealism eller professionalism?

*Finns det förutsättningar för Forsvaret att utveckla en relevant värdegrund?**

MAGNUS ERIKSON

Med sin paroll: *In and out with the Britts* anger försvarsminister Kristin Krohn Devold den politiska ambitionsnivån med användningen av Norges Forsvar.

Sedan 1814 har Norge haft värnplikt och försvaret av det egna territoriet har stått i fokus. Nationen har bemannat Forsvaret som i sin tur försvarat nationen.

Nu står Forsvaret inför nya utmaningar där rationaliteten övergått från att vara nationens försvar till att vara ett instrument i statens politik, att användas som en god allierad.

I den här artikeln skall vi belysa och diskutera skillnaden i värdegrund som krävs hos personalen i dagens Forsvar kontra gårdagens samt diskutera om det finns utrymme för ett sådant Forsvar i det norska samhället.

Jag skriver om norska förhållanden, men jag skulle lika gärna kunnat skriva om svenska. Skillnaden är minimal.

Ny användning av militärmakt

Användningen av militära maktmedel har under huvuddelen av 1900-talet haft sitt ursprung i att försvara den egna nationen och varit sprunget ur en folklig vilja och nationell gemenskap. I och med Sovjetunionens kollaps och en accelererande globalisering har ett antal mekanismer börjat verka som gör att mindre stater börjat bli mer aktiva i sin utrikespolitik och militärmakt har i ökad grad kommit att handla om att tillvarata statens intressen, t.ex. genom att visa engagemang och solidaritet i det internationella samarbetet.

* Artikeln är en förkortad version av en examensuppsats från Forsvarets stabsskole. Uppsatsen kan läsas i sin helhet på www.pacem.no

Rationaliteten för användningen av det militära maktmedlet har alltså förskjutits från att försvara det egna folket mot ett konkret hot, till att vara ett medel som används för att gynna statens politik.

Forsvarets roll kan i detta sammanhang vara så vag som att med sin utformning och förmåga vara en inträdesbiljett för staten att få vara med i det internationella samarbetet.

General Sverre Diesen har påvisat denna nya användning av militärmakt och dess konsekvenser i en modell som får fungera som ledstång för vårt fortsatta resonemang. Av utrymmesskäl analyserar och kommenterar jag endast de delar som är centrala för denna artikel.

	Traditionellt försvar	Nytt försvar
Ursprung/avstamp	Nationen	Staten
Rationalitet	Nationens överlevnad	Statens intressen
Bemanning	Utskrivning (värnplikt)	Frivillighet
Kritisk faktor	Människor (antal)	Kapital
Värdegrund	Idealism	Professionell sammanhållning
Sekundärroll	Samhällsbyggare, social integration	Ingen

Jag vill understryka att de tolkningar jag gör av modellen är mina egna och att jag tar mig friheten att komplettera modellen med material ur andra källor.

Mycket förkortat och förenklat beskriver gen. Diesens modell hur användandet av militärmakt övergått från att i huvudsak handla om försvar av den egna nationen, vilket kunde ske under paroller av plikt och av ideella skäl, till att idag användas för att tillvarata statens intressen, t.ex. genom att delta i internationella operationer.

Modellen visar vidare att det inte finns jordmån, vare sig moraliskt eller i den allmänna opinionen att använda pliktlagar för att bemanna styrkor för dessa syften. Frivillighet måste ligga till grund för bemanning av militära styrkor, då det är en avsevärd skillnad att försvara det egna territoriet kontra att, som en del i landets säkerhetspolitik, verka internationellt. Antalet människor som är möjliga att skriva ut är inte längre den kritiska faktorn, utan denna är i stället det kapital staten kan uppbringa för att upprätthålla sin militära förmåga.

Det är, enligt modellen, inte samhällsekonomiskt försvarbart att använda en försvarsmakt till att överföra statens värderingar som ett led i medborgarfostran.¹

Värdegrund

Idealism eller professionalism?

Med *Värdegrund* avses den inre drivkraft som får individen att handla i en viss situation. Värdegrunden består av värderingar och normer som individen utvecklat under sina kontakter med omvärlden och som också styr hans/hennes perception av den samma. Centralt i det här sammanhanget är den del av värdegrunden som utvecklas hos individen i samband med hans/hennes yrkesutövning. Huvudfrågan är vad som driver individen att delta i en militär operation.

Idealism kan kortfattat förklaras med att den som har en ideell värdegrund delar och är en del av den idé som är hans eller hennes engagemang. Försvar av den egna nationen rimmar sålunda väl med denna värdegrund. Moraliskt är den relativt problemfri. Att försvara sig när man är hotad är så kulturellt accepterat att det väl närmast är en naturlag.

Problem uppstår dock när rationaliteten för militärmakt övergår till att vara en del i statens utrikespolitik. Kan man verkligen kräva att en soldat skall ha en idealistisk värdegrund när han används i statens intresse? Gen. Diesen, (och jag) menar att så inte är fallet, utan att drivkraften i det nya försvaret bör vara en professionell sammanhållning.

Vad konstituerar då att ha en professionell värdegrund?

När man i ledarskapssammanhang talar om skillnaden mellan arbete och *professioner* brukar man med professioner mena yrken som förutom omfattande utbildning och erfarenhet kräver att den som utövar yrket identifierar sig med det samma. Man *är*, man arbetar inte *som*, läkare, sjuksköterska eller officer. Vidare kännetecknas en profession av att utövaren upplever att yrket i sig har ett högre värde än summan av den rena arbetsinsatsen. Arbetet ses som en del av en helhet.

Utövaren kan således beskrivas ha en ideell inställning till sitt yrke.

¹ Den amerikanske säkerhetspolitiske skribenten Doug Bandhow är ännu krassare när han skriver: «The armed forces are a tool to defend a free society, not a mechanism to indoctrinate a free people.»

Den centrala drivkraften för individen blir dock de band och den kultur som utövarna av en profession utvecklar mellan sig, – sin *yrkeskodex*. Yrkeskodexen består av värderingar och förhållningssätt som präglar individens attityder till de uppgifter han/hon ställs inför. Överfört till en militär kontext innebär detta att basen för en professionell värdegrund är yrkesskicklighet baserad på omfattande träning och utbildning. Under denna träning och inte minst under skarpa operationer utvecklas en sammanhållning som blir individens främsta drivkraft.

I den amerikanska marinkårens policydokument *Warfighting* (U.S. Marine Corps: 1997) beskrivs utvecklandet av denna kodex på följande sätt:

All officers and enlisted Marines undergo similar entry level training which is, in effect, a socialization process. This training provides all Marines a common experience, a proud heritage, a set of values, and common bond of comradeship. It is the essential first step in making of a Marine.

Citatet åskådliggör på ett bra sätt den vikt man lägger vid att skapa en professionell sammanhållning. Längre fram i artikeln citerar jag Telemarkbataljonens verdigrunnlag, även i detta betonar man vikten av yrkesskicklighet och professionell sammanhållning.

Denna viktläggning av lojaliteten till det egna förbandet och banden till kamraterna ligger helt i linje med psykologisk forskning kring vad som får en människa att strida. Drivkraften är att överleva och att strida för sin primärgrupp, oavsett vilken drivkraft som gjort att man hamnat i den aktuella operationen.

Om vi jämför de två värdegrunderna så blir skillnaden den att individer som agerar på ideell värdegrund gör det för att de identifierar sig och sympatiserar med det aktuella uppdraget. Individer som agerar på professionell värdegrund gör det utifrån en identifikation med sin yrkesroll och utifrån lojalitet med sitt förband och sina kamrater. Sympatier med det aktuella uppdraget är av underordnad betydelse.

Draget till sin yttersta spets kan vi säga att idealisten är beredd att dö för saken medan den professionelle agerar utifrån sin yrkeskodex, och är beredd att gå i döden för sina kamrater och sitt förband.

Jag vill betona att det inte alltid finns ett motsatsförhållande mellan idealism och professionalism. Det går utmärkt att kombinera att vara professionell i meningen yrkesskicklig med att ha en idealistisk inställning till en viss uppgift. Det är troligt att det är den optimala kombinationen för att få individen att agera effektivt.

Norsk Militärmakt

Ett lands inställning till militärmakt styr i hög grad vilken värdegrund som kan utvecklas inom det militära instrumentet och därmed också hur det militära instrumentet kan användas.

Låt oss därför ägna ett stycke åt Norges *esprit militaire* och vilka tendenser vi kan skönja.

Ursprung och Rationalitet: Nationens överlevnad eller Statens intressen

” Jeg vil verge mitt land

Jeg vil bygge mitt land

Jeg vil elske det frem i mitt bønn, i mitt barn.

Jeg vil øke dets gavn

Jeg vil søke dets savn,

Ifra grensen og ut til de drivende garn.”

Bjørnstjerne Bjørnson, 1869

Nationalistisk tradition

I sin bok *Den norske forsvarstradisjonen* beskriver Ståle Ulriksen hur Forsvaret varit avsett för försvaret av den egna nationen och hur denna tanke präglat norskt försvarstänkande ända sedan 1814. Han skriver blant annat:

I følge forsvarstradisjon utgikk Forsvaret fra folket, gjennom hæren og krigen ble folket en nasjon. Ideen om det norske folkforsvaret – båndene mellom hæren og nasjonen – står helt sentralt i denne tradisjonen (Ulriksen: 2002).

Denna tradition har följt Norge även in i våra dagar. Under efterkrigstiden och under kalla kriget var fokus nationellt försvar och NATO-medlemskapet var framför allt en garanti för att alliansen skulle avskräcka Sovjetunionen från angrepp, eller om det värsta hände komma Norge till undsättning. Även Forsvarets utformning med värnplikt, mobilisering och en relativt stor numerär har följt denna tankegång.

Det internationella inslaget bestod främst av fredsbevarande insatser, där frivilligt baserade styrkor rekryterades utan att detta sågs som en huvuduppgift för Forsvaret.

En ny tid – militärmakt i statens intresse

Under 1990-talet började Norge bli allt mer aktivt med sitt militära instrument. Man engagerade relativt stora styrkor i Bosnien och Kosovo och deltar för närvarande med förband i Afghanistan. Espen Barth Eide har uttryckt förändringen i Norges internationella engagemang på följande sätt:

utenlandsoperasjonene, var en sidegren i mange år (...) Det var i og for seg populært, og det var stor oppslutning om dem. Men de levde sitt eget liv. Av noen kalt militær U-hjelp (...) og sånn var det frem til begynnelsen av 90-tallet (...) Det som er nytt, som vi så en flik av under Kosovo krigen, er at vi også bruker norske styrker til offensive oppdrag. Dette er operasjoner hvor formålet ikke er fredsbevaring, men egentlig det militærmakt vanligvis brukes til, nemlig å endre en situasjon (Offisersbladet 7/2002).

Den politiska ambitionen slås fast i St.meld. 38 och har sedan utvecklats i flera meldingar och propositioner. Som huvudsaklig rationalitet nämns kravet från NATO, internationell solidaritet och tillvaratagandet av norska intressen.

Försvarsminister Kristin Krohn Devold hör till dem som tydligast beskrivit hur det militära instrumentet skall användas i statens intressen. Vid sitt föredrag i Den Norske Atlanterhavskomiteen den 30 oktober 2002 sa hon:

Jeg vil at Norge skal være aktiv, moderne og endringsvillig. Vi må tilpasse oss – samtidig som vi bevisst utnytter alle muligheter til å påvirke våre omgivelser i retning av våre interesser.

Det intressanta är att hon så uttryckligt deklarerar att det handlar om att tillvarata norska intressen.

Även när det gäller ambitionsnivån med vilken typ av insatser det norska försvaret skall klara av är försvarsministern tydlig. Hon har förklarat att NATO fortfarande är kärnan i norsk säkerhetspolitik och att Norge avser att göra allt för alliansens fortsatta relevans.

Hon beskriver att alliansen förmodligen kommer att delas in i ett informellt A-, B- och C – lag, där den tekniska nivån och förmåga till snabb deployering till högriskområden ligger till grund för klassificeringen. A-nivån motsvarar USAs nivå och sedan är skalan fallande nedåt. Norges ambition är att tillhöra A-laget. Försvarsministern menar att det är denna förmåga som uppmärksammas och att den är kostnadseffektiv, då den medger en kortare tid i missionsområdet. Tanken är att A-laget går in i ett område tidigt och B- och C-laget får komma efter och stå för det långvariga engagemanget i missionsområdet. Försvarsministern sammanfattar ambitionen med att Norge skall kunna vara «In and out with the Britts».

Bemanning: Utskrivning eller frivillighet?

En lång värnpliktstradition

Liksom i Sverige är den allmänna värnplikten så obestriddlig att ett ifrågasättande närmast inte låter sig göras. Inte något av de Stortings- eller Forsvarsdokument som jag studerat, värderar en utveckling utan allmän värnplikt. Som argument för värnplikten brukar anges att den säkrar en viss personell kvalitet och att den bidrar till att förankra Forsvaret hos befolkningen.

Det saknas dock inte debattörer i den försvarspolitiska debatten som ifrågasätter värnplikten. Ståle Ulriksen har problematiserat den norska inställningen och debatterat mot allmän värnplikt. Han belyser bland annat att demokratiargumentet och folkförankringsargumentet kring värnplikten förmodligen är överdrivet. En ståndpunkt som delas av Boëne och Dandeker i deras *Facing Uncertainty. The Swedish military in international perspective* där de hänvisar till flera studier som visar att kopplingen mellan värnplikt och folkförankring inte kan beläggas (Boëne, Dandeker: 2000).

Jag har inte för avsikt att argumentera för eller emot allmän värnplikt. Men för artikelns tema är paradoxen mellan den politiska ambitionen och värnandet om den allmänna värnplikten under retorik präglad av demokratiska slagord intressant.

Ulriksen har också beskrivit det norska soldatidealet. Den idealiske soldaten beskrivs som en bondson från landsbygden. Han är van vid skog och mark. Han (ja, det är alltid en han...) har inte mycket till övers för militär disciplin och order. Han löser sitt uppdrag utifrån högre ideal och kan mäta sig med de bästa soldater tack vare sin fysik och sin breda erfarenhet.

Slår vi ihop dessa förhållanden, med den grundmurade värnplikten och det lätt romantiserade soldatidealet, så framträder en bild som visar att utvecklandet av en professionell värdegrund där militär yrkeskicklighet och värderingar som sätter soldatlivets unika roll i centrum, inte utan vidare tar plats i det norska samhället eller i det norska Forsvaret.

Bemanning till internationella insatser

Grunden för bemanning till internationella insatser är, förutom FIST-styrkorna frivillighet. Forsvarssjefen och samtliga generalinspektörer har uttryckt en vilja om att införa beordringsplikt till internationell tjänstgöring för alla officerare. Motivet har traditionellt angivits till att det behövs för att trygga rekryteringen.

Vi bör nog också se beordringsmotivet som ett försök att skapa en ny kultur i Forsvaret.

Chefen för flygvapnet general Colin Archer anger ett annat motiv för beordringsplikt, nämligen att det tvingar politikerna att ta ett större ansvar för dem de sänder ut:

Slik det er i dag, med frivillig deltagelse, tar ikke politikerne det ansvar de har (Forsvarets Forum, 1/2003).

Forsvarets innsatsstyrker

Målet är att FIST som omfattar ca. 3500 officerare och skall vara fullt upprättad från 2005. Officiellt har Norge ambitionen att kunna hålla två bataljoner ute på internationellt uppdrag samtidigt, om vi fokuserar på armésidan där den största utmaningen ligger. Om ambitionen stannar vid detta, så räcker det att arbeta med strukturen och därmed värdegrunden för FIST-styrkorna. Om de räcker till numerärt på sikt, avgörs av hur fortsatt rekrytering fungerar.

Förre GIH general Roar Haugen visade vid sin föreläsning vid FSTS i februari 2003 att den norska ambitionen på sikt kan bli att hålla en brigad ute för internationella insatser. Han visade även att företrädare inom NATO anser att Norge, med sin goda ekonomi, borde kunna bidra med två brigader, motsvarande 10 000 man. Kommer Norge upp i denna numerär inser vi snabbt att de renodlade FIST-styrkorna inte räcker till utan att en struktur där en större del av Forsvaret kan användas till internationella insatser blir nödvändig. Då blir frågan om värdegrund i det norska samhället och inom Forsvaret ännu mer central.

Jag har så här långt försökt visa att Norges rationalitet för användning av militärmakt har förändrats och att såväl den politiska som den militära ambitionen är hög.

Låt oss så titta på värdegrunden inom Forsvaret och i det norska samhället.

Norge, en rik postindustriell nation med nationalistisk tradition.

Liksom de flesta postindustriella länder ser man i Norge en ökad individualisering och fokusering på självförverkligande. Detta märks t.ex. i Martin Hjelmer-vik Ness undersökning om motiv för internationell tjänstgöring som jag belyser i ett senare stycke.

När det gäller individens förhållande till staten tyder mycket på att individen i Norge i ökad omfattning ser staten som en serviceinrättning och överordnar sina egna intressen ovanför statens. Detta visar sig bland annat genom att Norge

tillsammans med Sverige ligger i topp i världen när det gäller utvecklandet av New Public Management, där statliga instanser tvingas till konkurrens och att se individen som en kund. Synen på staten som en leverantör och inte bara en makttinstitution är intressant och kommer att spegla individens förhållande till användandet av militärmakt, både vad avser att själv delta och när det gäller att ha åsikter om hur instrumentet används.

En annan fråga vi måste ställa oss avseende användning av militärmakt är vilken vikt befolkning lägger vid militära frågor. Boëne och Dandecker (2000:44) beskriver hur det moderna samhället idag är mer upptaget av andra frågor än de militära. I opinionsundersökningar kommer hälsovård, brottbekämpning, arbetsmarknadsfrågor, miljöfrågor etc. före försvarsrelaterade frågor. Inget tyder på att Norge inte följer detta mönster. Självklart kommer attityden till Forsvaret – och inom det samma präglas av hur viktigt Norges befolkning anser att Forsvaret och dess insatser är.

Som jag tidigare belyst är den norska försvarstraditionen starkt knuten till försvaret av den egna nationen.

Sammanfattningsvis så har jag i detta korta stycke, som inte gör något som helst anspråk på att vara komplett, försökt att belysa tre faktorer som jag tror påverkar attityden till militärmakt i samhället och därmed värdegrunden inom Forsvaret. Dessa är:

- En ökad individualisering i samhället,
- att militära frågor inte står överst på dagordningen i befolkningens medvetande samt
- en stark nationalistisk tradition.

Yrkessoldat – legosoldat

Att förvara nationen med vapen har varit en dygd i en idealistisk traditionen. Men bilden av soldatrollen har också varit att den är ett nödvändigt ont. Det idealistiska ändamålet har helgat medlen. Att vara soldat till yrket har således en mycket liten förankring i det norska samhället. Ämnet får snabbt en känsloladdning och sakliga argument har liten plats. Ett effektivt medel som motståndarna till ett yrkesförsvar har använt är att i debatten sätta likhetstecken mellan yrkessoldat och det betydligt mer laddade begreppet legosoldat. (Ulriksen 2002:263).

Synen på användning av militärmakt i det norska samhället

Bjørn Tore Godal har i *PACEM* filosoferat runt norsk syn på militärmakt (1/2002). Han beskriver att Norsk tradition inte är att använda militärmakt utan

att sprida stabilitet och lindra konflikter och därför är en mer aktiv användning av militärmakt svår att förena med norsk tradition. Hans iakttagelser ligger sålunda helt i linje med mina egna.

Jag har studerat över femtio insändare och artiklar där människor med eller utan anknytning till Forsvaret har haft synpunkter på hur Norge använder sitt militära instrument. Artiklarna kommer både från perioden runt 1999 när Kosovo-konflikten var aktuell och från perioden runt 2002-2003 när Afghanistan och Irak stått i blickfånget. Flera insändare och artiklar är självklart positiva och tycker att det är bra och fullkomligt naturligt att Norge är med i dessa operationer. Samma motiv som används i St.meld. 38 är de som anges.

Många skribenter är däremot oroade över utvecklingen. Professor Arnulf Kolsatds debattartikel på Dagbladets debattsida får tjäna som exempel. (2002-08-28). Han skriver:

Det er urovekkende liten interesse for å diskutere målsetningen til det norske forsvaret (...) likevel skjer dramatiske endringer nærmest over natta. Ideen om ett norsk forsvar som skal beskytte innbyggerne og sørge for fred og frihet i Norge er forlatt. Nå deltar norske styrker i kriger på andre siden av jordkloden.

Lite längre fram i sin artikel ifrågasätter han om officeren i Norge är redo för de nya uppgifterna:

De (offiserene) har en yrkesstolthet knyttet til den (teknologisknivå) og muligens en romantisk forestilling om at forsvaret utkjemper krigen på vegne av nasjonen (...) Offiserene i Norge som i andre land er antagelig litt konservative mennsker som vil verne om verdier han eller hun tror på vedrørende sitt egen land, og som er villig til å forsvare disse verdiene også med våpen.

Huvuddragen i professor Kolstads debattartikel går att känna igen i de övriga insändare och artiklar jag läst.

I samband med militärmaktsseminariet 2002 under temat «Tenke lokalt, handle globalt?» blev begreppet *krigerstat* populärt i salen och användes flitigt under dagen, efter det att Aftenpostens Nils Morten Udgaard haft ett föredrag med titeln «Norge – en krigerstat? Refleksjoner rundt engasjement på 90-tallet». Jag fick under den avslutande diskussionen möjlighet att fråga Marit Nybakk, om Norge ser sig som en krigarstat och om det i så fall finns utrymme i det norska samhället för en krigarklass. Jag förtydligade krigarklass med att jag avsåg en militärmakt med professionell grund, vilken är föremål för särskilda krav och privilegier.

Marit Nybakk svarade att Norge inte är en krigarstat, men medgav att man blivit mer aktiv med sitt militära instrument. Däremot hävdade hon med bestämdhet att det inte finns utrymme för en krigarklass i det norska samhället. I den påföljande repliken följde jag upp min fråga med att fråga:

Om det nu inte finns utrymme för en krigarklass, lider då inte staten av ett moraliskt underskott när soldater skickas på uppdrag i statens tjänst under idealistisk retorik?

Nybakk medgav att hon såg logiken i mitt resonemang och höll med om att så faktiskt kan vara fallet.

General Trond Furuhoivde är en annan ihärdig debattör som delar Marit Nybakkas uppfattning. I en krönika i Aftenposten (1999-08-03) skriver han:

En vervet hær, eller hær med betydelig innslag av vervete, eller elitetropper, har vist seg å utvikle egne verdinormer. En slik utvikling er vi neppe interessert i.

Ur dessa axplock i debatten framgår att omställningen av Forsvaret till ett instrument att aktivt använda i landets utrikes- och säkerhetspolitik inte är problemfri utan påverkas av en mängd faktorer däribland traditionella värderingar. Jag tolkar de starka känslouttryckningarna som att dessa värderingar är tämligen djupt rotade.

Nu är detta inte unikt för Norge, utan mönstret går att känna igen i andra länder som är inne i samma process. I Sverige är debatten direkt jämförbar. Från Danmark vill jag exemplifiera med följande citat, hämtat ur en artikel i Göteborgs Posten (2002-12-02). Under rubriken *Danska soldater vill inte döda* uttalar sig ordföranden för centralföreningen för stampersonal Finn Busse på följande sätt:

En del danske soldater kommer att ta avsked om Danmark beslutar sig för att skicka trupper till Irak (...) Några menn kan få problem med att angreppskrig där oppgiften er å slå ihjæl så många fiender som möjligt (...) Vi vet at danske soldater er verkligt bra på å løse konflikter (...) men det återstår at se dem operere där den primære oppgiften er å døde (...) Vi har den store styrke at våre soldater er tænkende varelser (...) vi lever i ett humanitært samhälle, inte i en boxningsring.

Jag vågar generalisera och säga att Busses uttalanden om danska soldater lika väl kunde ha varit hämtade från Norge eller Sverige. Däremot är det inte sannolikt att vi ser samma uttalanden i USA eller Storbritannien. Anledningen till detta är enligt min mening att dessa länder har en annan tradition och kultur när det gäller användning av sitt militära instrument.

Kulturen och traditionen i samhället är enligt min uppfattning avgörande för om man kan skapa ett Forsvar som har förmåga att vara «In and out with the Britts». Därmed inte sagt att en tradition inte går att ändra. Men det tar som bekant lång tid.

Förutsättningar för Forsvaret för att utveckla värdegrund

När jag i det följande stycket resonerar kring Forsvaret är det främst Hæren jag avser. Den är mest personalkrävande och står dessutom inför störst förändringar för att kunna svara upp mot de politiska ambitionerna.

Värdegrunden i Forsvaret är präglad av de attityder som finns i samhället i övrigt, både genom att personalen kommer in med en uppsättning värderingar och att påverkan sker kontinuerligt.

Det norska Forsvaret har traditionellt varit produktionsfokuserat och den huvudsakliga uppgiften har varit att utbilda värnpliktiga för ett invasionsförsvaret. Detta har inneburit att den norska officeren huvudsakligen arbetat med utbildning och administration. Träning i operativ miljö har enbart skett vid övningar.

Att vara utbildare har varit det kända – att vara operativ har varit det okända.

Även efter, eller snarare under, Forsvarets omställning finns det en stark fokus på produktion. Forsvarets nya styrningskonceptet anger att det skall vila på tre pelare: *Operativ verksamhet, styrkeproduktion och logistik*. Men studerar man konceptet finner man att ledning, ekonomiska medel och personalresurser fortfarande är optimerade för produktion. Det är den produktionsansvarige som har de ekonomiska medlen och anger ambitionsnivåer, inte den operativt ansvarige. Denna struktur gör det svårt att utveckla den professionella värdegrund som jag menar är nödvändig för att svara upp mot den politiska ambitionen.

Attityder till internationell tjänst inom Forsvaret

Jag har i samband med et här arbetet studerat tre enkätundersökningar om attityder till internationell tjänst hos officerare och värnpliktiga i Norge.² Ingen av dessa går direkt på vår kärnfråga om värdegrund, men är ändå användbara för att bidra till helhetsbilden.

Ur de tre undersökningarna gör jag följande delkonklusioner:

- Bland dem som redan bestämt sig att åka ut på internationellt finns en drivkraft i att utveckla militära färdigheter. Detta bör innebära att det finns förutsättningar att utveckla en professionell värdegrund inom denna kategori. Frågan är hur många de är.
- Individerna som står i valet att söka blir mer negativt om uppdraget medför hög risk och området är geografiskt avlägset. Detta är naturligt och Norge har redan upplevt detta när det gäller att rekrytera till internationella uppdrag. Ur detta kan vi dra slutsatsen att den struktur dessa värnpliktiga kommer från a) inte kan vara rekryteringsgrundlag för alla typer av insatser och b) inte verkar skapa den grad av professionalism som jag tidigare belyst som en förutsättning.
- Idealism som drivkraft verkar ha tämligen låg relevans. Självförverkligande och ekonomiska motiv verkar vara mycket starkare. Detta blir syn-

² Hjelmervik Ness, Martin, FOKIV, Oslo, 2000; Steder Brundtland, Frank, FFI rapport 2000/00413; Richvoldsen, Georg, Universitetet i Oslo, 2001.

nerligen intressant när det ställs mot den idealistiska retorik som används av den politiska ledningen när uppdraget skall motiveras för allmänheten eller i rekryteringssammanhang.

Inom officerskåren kan man skönja två huvudsakliga attityder till internationell tjänst. Den ena och dominerande är att internationell tjänst förvisso är en del av yrket, men att officeren själv skall kunna bestämma var, när och hur det skall ske. Den andra attityden är att internationella uppdrag definitivt är en del av professionen och att man redan genom att bli officer gjort sitt val.

De flesta jag talat med anser att organisationen behöver kunna beordra sina anställda till internationell tjänst för att kunna lösa sina uppgifter, men påtalar samtidigt att de själva inte är beredda till detta, då de gick in i Forsvaret på andra premisser.³ Flagggkommendør Jakob Børresen har i *PACEM* 2:1 (1999) skrivit följande om detta:

Jeg vet for eksempel at det kom som en ubehagelig overraskelse på flere av det norske befalet som var ute i NATO-tjeneste, og som et sjokk på deres ektefeller og barn, da det i desember 1995, på et tidspunkt da vi ikke visste hva som ville møte NATOs intervensjonsstyrke IFOR når den rykket inn i Bosnia, ble antydnet at noen av dem kanskje måtte gjøre tjeneste i Sarajevo. Det var åpenbart at mange av befalet ikke hadde tenkt igjennom hva det egentlig betydde å gå i uniform som befal i Forsvaret, hva det i visse situasjoner kunne innebære.

Den samlade bilden jag får av den traditionella delen av Norges Forsvar är att attityden till militärmakt i samhället, en idealistisk tradition, ett starkt fokus på produktion och ett litet fokus på operativ verksamhet leder till att officeren idag inte ser internationella operationer som en del av sin yrkeskodex. Ett faktum som understryker denna bild är att två av de tre fackliga organisationer som företräder officerarna starkt emotsätter sig beordringsplikten.

Detta leder mig till slutsatsen att den nuvarande strukturen inte utvecklar en professionell värdegrund hos officeren.

Värdegrund och FIST- styrkorna

FIST-styrkorna har en god möjlighet att utveckla den professionella värdegrund som jag tror är en förutsättning. Telemarkbataljon har uppmärksammat detta och givit ut ett eget verdigrunnlag. Syftet anges att vara:

klargjørende for dem som vurderer å søke stilling der, (...) redskap til vurdering av virksomheten, og gir retning for utdanning og personlig utvikling.

³ De officerare jag talat med är dessutom överens om att Forsvaret inte ägnat tillräckligt med kraft på att lägga förhållandena med att ta hand om «hemmafronten» tillrätta. D.v.s. stöd åt familjen, försäkringsfrågor etc. Detta är också en indikator på att Forsvaret kanske inte har den struktur som krävs för att skapa en professionell värdegrund.

Intressant med denna formulering är att man betonar vikten av att utåt presentera vad verksamheten innebär, både för presumtiva kandidater och inte minst för dem som skall använda instrumentet. Detta kan tolkas som att bataljonen vill påtala för den politiska ledningen att konsekvensen av den politiska ambitionen är att någon skall göra jobbet och att detta kräver denna värdegrund.

Dokumentet fortsätter:

Det å være soldat setter helt spesielle krav til de menneskene som skal ha denne profesjonen. Av vårt folks ledelse er vi betrodd de skarpeste og mest dødbringende virkemidler vårt samfunn besitter. Å tilhøre Telemark bataljon er enda mer krevende. Som alle norske militære avdelinger er vi en del av invasjonforsvaret, – men vi er også utpekt som et redskap for nasjonal krisehåndtering. I tillegg skal vi konstant være klar til å gå inn i krig eller konflikter i andre land.

I stycket om professionalism har jag talat om att skapa en yrkeskodex. Verdigrunnlaget skriver: «En soldat i TMBN er lojal. Egen avdeling, Hæren og nasjonen stoler på vår innsats og vilje til å løse oppdraget. Lojalitet går til overordnede, underordnede og sideordnede.»

Verdigrunnlaget avslutas med det kanske starkaste stycket, som egentligen beskriver allt som den här uppsatsen handlar om:

En soldat i TMBN er klar til å reise på oppdrag hvor og når ordren kommer. Ved å inngå i avdelingen avgir vi noe av vår personlige frihet, og underlegger oss avdelingens verdier, holdninger og krav. Avdelingens behov vil bli satt foran våre egne. I ytterste konsekvens kan det bety å gi livet for å løse oppdraget. Vi unngår derfor som enkeltpersoner og avdeling å sette oss i situasjoner eller utføre handlinger som kan svekke avdelingens troverdighet og evne til å løse oppdrag.

Om Telemarkbataljon lyckas omsätta denna värdegrund i praxis så har man enligt min mening försett den politiska ledningen med det verktyg den så gärna vill ha.

Den ena frågan är då egentligen om verktyget är tillräckligt stort, den andra frågan är om den politiska ledningen förstod att detta var konsekvensen och den tredje frågan är slutligen om det övriga Forsvaret är en tillräcklig rekryteringsgrund.

Sammanfattning och konklusion

Sammanfattning

Låt oss så sammanfatta den bild jag försökt att måla. Norges politiska ledning och Forsvarets dito har en mycket hög ambitionsnivå med Forsvarets internationella uppgifter. Traditionen, med försvaret av den egna nationen i fokus, gör emellertid att den nya användningen av militärmakt inte är okontroversiell.

Jag har påtalat att jag tvivlar på att huvuddelen av Forsvaret kan utveckla en professionell värdegrund, allt för stort fokus på produktion och för litet fokus på operativ träning är mitt främsta argument.

En lång tradition präglad av nationalism och idealism har präglat synen på användandet av militärmakt i det norska samhället, vilket jag tolkat som att Norge inte är redo för att utveckla ett militärt instrument som tillåts att utveckla en yrkeskodex som medger att man är «In and out with the Britts».

Vi ser sålunda en situation där det finns ett spänningsfält mellan den politiska ambitionen med Forsvaret, traditionen av användning av militärmakt och Forsvarets förmåga att producera soldater och officerare som kan svara upp mot den politiska ambitionsnivån

Konklusion

Norge har en lång tradition av internationell tjänst. Över 100 000 norrmän har deltagit i internationella operationer sedan 1950-talet, vilket gör Norge till en av de mest framträdande bidragsgivarna sett till folkmängd. Det norska fredsarbetet har varit framgångsrikt och mycket uppskattat. Här har det norska värnpliktsystemet fungerat väl, inte minst för att soldaten som skickas ut har andra kvaliteter än de rent militära. Livserfarenhet och yrkeskunskaper från andra områden har kommit till stor nytta.

Detta skulle tala för en fortsatt rekrytering av dagens modell och mot en ökad professionalisering. Det kan ju vara en tänkbar väg för Norge att gå.

En väg som blant annat företräds av generalsekreteraren för norska Röda Korset Jan Egeland som hittat en slagkraftig formulering med: «Det er bedre å være en stormakt humanitært en randstat militært». Egeland har använt den här formuleringen flera gånger när han kritiserat regeringen för att vara allt för starkt inriktad på militära insatser och menar att Norge skulle kunna få den goodwill man eftersträvar internationellt med andra medel än de militära.

Om Norges ambition med Forsvaret är och blir att huvudsakligen inrikta sig på försvar av den egna nationen och de internationella insatserna begränsas till fredsoperationer med den ambitionsnivå vi sett fram till idag, så har Forsvaret förutsättning att utveckla en relevant värdegrund.

Denna värdegrund kommer till stor del att vara idealistiskt baserad. Viljan att ta till vapen när den egna nationen är hotad kommer inte att vara ifrågasatt. Däremot kommer viljan att engagera sig i internationella operationer i huvudsak baseras på andra drivkrafter än att den enskilde känner att det är en del av professionen. Motiven kan vara ideologiska; självförverkligande; ekonomiska eller karriärbefrämjande förutom rent professionella.

Problemet är att Norges politiska ledning uttryckt en annan ambition med Forsvaret och där Forsvaret i stort inte har en struktur som medger att en värdegrund som motsvarar den politiska ambitionsnivån utvecklas. Forsvarets insatsstyrkor har möjlighet att utveckla en professionell värdegrund. Frågorna som kvarstår är om FIST-styrkorna räcker till i storlek och om Forsvaret i övrigt är en tillräcklig rekryteringsbas för FIST.

Jag ställde också frågan om den politiska ledningen inser att konsekvensen blir soldater med en värdegrund som Telemarkbataljonens. Den samlade bilden jag får efter mina studier är att jag inte är övertygad om att så är fallet.

Vi har också sett kraftiga reaktioner i det norska samhället och inom Forsvaret på den nya typen av användning av det militära instrumentet. Det är långt ifrån självklart att det finns utrymme i det norska samhället för ett militärt instrument som medges att utveckla en professionell sammanhållning som soldater.

Min slutsats blir således att om Norges politiska ambition med Forsvaret fortsätter i utstakad riktning har Forsvaret inte, utan genomgripande förändringar både inom Forsvaret och i samhället, förutsättningar att utveckla en relevant värdegrund.

Därmed inte sagt att en förändring är omöjlig, men den är dock så genomgripande att den kräver klara målsättningar, en öppen debatt och tid.

Magnus Erikson arbeider i det svenske forsvaret og var elev på hovedkurset ved Forsvarets stabsskole 2002-3.

Med rett til å angripe?

Etisk vurdering av forkjøpsangrep og preventiv krigføring¹

STURLA J. STÅLSETT

Offensiv tendens i forsvars- og sikkerhetspolitikken

Vi har de siste årene sett et langt mer angrepsvillig 'Vesten'. Dette har fått nedslag i strategi- og doktrineendringer: Vi har gått fra 'containment' og invasjonforsvar til forkjøpsangrep og preventiv krig. Den norske regjeringen gir politiske føringer som går ut på at forsvaret skal rustes for 'framskutt ivaretagelse av norsk sikkerhet', og 'proaktive' militære operasjoner.² Denne tendensen i offensiv retning har vært tydelig siden slutten av den kalde krigen. Likevel har vi hittil ikke hatt noen bred debatt om denne nye angrepsviljen. Det er oppsiktsvekkende. Hva har skjedd? Og er denne offensive tendensen etisk legitim? Det skal oppta oss i det følgende.

La oss først kort rekapitulere tre viktige utslag som denne offensive tendensen har fått de siste årene. Det dreier seg om endringer med stor betydning også for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, og den etiske refleksjonen rundt denne.

1. NATOs nye strategi (1999)

Ved 50-års jubileet i april 1999 vedtok NATO en ny strategi for sin virksomhet. I stedet for å bli arbeidsløs etter avslutningen på den kalde krigen, påla organisasjonen seg selv nye oppdrag. Det nye mandatet gikk i klar offensiv retning. Det ble nå åpnet for såkalte 'out of area'-operasjoner, eller operasjoner som ikke var

¹ Artikkelen bygger på et foredrag på *Seminar om folkerett*, Forsvarets stabsskole, 11. september 2003.

² Forsvarminister Kristin Krohn Devold: «Politiske rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning» (2002). Se nedenfor.

utløst av den grunnleggende artikkel 5 i Atlanterhavspakten om at et angrep på et av alliansens medlemmer er å anse som et angrep på alle.³ Det er ikke lenger bare et angrep på en av NATO-statene som skal kunne utløse en NATO-aksjon. Militære aksjoner utenfor NATO-området er aktuelle, dersom en anser alliansens sikkerhetsinteresser – eller mer generelt, det internasjonale samfunns fred og sikkerhet – for truet:

29. Militære evner som er effektive under alle forutsigbare omstendigheter, er også grunnlaget for at alliansen skal kunne bidra til konfliktforebygging og krisehåndtering gjennom operasjoner som svar på kriser som ikke kommer inn under artikkel 5.

31. For å nå sin målsetning om å bevare freden, hindre krig og styrke sikkerheten og stabiliteten, slik den framgår av de grunnleggende sikkerhetsoppgavene, vil NATO i samarbeid med andre organisasjoner søke å hindre konflikt, eller, dersom en krise oppstår, bidra til å håndtere den på en effektiv måte i tråd med folkeretten, blant annet gjennom muligheten for å gjennomføre operasjoner som svar på kriser som ikke faller inn under artikkel 5.⁴

Det er verd å merke seg at formuleringene her er relativt forsiktige og har en eksplisitt referanse til folkeretten.

2. Bush-doktrinen om rett til forkjøpsangrep og preventiv krigføring (post 11/9-2001)

Hvis vi så beveger oss noe fram i tid, forbi merkedagen 11. september 2001, så finner vi at USAs president argumenterer for og etter hvert også innfører en helt ny militærstrategisk doktrine for den eneste gjenværende supermakten.

After Sept. 11, the doctrine of containment just doesn't hold any water, as far as I'm concerned. I told you the strategic vision of our country shifted dramatically. And it shifted dramatically because we now recognize that oceans no longer protect us; that we're vulnerable to attack. And so, (...) my vision shifted dramatically after Sept. 11, because I now realize the stakes. I realize the world has changed. My most

³ ARTIKKEL 5: «Partene er enige om at et væpnet angrep mot en eller flere av dem i Europa eller Nord-Amerika skal betraktes som et angrep mot dem alle, og er følgelig blitt enig om at hvis et slikt væpnet angrep finner sted, vil hver av dem under utøvelsen av retten til individuelt eller kollektivt selvforsvar, som er anerkjent ved artikkel 51 i De forente nasjoners pakt, bistå den eller de angrepne parter ved enkeltvis og i samråd med de andre parter straks å ta slike skritt som den anser for nødvendig, derunder bruk av væpnet makt, for å gjenopprette det nord-atlantiske områdes sikkerhet.» 'Traktat for det nord-atlantiske område, undertegnet i Washington 4. april 1949', Offisiell norsk oversettelse, se:

<http://atlanterhavskomiteen.no/publikasjoner/andre/dokumenter/A-pakt.htm>

⁴ Kommuniké fra toppmøtet for stats- og regjeringssjefene i Det nordatlantiske råd, Washington D.C., 23.-24. april 1999. En allianse for det 21. århundre. Offisiell norsk oversettelse, <http://www.odin.dep.no/ud/norsk/publ/stmeld/032001-040004/index-ved001-b-n-a.html>

Med rett til å angripe?

*important obligation is to protect the American people from further harm and I will do that.*⁵

Denne endringen innebærer en ny doktrine, ofte kalt Bush-doktrinen. Den inkluderer militære forhåndsangrep, politiske likvidasjoner, og vilje til ensidig maktbruk mot nasjoner med eller uten FNs (og dermed folkerettslig) godkjenning. Tenkningen er offensiv: Slå til først, før fienden får gjort skade. I september 2002 nedfelles dette prinsippet i USAs nasjonale sikkerhetsstrategi, der det heter at USA, det amerikanske folk og USAs nasjonale interesser vil forvares:

*by identifying and destroying the threat before it reaches our borders. While the United States will constantly strive to enlist the support of the international community, we will not hesitate to act alone, if necessary, to exercise our right of self-defense by acting preemptively against such terrorists, to prevent them from doing harm against our people and our country.*⁶

Og så, i mars 2003, rett før USA, Storbritannia og den såkalte «Coalition of the willing» angriper Irak, taler Bush til nasjonen og verden:

*We are now acting because the risks of inaction would be far greater. In one year, or five years, the power of Iraq to inflict harm on all free nations would be multiplied many times over. With these capabilities, Saddam Hussein and his terrorist allies could choose the moment of deadly conflict when they are strongest. We choose to meet that threat now where it arises, before it can appear suddenly in our skies and cities. The cause of peace requires all free nations to recognize new and undeniable realities. In the 20th century, some chose to appease murderous dictators whose threats were allowed to grow into genocide and global war. In this century, when evil men plot chemical, biological and nuclear terror, a policy of appeasement could bring destruction of a kind never before seen on this earth. Terrorists and terrorist states do not reveal these threats with fair notice in formal declarations. And responding to such enemies only after they have struck first is not self defense. It is suicide. The security of the world requires disarming Saddam Hussein now.*⁷

Irak-krigen II var Bush-doktrinens ilddåp. Den blir derfor også en naturlig prøvesten for doktrinen folkerettslige og etiske holdbarhet.

⁵ Kommentar på pressekonferansen sammen med statminister Tony Blair den 31.01.03., http://www.usatoday.com/news/world/2003-01-31-bush-blair-text_x.htm

⁶ «The National Security Strategy of the United States of America: III. Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Attacks Against Us and Our Friends» (mine uthevinger). Se: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss3.html>.

⁷ President George W. Bush, fjernsynstale 17.mars 2003, se: <http://www.whitehouse.gov/>

3. Forsvarsminister Kristin Krohn Devold: Politiske rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning (2002)

Siden Norge valgte ikke å delta i angrepet på Irak våren 2003, skulle en tro at Bushdoktrinen om forkjøpsangrep og preventiv krig ikke ville ha politisk gjennomslag i Norge. Men Forsvarsministerens skriv «Politiske rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning» fra sent på året 2002 tyder på noe annet. I dette viktige politiske signaldokumentet heter det:

Behovet for å møte aktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer og potensielle trusler på andre måter enn gjennom tradisjonelt militært nærvær i Norge, er økende. Et viktig element her vil være fremskutt ivaretagelse av norsk sikkerhet gjennom deltakelse i internasjonale operasjoner, både av tradisjonell fredsbevarende og stabiliserende karakter, og av mer proaktiv, preventiv karakter.⁸

De avgjørende stikkordene her er 'fremskutt ivaretagelse av norsk sikkerhet' og 'proaktiv, preventiv'. Det er vanskelig å se dette som noe annet enn en tilpasning, for ikke å si implisitt tilslutning, til Bush-doktrinen. Det viser under alle omstendigheter at norske myndigheter mener Norge må følge opp den offensive trenden i internasjonal forsvars- og sikkerhetspolitikken. Forsvaret skal omstilles i henhold til dette, med stor vekt på mobilitet for å kunne delta i 'skarpe oppdrag' langt utenfor Norges grenser.

Angrep det beste forsvar?

Denne offensive tendensen bygger på tanken om at angrep kan være det beste forsvar. Tanken er selvsagt ikke ny. Klassisk uttrykt finner vi den blant annet hos Niccolò Machiavelli. I *Fyrsten* (1513) heter det at krigen kan man ikke unngå, bare utsette til ulempe for seg selv – til fordel for fienden.⁹ Bush-doktrinen sier det med rene ord:

we recognize that our best defense is a good offense.¹⁰

Men kan en slik måte å tenke på legitimeres – folkerettslig og etisk? I tilfelle, under hvilke betingelser? Spørsmålet er ikke bare relevant for såkalte 'idealister' i utenrikspolitiske forhold, de som vil tillegge etikken en avgjørende rolle også i internasjonal politikk. Selv de som står for en politisk realisme som tradisjonelt er mer skeptisk til både etiske begrunnelser og etiske begrensninger når makt og motmakt brytes mellom nasjonene, må ta spørsmålet om folkerett og etikk på alvor. For muligheten til å realisere ens interesser, til å nå målet i internasjonale

⁸ Forsvarsminister Kristin Krohn Devold: Politiske rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning (2002): Se: http://www.mil.no/fo/mfu/start/dette_er_mfu/fd_rammer/.

⁹ Machiavelli 1982 (1513), 15; 18.

¹⁰ Samme sted.

forhold svekkes på en avgjørende måte dersom ens forsett og handlemåte ikke oppfattes å ha folkerettslig og etisk legitimitet. Dette gjelder ikke minst i dagens mediasamfunn.

Preventiv krigføring, forkjøpsangrep, antisipert selvforsvar

Begrepsavklaring

Vi må først avklare hva vi mener med forkjøpsangrep eller preventiv krig. Det er flere betegnelser her, som ikke er klart definert, og ofte brukes om hverandre. Uttrykket preventiv krigføring ('preventive war') referere til en situasjon der en part velger å gå til å militært angrep for å unngå eller forhindre at krig skal bryte ut en gang i framtiden. 'Forkjøpsangrep' eller 'forhåndsangrep' ('pre-emptive strikes') synes å forutsette en situasjon der spenningen er eskalert til et nivå der militær konflikt regnes å være umiddelbart forestående. Angrepet iverksettes før fienden rekker å reagere, for å vinne en strategisk fordel i den krigen som uansett må komme.

Et annet uttrykk er 'antisipert selvforsvar' ('anticipated self defence'). Her synes implikasjonen å være at en part kjenner seg så truet at selvforsvarsretten påberopes selv om det faktiske angrepet fra fienden ikke har kommet ennå.

Denne framstillingen kan peke i retning av en skala der tidsaspektet og truslens alvorlighetsgrad spiller en rolle: Den preventive krigføringen tar sikte på å hindre noe som eventuelt kan skje i framtiden, mens forkjøpsangrepet og – særlig – det antisiperte selvforsvaret indikerer at den truede part ser seg tjent med eller nødt til å 'framskynde' sitt forsvarstiltak.

Her er det imidlertid viktig å være klar over at selve betegnelsen spiller en avgjørende rolle i forsøket på å legitimere handlingen folkerettslig og etisk. Betegnelsen kan ikke tas for pålydende; hver situasjon må vurderes for seg. Felles for disse er imidlertid at vi står overfor et militært angrep mot en annen stat som ikke er direkte gjensvar på en militær aggresjon fra den annen part.

Historiske eksempler

Finnes det historiske eksempler på dette? Seksdagerskrigen mellom Israel og Egypt i 1967 trekkes ofte fram. Israel gikk til angrep, men la i sin egen framstilling av hendelsesforløpet vekt på at Egypts blokade ble oppfattet som en krigshandling fra Israels side. Hvorvidt dette er en rimelig tolking kan selvsagt diskuteres, men her registrerer vi først og fremst at Israel selv i dette tilfellet ikke påberopte seg noen rett til antisipert selvforsvar eller preventiv krigføring.

Et annet mer nærliggende eksempel er Israels bombing av den irakiske atomreaktoren Osiraq¹¹, bygd med fransk teknologi og assistanse, utenfor Bagdad den 7. juni 1981. Angrepet ble begrunnet med frykten for at Irak var i ferd med å skaffe seg kjernevåpen. Dette faller dermed ganske tydelig under kategorien preventivt angrep. Israels angrep ble klaget inn for FNs sikkerhetsråd, og ble fordømt der.¹² Det viser at FN satte forbudet mot bruk av tvangsmakt foran forebyggende hensyn. Selv amerikanske myndigheter stilte seg den gang negative til Israels handlemåte. Selvforsvar kan bare påberopes når det faktisk foreligger et væpnet angrep.¹³

Kort om preventive angrep og folkeretten

Angrepskrig er i utgangspunktet i strid med folkeretten. I Briand-Kellog pakten (1928) gir de underskrivende parter avkall på krig som virkemiddel for å løse internasjonale tvister. Nürnberg-dommen etter annen verdenskrig bygget på det prinsipp at angrepskrig er en forbrytelse etter alminnelig folkerett, som alle stater, uavhengig av om de har undertegnet traktater om dette eller ei. Nürnberg-dommen viser at forbudet ansees som så bindende at selv enkeltpersoner som følger ordre kan stilles til ansvar. FN-pakten (1948) forbyr bruk av militær makt. I artikkel 2.4: heter det: «Alle medlemmer skal i sine internasjonale forhold avholde seg fra trusler om eller bruk av væpnet makt ...» Men pakten åpner for to klart definerte unntak fra denne hovedregelen: Det ene dreier seg om retten til selvforsvar, i artikkel 51. Det andre unntaket er knyttet til Sikkerhetsrådets mandat. Forutsetningen er da at en gitt situasjon ansees å true den internasjonale fred og sikkerhet. Dersom det ikke har lyktes med fredelige virkemidler (artikkel 41), gir artikkel 42 Sikkerhetsrådet myndighet til å autorisere bruk av militær makt for å opprettholde eller gjenopprette fred og sikkerhet.

Kan dette også sees som en åpning for forkjøpsangrep, preventiv angrepskrig eller antisipert selvforsvar? Bestemmelsen har så langt jeg kan se hittil ikke være tolket slik. Men begrepet 'oppretholde' kan tolkes i retning av at

¹¹ Se: <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/facility/osiraq.htm>

¹² For en interessant analyse, se: Vandenbroucke 1984. Et israelsk forsvar for handlemåte med påberopelse av antisipert selvforsvar: Beres and Tsiddon-Chatto 1997.

¹³ En takk til professor i folkerett Geir Ulfstein ved Universitetet i Oslo for disse eksemplene og vurderingen av dem. Han framførte dem i et lunchseminar om «Forhåndsangrep og folkeretten» på Institutt for folkerett, Universitetet i Oslo i den 15.januar 2003, der jeg var gjest.

militærmakt kan brukes i en situasjon der det ikke i utgangspunktet finner sted stridshandlinger.

Det kan også anføres at Sikkerhetsrådet står fritt til å tolke denne bestemmelsen i en gitt situasjon. Med andre ord: Dersom Sikkerhetsrådet tolker artikkel 42 til å gi folkerettslig legitimitet til forkjøpsangrep, vil dette per definisjon være i tråd med folkeretten. Mer presist vil det da være skapt ny folkerett.

Her ser vi også folkerettens tøyelighet; en tøyelighet som må regnes som en svakhet når det gjelder påberopelsen av den som grunnleggende (og tilstrekkelig) norm. Sikkerhetsrådets sammensetning er utformet for å ta hensyn til stormaktenes interesser, med intensjon om å forplikte stormaktene på det internasjonale samfunns beste. Dette er et uttrykk for politiske realisme. Fem stater er faste medlemmer og har vetorett. Disse fem statene gjenspeiler den storpolitiske maktbalansen i situasjonen etter den annen verdenskrig, for nærmere 60 år siden. Sikkerhetsrådet er med andre ord ikke uten videre et demokratisk organ. Rådets sammensetning er i dagens situasjon i utakt med både de faktiske geopolitiske forhold, og grunnleggende demokratiske idealer. Bestemte, i overveiende grad vestlige (Storbritannia, Frankrike, USA), aktører favoriseres. Andre viktige aktører på den internasjonale arena har ikke samme innflytelse, mest iøynefallende i dagens situasjon er fraværet av en arabisk/muslimsk stat blant de faste medlemmene i Sikkerhetsrådet.

Dette fratar selvsagt ikke Sikkerhetsrådet en fundamental rolle for å bygge en fredeligere verden. Og det betyr ikke at folkerettens tøyelighet ikke også har positive sider: Den kan, og bør, endre seg i tråd med nye utfordringer.¹⁴ Men det betyr at spørsmålet derfor ikke bare kan stilles rent formalistisk: Er forkjøpsangrep eller preventiv krigføring i tråd med folkeretten? Det er nødvendig å innføre en etisk vurdering som et korrigerende element. Er det rett, det vil si etisk legitimt, å eventuelt gjøre forkjøpsangrep, preventiv angrepskrig eller antipert selvforsvar folkerettslig tillatt? Finnes det noen holdbar etisk begrunnelse for en doktrine om preventiv krigføring?

¹⁴ Dette gjelder for eksempel i spørsmålet om humanitære intervensjoner, der jeg tidligere har argumentert for at ikke-intervensjonsprinsippet ikke kan gjelde absolutt i tilfeller av grove, omfattende og vedvarende menneskerettighetsbrudd, se Stålsett 1998; Stålsett 1999.

Etisk vurdering

En etisk prøving kan ta utgangspunkt i de to teoretiske grunnmodellene som samles under stikkordene 'plikt' og 'konsekvens'.¹⁵

Pliktetiske overveielser

I pliktetikken står handlingsregler, prinsipper eller bud sentralt som kriterium for den gode handling. Velger vi en slik tilnærming til fenomenet preventiv krig, er det nærliggende å ta utgangspunkt i det folkerettslige prinsippet om at angrepskrig er forbudt. Dette kan utledes av pliktetikken kanskje mest grunnleggende prinsipp, nemlig forbudet mot å drepe, slik vi for eksempel finner det i det femte bud i den jødisk-kristne tradisjon.

Styrken ved en pliktetisk tilnærming er at den kan fastholde at noen handlinger må forkastes som etisk illegitime i seg selv, uavhengig av hvilke (eventuelt gode eller nyttige) formål eller (eventuelt ønskelige) konsekvenser handlingen måtte ha. Derfor er en slik tilnærming så nødvendig i møte med eksempelvis medisinske forsøk på mennesker. Et annet menneske kan aldri reduseres til forsøksobjekt, eller til et rent instrument for å oppnå noe annet. Kants kategoriske imperativ sikter nettopp mot dette.

I vårt tilfelle bringer dette opp i den etiske vurdering de uskyldige menneskeliv som går tapt i det påstått preventive angrepet. Hvis vi tar tilfellet Irak (II): Irakiske sivile – kvinner, barn og menn – som ikke kan klandres for det tyranniske styret de utsettes for (da ville vi jo ikke stått overfor et diktatur), og som ikke i seg selv utgjør noen trussel, kan ikke reduseres til 'middel', for ikke å si 'nødvendige offer', for å oppnå fred, sikkerhet, og stabilitet i regionen, langt mindre for å gi angripende part økonomiske og politiske fordeler. Selv der konsekvensene eller risikoen ved å ikke 'avvæpne' Saddam Hussein regnes som alvorlige, vil en pliktetisk tilnærming insistere på at sivilbefolkningen ikke kan betale prisen for å redusere risikoen eller unngå negative konsekvenser i framtiden. Det å bevisst påføre tusenvis av mennesker lidelse og død for å forhindre at noe verre *eventuelt* skal komme til å skje, kan heller ikke rettferdiggjøres med henvisning til 'kollateral skade', 'uønsket bieffekt', 'krigens krav' eller lignende, vil en pliktetiker framheve.

¹⁵ For en god drøftelse og kombinasjon av disse ulike etiske modellene, se for eksempel Christoffersen 1994.

Konsekvensetiske overveielser

Pliktetikken styrke, at den fokuserer på handlingen i seg selv, er samtidig dens svakhet: Den ser bort fra det som ligger 'etter' handlingen, dens formål eller konsekvenser. Det er som kjent vanskelig, om ikke umulig, å bygge et samfunn på et totalpasifistisk standpunkt. Følgene av å la være å true med å ta liv i ekstreme tilfeller kan være så alvorlige, at det må ansees som etisk uansvarlig. Konsekvensene av handlingen må altså også inn i den etiske vurderingen. Det er vel bare slik en etisk legitimering av preventive angrep kunne tenkes. Bush-doktrinen, som Machiavellis resonnement, bygger på dette: Konsekvensene av å vente vil være verre enn om en slår til med en gang.

Problemet her er imidlertid at vi bare kjenner konsekvensene i ettertid. Samtidig kjenner vi aldri fullt ut alle konsekvenser av en handling. En handling, og særlig en voldshandling, har alltid uante og uønskede konsekvenser. Videre blir det klart hvor vanskelige beregninger og avveininger en konsekvensetisk betraktningssmåte bringer oss ut i. For hvordan regner en ulike skader og konsekvenser mot hverandre? Hvem har rett til å akseptere at A eller B påføres skade for å verne C eller D?

Gitt at et preventivt angrep må ventes å få alvorlige konsekvenser, må bevisbyrden ligge på dem som autoriserer eller iverksetter angrepet. Uhyre strenge krav må stilles: Det må godtgjøres hinsides rimelig tvil at et militært angrep er eneste og siste mulighet til å avverge en større katastrofe enn krigen selv. Og det må sannsynliggjøres at en doktrine om forhåndsangrep ikke ville skape uønskede konsekvenser på lang sikt.

Disse kravene var ikke innfridd ved angrepet på Irak isolert, eller i begrunnelsen av den nye Bush-doktrinen generelt. Etter tolv år med lammende sanksjoner var Irak et svekket regime. Det var ikke innlysende at Irak i dag utgjorde noen trussel mot sine nabostater, som var vedvarende, alvorlig og ubestridelig. Det er heller ikke lagt på bordet bevis for at Irak sto i ledtog med al-Qaida, eller at terroristorganisasjoner av denne type vil bli avgjørende hindret ved angrepet på Irak. Og det er enda mindre sannsynlig at Irak utgjorde en direkte trussel mot de land som ledet an i angrepet, USA og Storbritannia.

Krigen har i seg selv vist følgende: USA og Storbritannia overdrev trusselen fra Irak. Det er ikke unaturlig å spørre om de gjorde dette med hensikt. Selve krigen demonstrerte at Irak ikke var en reell trussel, og ikke hadde masseødeleggelsesvåpen. Dersom Saddam Hussein hadde hatt tilgang til å bruke slike våpen, og han forutsettes å være kynisk nok til å bruke dem, vil han aldri igjen få et 'bedre' påskudd til å bruke dem. Krigen var derfor en interessestyrt, geopolitisk krig, snarere enn preventiv. Det er grunn til å tro at den underliggende moti-

vasjonene for angrepet var sammensatte, og knyttet til både politiske, strategiske og økonomiske interesser. Det umiddelbare målet med aksjonen var regimeskifte.

Angrepet kan derfor ikke sees som selvforsvar i noen rimelig forstand. I tillegg kommer at det var framgang i avvæpningen med fredelige midler gjennom FNs inspektører. Når koalisjonen ledet av USA egenrådig overså disse tungtveiende forhold og i tråd med sin nye doktrine påberopte seg 'en suveren rett' (så for eksempel Colin Powell) til å angripe først, framstår det med andre ord som et klart brudd på folkeretten og dennes etiske fundament.

Jo lengre fram i tid en plasserer den påståtte fare angrepet skal beskytte mot, *ett eller fem år* i president Bushs tale, jo mer luftige spekulasjoner dreier det seg om. De vil uansett aldri kunne etterprøves. Dermed kan en si at en doktrine om forhåndsangrep i preventiv hensikt langt på vei innebærer forhånds-frikjenning av eget moralsk ansvar: Uansett hvor store skader som påføres motparten, vil angripende part alltid kunne påstå at alternativet ville ha vært verre.

Overveielser ut fra 'rettferdig krig'-tradisjonen

Det etiske rammeverk for vurdering av maktbruk i internasjonale forhold som gjerne kalles 'rettferdig krig'-tradisjonen, har også utviklet et generelt forbud mot angrepskriger. Det er bare forsvarskriger som ansees som legitime. Forbudet mot angrep er imidlertid ikke uten unntak i tradisjonens tidligere fase. I den innflytelsesrike utformingen av rettferdig krig-tanken som vi finner hos Thomas Aquinas, preget som den er av en aristotelisk-teleologisk etikk, åpnes det for at krigshandlingen er rettferdig dersom den sikter på å opprette en bedre tilstand enn den nåværende. I tilknytning til Augustin regner Thomas også det å ville «rette opp mangler» og straffe ugjerninger som rettferdige årsak til krig. I middelalderen ble dette tolket til også å legitimere rene angrepskriger.

Men den senere utvikling av tradisjonen snevrer dette inn. Martin Luther og senere Hugo Grotius var skeptiske til å gi militære angrep noen form for etisk godkjenning. *Causa iusta*, rettferdig årsak for å ty til våpen, kan bare være et tilsvarende på en foreliggende aggresjon. Vanligvis tolkes dette som at et militært angrep faktisk må ha funnet sted. En trussel eller forventning om at angrepet vil finne sted, er ikke tilstrekkelig. Den mer 'offensive' tendens som en finner hos Thomas, er også klart tonet ned i den katolske kirkes anvendelse av Thomas på dette punkt i dag: Den katolske kirkens katekisme begrenser 'rettferdig årsaker' til tilfeller der den skaden som den aggressive part påfører nasjonen eller verdenssamfunnet er «vedvarende, alvorlig og ubestridelig».¹⁶ Det er derfor vanske-

¹⁶ *Catechism of the Catholic Church* 1995, § 2309.

lig å se at en ved å støtte seg til rettferdig krig-tradisjonen kan åpne for preventiv krigføring.

Kan forkjøpsangrep likevel være legitimt?

Dette synspunkt finner støtte hos en framstående rettferdig krig-teoretiker i nyere tid, Michael Walzer. Han avviser også ut fra rettferdig krig-tradisjonen legitimiteten av preventive kriger. Men han åpner for forkjøpsangrep (*preemptive strikes*) i svært begrensede tilfeller. Vi befinner oss da på den mest defensive siden av skalaen mellom antisipert selvforsvar og preventiv krig. Tre kriterier må innfris, i følge Walzer¹⁷: En må stå overfor en fiende som viser uttrykt vilje til å påføre skade (*manifest intent to injure*), som gjennomfører en grad av aktive forberedelser som gjør den intensjonen til en direkte fare, og en generell situasjon der det å vente, eller å gjøre noe annet enn å stride militært, øker risikoen i høy grad.

Vurderer vi Irak-krigen med Walzers kriterier ville disse – isolert sett – kunne gi Saddam Hussein ryggdekning for et anslag mot den amerikansk-britiske styrkeoppbygningen før krigen. Det er jo i seg selv tankevekkende. Men dersom en likevel skulle strekke seg i denne retningen og akseptere forkjøpsangrep i bestemte tilfeller ut fra konsekvensetisk tankegang og knyttet til Walzers kriterier, måtte en også vurdere *konsekvensene av selve denne aksepten*.

For etiske resonnementer skjer ikke i et vakuum. De er alltid vevet inn i politiske prosesser og interesser. Det er derfor etter mitt syn vesentlig å fastholde at det pliktetisk funderte forbud mot angrepskrig bør stå fast. Det bør stå fast at det tyngste moralske ansvaret alltid ligger hos den som skyter først. Idet tvangsmakten går over fra trussel eller mulighet til realitet, er en avgjørende grense overskredet.

Doktrinen om retten til preventiv krig

Det bringer oss til en vurdering av den etiske holdbarheten i en doktrine om forkjøpsangrep og preventiv krig.¹⁸ For en ting er at det i ekstreme tilfeller kan forekomme unntak fra hovedregelen om at angrepskrig er illegitimt. Noe annet er

¹⁷ Walzer 1977, 81.

¹⁸ Jeg mener det her er grunn til å skjelne mellom spørsmålet om humanitære intervensjoner, i betydningen internasjonalt sanksjonert anvendelse av tvangsmakt for å beskytte en tredjepart som *allerede* utsettes for grove og vedvarende overgrep og krenkelser, og preventiv krigføring der det er påstått selvforsvar, *framskutt* i tid og rom, det er tale om, jfr. Stålssett, 1999.

å formalisere unntaket, i en form for regel eller til og med strategi eller doktrine, som USA nå gjør.

Det synes klart at en ved å formalisere unntaket øker faren for krig. Terskelen for militær maktbruk senkes. Den aggressive part kan lettere ty til overgrep. Effekten av preventiv styrkeoppbygging undergraves dersom det gjøres klart at styrkene også kan brukes til uprovosert angrep. Det kan føre til at den part som styrkeoppbyggingen er rettet mot, anser seg truet, og velger å slå til først. Logikken i preventive angrep leder til at fingeren legges på avtrekkeren tidligere enn før, og at nervøsitet og usikkerhet om motpartens intensjon kan gjøre det enklere å trekke av for tidlig.

Her samstemmer de to etiske tilnæringsmåtene vi anvendte ovenfor: Å tilside sette det pliktetiske grunnprinsippet som begrunner folkerettens forbud mot militær aggresjon er også konsekvensetisk uholdbart. Det vil kunne åpne for omfattende misbruk. Som prinsipp vil det kunne påberopes for vidt forskjellige formål, av svært forskjellige aktører: Nord-Korea har allerede påberopt seg retten til forkjøpsangrep – mot USA.

Konklusjon

Jeg kan ikke se at preventiv krigføring har etisk legitimitet. Om det i ekstreme tilfeller skulle kunne gis holdbare etiske og folkerettslige argumenter for antisipert selvforsvar, snarere enn forkjøpsangrep, er det like fullt etter mitt syn etisk uholdbart å innføre en doktrine som anfører denne retten. Dersom det med 'proaktive operasjoner' skal forstås som militære tiltak som går lenger enn preventiv krigføring (jfr. 'framskutt ivaretagelse av norsk sikkerhet'), må disse også avvises som uten etisk grunnlag.

Likevel er det altså disse politiske rammer den norske regjeringen har gitt Forsvarssjefen med tanke på utviklingen av det framtidige norske forsvaret. I et demokratisk samfunn som det norske, som tilslutter seg grunnleggende folkerettslige forpliktelser bygget på et etisk fundament, er spørsmålet derfor enkelt, men vidtrekkende: Den foreslåtte omlegging av forsvarspolitikken innebærer etter alt å dømme en tilpasning til den mer offensive tenkningen i forsvars- og sikkerhetspolitikken som er klarest nedfelt i Bush-doktrinen. Kan dette gjøres uten at en rokker ved selve det etiske og demokratiske grunnlaget for det norske forsvaret?

English Summary

With a license to strike first? Ethical assessment of pre-emptive strikes and preventive warfare.

The present article takes as its point of departure a general trend towards an increasing willingness and de facto use of offensive military force by the dominating Western powers today since the end of the Cold War. Three recent expressions of this trend is identified in (1) the renewed NATO strategy (1999) permitting 'out of area'-operations, (2) the 'Bush doctrine' claiming the 'right' and preparedness of the U.S.A. to use unilateral pre-emptive and preventive force against perceived enemies, since 2002 officially stated in The National Security Strategy of the United States of America, and (3), Norwegian Defence Minister Kristin Krohn Devold's political instructions to the Chief Commander of the Norwegian Defence Forces (2002) in which it is required that the Norwegian Armed Forces should develop capabilities to undertake 'preventive and proactive' operations far abroad, in order to defend Norwegian security interests. On this background, the author raises the question of the ethical legitimacy of this trend towards a pre-emptive and preventive military strategy and security policy. A distinction between 'anticipated self defence', 'pre-emptive strikes' and 'preventive warfare' is made, in which the external threat that is reacted against is seen as much more immediate and definite in the former than in the latter. Applying ethical principles both from the 'deontological' and 'consequential' or utilitarian approaches, as well as paying attention to main arguments from the 'just war'-tradition on this issue, the author finds in conclusion no ethical justification for preventive warfare or pre-emptive strikes. Admitting that there could be extreme cases in which the ethical legitimacy of anticipated self-defence should be conceded, the author nevertheless warns against any general formalisation of such a principle, in terms of a legal principle or official doctrine, arguing that this would undermine the main ethical principle on which international law should continue to be based: That the use of military force is only legitimate in response to a factual military aggression.

Referanser

Beres, Louis Bene, and Yoash Tsiddon-Chatto (2004). *In Support of Anticipatory Self-Defense. Israel, OSIRAQ, and International Law* [Internet] 1997 [siteret Jan 2004]. Se: http://77freeman.io.com/m_online/jun97/beres1.htm.

Catechism of the Catholic Church (1995). New York/London: Doubleday.

Christoffersen, Svein Aage (1994). *Handling og dømmekraft. Etikk i lys av kristen kulturarv*. Oslo: TANO.

Machiavelli, Niccolò (1982)(1513). *Fyrsten*. Oversatt og med innledning av Jon Bingen ed. Oslo: Aventura.

Stålsett, Sturla J. (1998). Fredsetikk etter den kalde krigen. Nye etiske utfordringer etter den senere tids endringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. *PACEM* 1 (1):5-33.

Stålsett, Sturla J. (1999). Med rett til å intervenere? *Kirke og kultur* 104 (5/6):481-497.

Vandenbroucke, Lucien S. 2004. *The Israeli Strike Against OSIRAQ* 1984 [sitert Jan 2004]. Se: <http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1984/sep-oct/vanden.html>.

Walzer, Michael. 1977. *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*. 3rd edition (2000) ed: BasicBooks.

Sturla Johan Stålset, f. 1964. Forsker, dr. theol. Leder av forskningsprosjektet «Religion i globaliseringsalderen (RIGA)» ved Det teologiske fakultet, UiO, finansiert av Norges forskningsråd. Inneværende semester gjesteprofessor ved Escola Superior de Teologia, São Leopoldo, Brasil. Leder for Komiteen for Internasjonale Spørsmål, Mellomkirkeliog Råd for Den norske kirke (1998-2003).

Chances for Chaplaincy in the Past and Future*

SUPERINTENDENT DR. H.C. WERNER KRÄTSCHELL

It does not automatically go without saying that I, as a German, should be asked to give the main lecture on the occasion of your moving ceremony celebrating the 50th anniversary of the chaplaincy in the Norwegian Armed Forces. I know that many terrible deeds and crimes were caused by Germans in your country and in other European countries during World War II, and that, as a result, we Germans still today carry a great guilt. For this reason I feel particularly honored to be allowed to speak to you here in Oslo today.

The topic that you have suggested to me is about chances for chaplaincy in the past and future.

Chances that military chaplaincy has taken in the past that have in turn influenced chaplaincy

A wooden crucifix with a special story stands on my great-grandfather's secretary, which serves as my desk in my office. This crucifix was given me by an older friend of mine, a bishop, shortly before he died. The story of this crucifix is as follows: this bishop was a military chaplain during the Second World War and, at the end of the war, was taken prisoner by the French, along with thousands of German soldiers. The conditions in the camp were miserable, and many of the young men died. The Catholic priest and this Protestant minister, who lived together ecumenically in a tiny tent, were stretched to their limits. Among the prisoners there was a man from Bavaria who carved wood in honor of God; with the simplest tools he created this impressive crucifix, and in every service this crucifix was placed on the altar and witnessed endless human suffering, guilt, fear, and hopelessness. Now it stands in my office and silently represents the misery of war and the confusion of the postwar period of 1945 and 1946.

* Presentation to the annual Norwegian Military Chaplains Corps meeting, Oslo 23rd October 2003

Sisters and Brothers, thus we can describe our responsibility as chaplains as an opportunity and an assignment, regardless of the army in which we serve or the country of which we are citizens or the side of the front line on which we find ourselves. We cannot statistically describe the blessings that have resulted and still result from our work. My friend, the old bishop, learned only by coincidence that because of his influence and that of his Catholic colleague in the camp one man became a Christian and another studied theology after the war and became a minister. Indeed, many of these men later understood the Christian ethic in a totally new manner and put it into practice in their own lives and in those of their families. The Norwegian chaplaincy has certainly had a similar influence on Norwegian soldiers in past centuries and also in the past 50 years. The blessings that have resulted from this work have influenced the lives of many soldiers and their families, but they cannot be measured, so that we, in the words of Martin Luther, cannot and may not “praise” ourselves.

As in the case of the German armed forces, you too have seen the increase in the necessity and importance of our work as chaplains in the past 20 years, especially due to the foreign assignments of the soldiers, whom we regularly accompany. These young men and women are often affected in their personal existence by the particular burdens brought on by foreign assignments and by the images of destruction, violence, and poverty surrounding them.

They need us to work out these experiences with them and to help them in their yearning and search for inner strength and a new system of values, in which the spiritual dimension takes on an ever more important influence. We have seen, for example, an increasing number of adult christenings among the soldiers on foreign assignments. Many soldiers come, as I myself do, from that part of Germany that was governed by communists until the fall of the Berlin Wall, where, because of the atheistic ideology in society, the media, and educational policy, a majority of the population were “religious illiterates”. In the eastern part of Germany only 20% of the population belong to a church. Many of these so to speak innocently atheistic soldiers have never been in a church, not to mention having not the simplest religious knowledge. Thus it was a complete surprise that a scientific poll taken among these non-religious soldiers on assignment showed that 90% of them wanted a chaplain to accompany them on their assignment, even though in their civilian lives they had had no contact with any church.

This leads us to the question of the chances of chaplaincy in the present and future. But before I talk about this second aspect, let me take a quick look at chaplaincy in the past.

As long as there have been military units in the western world, regardless of the kind of states, rule, or power blocs, chaplains have always accompanied the soldiers. The inner reasoning was often because the rulers saw themselves as God-given persons and thus felt responsible for their armies' relationship to God. Even Adolf Hitler never dared to alter this great tradition of military clergymen in the German Army. It was only the communist party dictatorship in East Germany that, following the example of the Soviet Army, forbade any kind of chaplaincy in the barracks. The church then found other methods of serving the soldiers.

In his very informative book, "From Military in Church to Church in Military", which has just appeared in honor of this 50th anniversary, Nils Terje Lunde has described the fast thousand-year old history of the accompaniment of soldiers by the Norwegian chaplaincy. In his book he also discusses the critical phase of the 60's and 70's of the 20th century, which many of us experienced and which, in many western European countries, was characterized by sharp criticism of existing social circumstances on the part of the younger generation. In West Germany this even extended to terrorism on the part of a few leftists. Chaplaincy was seen, according to Nils Terje Lunde, as an "unholy alliance between church and military".

In this respect it was easier for the West Germans than for you here in Norway. When, following World War II and after very heated discussions, the German armed forces were established, the fathers of the new army, very conscious Christians who were willing to accept the consequences of German guilt, determined the following rules for military chaplains, which are still in effect: they are independent of military subordination and they wear neither rank insignia nor uniforms. They wear camouflage clothing only during exercises and foreign assignments. The shoulder insignia show no military rank but only a Christian cross. They are not allowed to carry weapons. Their assistants, the so-called ministry assistants, work during exercises and assignments with the medical corps under the symbol of the Red Cross.

Thus, the "critical solidarity" that Nils Terje Lunde calls a consequence of the discussions of the 70's has found its inner and outer form in the German armed forces since the 50's. I know that we are viewed by our colleagues in other western armies as too civilian or even as some kind of "bird of paradise", but if you look at it from the basic premise of "critical solidarity", it makes sense. Thus a German military chaplain can only dream about seeing himself in a fancy navy uniform.

The reason for this internal and external distance of the army chaplains lies of course in the terrible realization of many responsibly thinking Germans after World War II of the extent of German crimes against the people of other countries, especially against Jewish people. In order to prevent such crimes, including those committed by the churches, from ever appearing again in Germany, this separation of church and military has been extremely firmly established, just as appropriate consequences were taken by the military side. The instrument of “inner leadership” has eliminated the idea of non-thinking obedience and conscienceless dependency on command and obedience and has replaced this in its very essence with the concept of the soldier as a “citizen in uniform”. For fifty years now the personal creativity of the individual soldier has been considered exceptionally important.

Thus I can well understand the developments in the chaplaincy of your armed forces during the 90’s, especially the view of the chaplaincy itself, not as a unit outside of the military, but as an ethical authority, rooted in the armed forces themselves, that wishes to support the soldiers as they look for answers to the questions of “good and bad”, “right and wrong”, “war and peace”, questions made ever more complicated by globalization.

It goes without saying that this theological work can only be carried out in close cooperation with our churches. As chaplains we can only be as effective or ineffective as our churches are.

But to go back to the concept with which we started, the “unholy alliance between church and military”. The real problem lies deeper and is based on the tension between the Sermon on the Mount in the New Testament with its radical command to love and the prohibition of any kind of violence and the option, also to be found in the Bible, of using force in particular situations, summarized in the classical terminology of a “just war”. In a detailed theological essay Martin Luther himself wrote about this tension and the conditions under which the use of force and its limitations are possible. This essay was published in 1526 in the form of a letter to a soldier, Assa von Kram, a military colonel and conscious Christian. This Colonel von Kram had been deeply shocked as a witness of the blood bath of Frankenhausen in the province of Thuringia, when, in a battle with rebellious peasants, the latter, militarily badly inferior, were massacred in the hundreds. To understand how modern Luther’s thoughts still are, we, in our day, need only to consider names like “Srebrenica”, “Afghanistan”, or “Iraq”.

Thus it is a very positive development, when in the Norwegian armed forces the potentiality of the integrated chaplaincy, beside its connection to the church, is recognized more and more as an influence that is not only involved in pastoral

help for the civilian and military members of the armed forces, but is also an important advisor in questions of ethics, of war and peace within the complicated context of a globalized world.

The Protestant Church in Germany has faced up to this challenge and in 1994 published “Steps on the Road toward Peace”, basic principles about the ethics and politics of peace. In this essay the classical concept of a “just war” was replaced by the leading concept of a “just peace”. This is also the title of a corresponding essay of the German Catholic Church, which was published in the year 2000. These ideas definitely had an influence on the political decisions made in Germany not to participate in the war in Iraq. Both churches are now considering how these principles can continue to be valid even after the changes in world security caused by the terror attacks in New York and Washington on September 11, 2001.

The view ahead of chaplaincy in the future

What is waiting for us in the future, in the Norwegian, indeed, in all of the western armed forces? Our armies are going through an ever more radical reform process. This is characterized by a to date unique military paradigmatic change from highly armed forces of the cold war that were trained for a defensive war against communist aggression to armed forces that now have to be strong in totally other ways, for example to prevent and eliminate war, genocide, and extreme injuries of human rights on a worldwide basis, and, in cooperation with the United Nations and with other peace-keeping forces, to help build new and just structures. Of course our home countries will continue to have the defense of the country in mind, but at the same time our barracks and exercise areas will become more and more obviously training camps for the special capabilities that these international assignments require. For the chaplaincy this means that, beside the duties of ethical responsibility described above, we have to develop further our abilities to communicate with other religions, cultures, and armies.

In light of the not yet completed extension of the European Union toward the East, I would like to describe a phenomenon that involves the problem of the “soldiers without religion”. We are going to meet these soldiers increasingly in other armies and will learn from them a great deal about the quality of our work in the future. These soldiers are really among the tragic heirs of an atheist ideology that on the far side of the Iron Curtain has led to a shocking intellectual and spiritual deprivation in all areas of society – and carrying the particular poison that these people often view themselves in relation to religious people as the better and intellectually more highly developed persons.

To understand this better, allow me to tell you a few biographical facts. Until the fall of the Berlin Wall on November 11, 1989, I lived in East Berlin as a Lutheran theologian and leading minister of my church. As I later discovered when reading my secret police files, the parsonages in which I lived were all “bugged” – even in our bedroom. The reason for these measures by the dictatorial system was that well-known representatives of the opposition met in my house. This had been the way ever since, to the horror of many friends and family members, I decided to leave secure Scandinavia and return to East Germany a few days after the Berlin Wall went up in August, 1961. Churches and parsonages were taboo zones for the East German state, and they could only get into these refuges with secret police methods.

The situation became more dangerous as it did all over Europe and America when at the beginning of the 80’s the rocket rearmament of the great powers began and the peace movement came into being even in East Germany. I gave this group protection and refuge in our church buildings. The state tried to force me to prohibit meetings of this group of about 80 persons belonging to the “silent elite”, because 70% of its members did not belong to the church. I answered with the argument that God’s love is available for all human beings.

The logo of this movement was modeled after the statue put up years ago in front of the United Nations building in New York by the former Soviet Union, called “Swords to Plowshares”, which shows a blacksmith forming a plow from a sword. This image is, as of course you know, taken from the Old Testament, especially the strong passages of the prophet Micah, chapters 4 and 5. Thus from the beginning the politically very effective peace movement in East Germany, which had a great influence on the fall of the Berlin Wall, had Biblical and theological roots. Many people of the younger and middle generations in East Germany wore this logo on their clothing or bags, even after it was forbidden by the state, which saw it as a symbol of the opposition. Some of these people even lost their positions at work or in school because of wearing this symbol. But the meetings of the peace circle in our church buildings were all the more attractive. The external protection was my responsibility; the internal leadership was the responsibility of my colleague, a young, ordained woman minister. At the first few meetings she placed a burning candle in the middle of the group and said a few spiritual words. As she noticed that far more than half of the participants did not belong to the church, she wanted to leave out the spiritual introductions in order not to force them upon the non-religious people present. To her surprise there was a protest; it was indeed these non-religious people who clearly expressed the wish to keep this ritual.

What does this mean for us? It's very simple. Regardless of whether people have been brought up in a religious manner or not, they need and want rituals that go beyond the individual, beyond a group, beyond the present situation and that point toward other, greater relationships. In that opposition circle in East Berlin during the communist period it was the candle and the brief spiritual word at the beginning of every meeting. It was like the golden background of the orthodox icons. This spiritual word meant quiet security for all of the really involved people, because, beside the unknown and blackmailed members, the state secret police also sent a number of anonymous visitors to the meetings, who were supposed to disrupt the meetings with provocative actions. Thus for the true members of this Berlin circle there was no better training field for non-violence. And the motto "no violence" played a decisive role later on during the fall of the Berlin Wall.

Thus we can see that rituals like these are essential for our future work with soldiers at home and even more during foreign assignments. Whether it be a candle or a cross, a picture or a word or music, the ritual needs continual repetition, and this gives us the feeling of security in insecure moments, something lasting in fleeting moments. We as clergy need practice and spiritual energy in order to develop rituals for and with the soldiers entrusted to us in whatever position and location in which they find themselves, rituals that reflect the emotional feelings of these human beings in their particular situation.

In addition, an appropriate initiative of the chaplaincies of western oriented nations would be desirable in order to develop together such symbols and rituals for various situations, which, rooted in western tradition, would support our soldiers. Such formulas, developed in various languages by such an initiative, would be a great help especially for the numbers of borderline experiences of human life such as accidents, death, and suicide, that increase during foreign assignments. A year ago in a first attempt for German assignments, we published a field agenda for various occasions in German, English, and French. For the next step it would make sense to carry out an interreligious dialogue with representatives of the three large monotheistic religions to discuss aspects of Jewish, Moslem, and Christian theology and practice in order to develop a canon of religious rituals and symbols that are acceptable to all three religions. This canon could be a tremendous support for members of the various armies in situations of difficult stress.

Who could be better suited to postulate suggestions for this empty field than we?

Chances for chaplaincy in the past and future: A Summary

From the chaplaincy of the past we will keep the passion with which we try to be close to the people in uniform in all situations in order to help them and support them in all their troubles. In this way we remain witnesses to God's love for all human beings.

For our present work this means that we must now also recognize and accept our responsibility for ethical questions.

For the future we must add the responsibility of passing along knowledge about other cultures and religions.

The view toward the future also includes the following: wherever we act as "ambassadors of Christ" (2 Corinthians 5, 19 ff.) in the sense of Godly reconciliation, whether in military or civilian life, each of us must find for himself a good balance between holding fast to the familiar and letting go of everything that excludes or injures others – in other words, a good balance between "self-assurance" and "humility".

We are allowed to be self-assured if we are working in a national or international context for the humanity of man with his strengths and especially with his weaknesses. For this we need a solid Biblical-theological background from which only then a good self-assurance can develop and endure.

We must be humble toward everything strange, new, unknown. We must wait patiently until we can and want to recognize our role as ambassadors for Christ.

I am a guest in your Lutheran country and hope that I might remind you that Martin Luther was a grand master in discovering and considering the theological ramifications of apparent opposites such as: at the same time lord and knave, at the same time a sinner and a righteous person, at the same time free and bound, and at the same time self-assured and humble. This can be a contribution to the great interreligious dialogue that awaits us.

Ved Feltprestkorpsets 50årsjubileum

*Preken ved jubileumsgudstjeneste i Oslo Domkirke
Bots- og bededag 2003*

Tekst: Matteus 3, 7-12

AV OSLO BISKOP GUNNAR STÅLSETT

Vi feirer et jubileum. På en av de dagene i kirkeåret som har minst feststemning, på bots- og bededag er vi samlet for å takke Gud for feltprestkorpsets 50 årige historie. Vi minnes de som har formet korpsets ånd og organisasjon, alle som har gjort og gjør tjeneste. Vi takker Gud for fredens og forsoningens ånd.

Det er kraftige bilder som møter oss i dagens tekster fra profeten Jesaias og døperen Johannes:

Profeten refser Israelsfolket med ord som klinger uhyggelig aktuelle: De stoler på tomhet og taler løgn... De kjenner ikke fredens vei, det finnes ingen rett i deres spor. De går krokveier, og den som ferdes der, kjenner ikke fred... (Jes 59 8).

Døperen Johannes melding er klar. Det dreier seg om samsvar mellom liv og lære. Bær frukt som er omvendelsen verdig. Mange sluttet opp om det budskapet døperen forkynte, men de tok ikke konsekvensene av det. Derfor de krasse ord. Det dreier seg nemlig ikke om gode ord og forsetter, men om praksis. Etikken er til for å etterleves ikke til å pynte seg med. Treet er plantet for å bære gode frukter.

Johannes er spesielt krass mot de som søker tilflukt i at de er Abrahams barn – at de derfor står i den rette sammenheng. Men alliansen med Abraham fritar dem ikke fra eget ansvar for å handle moralsk. Vi må ta ansvar på selvstendig grunnlag for våre handlinger. Det gjelder i krig og i fred.

Det er en dypere mening i å feire feltprestkorpset nettopp med det alvor som denne spesielle dagen i kirkeåret bringer med seg. Feltprestkorpset er en påminnelse om at det åndelige og det verdslige ikke kan rives fra hverandre, at fred

trenger vern i vår voldspregede verden. At krigens språk ikke skal være det siste ord – at fred og frihet har en sjanse mot terror og okkupasjonslyst. At bønn er stridens og fredens vei. At den gode frukt dreier seg om vårt liv og vår tjeneste for bår neste.

En tavle på Akershus Slottskirke minner oss om en lengre historie enn de femti år, vi markerer i dag. Tavlen begynner i 1537 med prester knyttet til Slot-tet. I 1823 fikk vi vår første garnisonsprest. Fra Norges kristningshistorie vet vi at prester spilte en sentral rolle i den ånds- og kulturkamp som la grunnlaget for Norge som en kristen nasjon. Under 2. verdenskrig spilte kirken en sentral rolle. Vårt feltprestkorps er født av denne erfaring, gjennom ild og Ånd. I sjelesorg for dødsdømte, i sorg med familier og lagkamerater, i hjemmefront og i eksil, som etisk samtalepartner ble det lagt et grunnlag for dagens feltprestkorps. Feltpres-tens nærvær gir ikke legitimitet til en politisk eller militær ordre, den er uttrykk for solidaritet med det enkelte menneske uansett livssituasjon og ytre forhold. Presten skal følge soldaten, fordi Kristus aldri lot noe menneske i stikken.

Prestetjenesten er grunnlagt på en større sendelse slik alle prester minnes om sin ordinasjon. På apostolisk vis er vi sendt med evangeliet om Jesus Kristus og de hellige sakramenter «for å veilede og formane til sann omvendelse, levende tro på Kristus og et hellig liv i kjærlighet til Gud og nesten». Det er mange som i dag takker Gud for det møte de fikk med evangeliet som rekrutter eller offiserer.

Vi må handle og be om tilgivelse, sier den amerikanske teologen Reinhold Niebuhr. Handle og be om tilgivelse. Hvem opplever dette sterkere enn en soldat i krig? Når liv står mot liv, og ordren er gitt, må soldaten handle og be om tilgi-velse. Vi ser bilder av beruselsen når målet er truffet og misjonen fullført, men ubehaget ved å drepe – selv på ordre – kan ingen fri seg fra. Samvittigheten uro kan aldri dempes av kommando-ord. Ingen ordre kan frata oss vårt adelsmerke at vi står til ansvar overfor Gud, våre medmennesker og oss selv. Det gjelder i fred og i krig.

Det etiske dilemma er tydelig i vår tid. Verdenskrigens valg var etisk sett enklere å forholde seg til. Men også da rådde det en usikkerhet om veivalget. Skulle Norge ta opp kampen mot okkupasjonsmakten eller søke en forhandlings-løsning? Det var kongen som skar igjennom. Kong Haakon tenkte ikke primært taktisk men moralsk da han nektet å følge rådet om bøye seg for overmakten. Hans uredde ord ble retningsgivende for vårt folk og avgjørende for vår historie. De ga folket moralsk kraft i kampen mot terror og okkupasjon.

Også den kalde krigen bød på klare fronter som ikke ga rom for mange ny-anser.

Det var den moralske kraft i folkenes krav om frihet som førte til murenes fall og til et nytt kapittel i Europas historie. Der det i dag reises nye murer vil det samme skje. Tyngdekraften i det moralske univers kan ikke oppheves verken i krig eller fred. Det ligger fast og det forplikter oss alle. Kirkens rolle er å minne om maktens grenser og avmaktens styrke.

I dag skaper internasjonal terrorisme et nytt verdensbilde. Det rår ny usikkerhet om de etiske valg som må gjøres. Selve forsvarsbegrepet krever en ny gjennomtenkning. Våre etiske verdier knyttet til fred, rettferdighet, sannhet og menneskeverd settes på prøve. Hva er et legitimt forsvar? Hva er angrepskrig? Hva er okkupasjon? Holder de gamle kriterier for en rettferdig krig? Må folkeretten skrives om? Hva er forskjellen på forsvar og krigsmakt?

Ved et jubileum for kirken i forsvaret er det all grunn til å minne om at Bibelen ikke kan brukes som manual for krig og folkerett. Men den bekrefter verdier som er grunnleggende for samfunnet i fred og i krig. Budene er ikke satt ut av kraft i krig. De er der som betingelse for den gode frukt, som Johannes taler om.

Ta det første budet. Budet om ikke å misbruke Guds navn. Det forbyr oss å ta Gud til inntekt for krig. Det finnes ikke hellige kriger. Verken korstog eller jihad hører med i et opplyst og moderne gudsbilde.

Eller budet om ikke å lyve. Det settes på prøve når mediene blir den fremste frontlinje i kampen om folkemeningen og når krigspropagandaen har fått underholdningsverdi. Vi lar oss lett rive med av falske heltehistorier og tvilsomme seirer. Når krig skal markedsføres blir sannheten det første offer. Løgn settes i system ikke bare for å villedde fienden men for å bedra det folk i hvis navn krigen føres. Når krig markedsføres som underholdning er det en dyp krenkelse ikke bare av sannhetskravet med også av menneskers anstendighetsfølelse.

Budet om ikke å stjele er en av okkupasjonsmaktens største fristelse – tyveri av andres historie, andres verdighet, andres kultur og religion. Misbruk av andres seksualitet er en del av krigens grusomme fortelling. Er vold mot kvinner en større fristelse i krig enn i fred?

I en krig oppstår det en unntakstilstand på mange av samfunnets områder. Men det gjelder ikke de moralske grunnlover. Kanskje mer enn ellers gjelder det å vise gudsfrykt og nestekjærighet og selvrespekt. Når det moralske univers bryter sammen, skal vi minne hverandre om at Guds lov står skrevet i menneskenes hjerter, slik at vi vet hva som er ondt og godt.

Budene er fornuftens ord, innlysende og overbevisende. Troen gjør dem til samvittighetens tale. Derfor trenger vi troens ord og tilgivelsens mulighet i krigens verden.

Forsvaret kan aldri bli et område hevet over etikken, eller et område som skaper sin egen etikk. Det dreier seg om mennesker i forsvaret og mennesker som forsvarer. Et menneskesyn som ikke demoniserer fiendebilder. Vi trenger et alternativt språk når ord som barbarer, kjeltringer og onde, dukker opp i vårt vokabular. Rasismen kan ha mange ansikter og mange uttrykk.

Feltprestkorpsets Ånd er å ivareta det menneskelig og det guddommelige i mennesket – hos offiserer og soldater. Det er å stå vakt om menneskeverdet mot enhver for forråelse og fornedrelse. I denne mening er feltprestkorpset moralens vokter, men det er ikke moralismens grensevakter.

Det bildet som møter oss etter en krig er ikke bare hjem og byer som er utbombet og nedbrent. Også krigsmaskinen ligger utbrent i ørkenen og langs landeveien. Lenge etter at det sivile samfunn har kommet på beina, ligger krigens minnesmerker og rustner på sin sakte ferd mot glemselen. Lenge etter at krigen er over, lider veteranene på kropp og sinn. Bitterheten over å være glemt etter at helteglorien er visnet er tung å leve med.

Johannes hjelper oss ikke med et mildt Jesus bilde som kan forskjønne krigens gru. Han skal døpe dere med Hellig Ånd og ild. Den ildgivning det her er snakk om er den som skaper liv og tjener livet.

Bare de døde har sett krigens slutt, sa vismannen Platon. Kirken er bærer av en annen visjon. Sannhetens, rettferdighetens og forsoningens strategi skal en gang gjøre krigsstrategier overflødig. Derfor er fortellingen om Gudsriket en håpsfortelling også i vår tid. Vi kan ennå gjøre dette århundre og feltprestkorpsets neste femti år til et vendepunkt i menneskehetens historie. Salige er dere som skaper fred, Gud vil kalle dere sine barn. Det er en frukt som ikke står under Guds dom, men under Guds velsignelse.

Bokanmeldelser og kommentarer

Kulturanalytisk blikk på vår tid

Paul Otto Brunstad: *Seierens melankoli – et kulturanalytisk essay*. Norsk Gyldendal. Akademisk. 291 sider.

Hvor kommer den egentlig fra denne umiskendelige følelse af tristhed? Hvorfor melder den sig altid på de mest mærkværdige tidspunkter? Hvorfor skal man stilles til regnskab i tristessens skygge når man lige har præsteret noget ekstraordinært eller vundet en erkendelse? Hvor kommer disse melankolske træk fra i kulturen og hvorfor kan man ikke slippe for denne følelse af glæde og sejr der er parret med tomhed? Den følelse som ikke kender til sociale grænser, men synes at ville følge det moderne menneske overalt har Paul Otto Brunstad søgt at belyse i et langt essay. Han kommer vidt omkring. Først beskrives melankoliens anatomi, derpå følger et forsøg på begrebsafklaring og noget psykiatrihistorie. Med alt dette i baghovedet tager bogen så ellers fart og beskriver melankolien og den blaserte konsument, melankoli og tidsforståelse, teknologi, lidenskabsløshed og kølighed, kedsomhed og kulturelle faktorer.

I en fremragende første del udnytter Brunstad til fulde essayets karakter. Dvs. han kommer vidt omkring som en meget god iagttagere af det moderne samfund. Den der ønsker en strikte begrebsdannelse og en ekstrem systemiseret gennemgang af melankoli som kulturel følelse og psykisk virkelighed bliver skuffet over bogen. Men det er heller ikke hensigten med dette værk som er en uhyre fin betragtelse af menneskets hverdag i den vestlige kultur. Brunstad bruger flittigt både den klassiske og den moderne litteratur; ligesom han hele tiden lader sig inspirere til indsigt ved film og billedkunst. Han viser ikke alene et stort indblik i filosofiens historie; men behersker også store dele af den moderne sociologi. Det er som om det er forfatterens hensigt at rette lysene mod begrebet fra mange vinkler. Nogle vil sikkert anklage ham for ikke at gøre sig færdig med ræsonnementerne; men denne læser finder det ganske udfordrende at læse en bog, som har mange meninger og alligevel tør tage tidens ubestemthed alvorligt. Læseren bliver ikke tvunget ind i bestemte opfattelser, men får lov til at se på melankolien fra mange forskellige vinkler. Man ser de skadelige påvirkninger af livet, men man ser også de godgørende sider ved fænomenet.

Især afsnittene om melankolien og den blaserte konsument må vække genkendelse i mange mennesker. Det lykkes her at beskrive den glade erhvervsglæde som på en eller anden måde alligevel efterlader den glade pengebruger og fornuftige forbruger med en stor tristhed over verdens forgængelighed og købelystens kortvarige glæde. Brunstad gør sig en overvejelse over Las Vegas som er interessant. Her er stedet hvor ingen ord eller løfter gælder. Her er alt kun overflade og glimmer!

Kropsløsheden holder i disse år sit store indtog i vores kultur. Vi lader os hensætte i det modstandsløse virtuelle virvar. De elektroniske medier lader os tro at vi kan leve tilværelser som ikke er vores. Vi sidder og finder på og snakker nogle mennesker frem der ikke findes. Vi kravler ind i andre tilværelser end vores egen. Vi sidder i det hele taget for os selv og lader fantasien råde. Vi sidder og opspinder en tilværelse. Om det så er hengivenhedens kropslige smukke og ædle kunst, så er vi også i den sammenhæng ved at gøre os til fantasifulde iagttagere der hellere glor end udøver. Det virtuelle får ligefrem kropsligheden til fordampe og forsvinde iflg. Brunstad.

I en anden del af bogen spørger forfatteren sig om der er noget at gøre ved det hele. I nogle meget eftertænksomme og bevægende kapitler om taknemmeligheden som den relation der altid bevarer mennesket i fællesskab med andre og i hukommelsen for det gode prøver han at påpege de skabende kræfter i livet. Ligeledes er det med måltidet hvor man spiser sig sammen, eller med mentoren, den gode ven, der aldrig forlader én med sin livsklogskab.

Slutteligt bliver der slået til lyd for begæret og længslen. Brunstad hævder at mennesket formes af det, man rækker ud efter – af det man begærer lidenskabeligt. Det er ikke begæret der er problemet, men begærets retning kan være problematisk. Melankolien anser Brunstad for at være håbets kraft i en kultur hvor man kunne blive optaget af sig selv. Melankolien er længslen efter at komme ind i fællesskabet efter at have været skilt så smertefuldt fra de andre.

Jeg synes det er en smuk og eftertænksom bog, skrevet af en skarp iagttager af det vestlige menneske. På intet tidspunkt rejses der moraliserende fingre eller knejses der med nakken. Bogen er skrevet af et menneske der kender begrebet indefra og som så udmærket forstår det moderne menneskes fascination af sig selv. Brunstad tror ikke på lidenskabsløsheden, så det er ikke en cool bog – det er en livsbegejstret beretning fra et moderne liv, skrevet med tiltro til at det alt sammen kan nytte noget og at mennesket kan forbedre sig. Trist at der ikke skrives flere af den slags bøger (og så sejrede melankolien alligevel).

Peter Skov Jakobsen, København

Militærmakt og etikk

Henrik Syse: *Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer*. Aschehoug 2003. 221 sider. 279 NOK.

De siste års offentlige debatter omkring krigene mot Serbia, Afghanistan og Irak har mer enn tydelig vist kompleksiteten i spørsmålene om *når* det er riktig å gå til krig og *hvordan* krigen skal føres. Er det noen gang tillatt å gå til angrepskrig mot en annen stat uten at man selv er blitt angrepet? Kan det gjøres uten et mandat fra FNs sikkerhetsråd? Hvilke midler er det tillatt å bruke i krig? Hvordan skal vi måle krigens ødeleggelser opp mot det som er krigens målsetning?

Folkerettsjurister kan gi de juridiske svarene på de disse spørsmålene. De svarene de gir er ofte klare og er i det store og det hele restriktive til bruk av militær makt overfor andre stater. Unntakene er der denne bruken er eksplisitt autorisert enten av FN-charteret (selvforsvar) eller av Sikkerhetsrådet. Det er tegn i tiden som tyder på at sentrale aktører i dagens internasjonale samfunn ikke er innstilt på å la juristenes syn være det siste ordet i saken. Dermed er det skjøre folkerettslige rammeverkets status i dag usikker.

Henrik Syse har stort sett latt «det juridiske rammeverk ligge og gir seg i stedet etikken i vold» (side 11). Han gjør ikke dette for å sette krigens folkerett til side, men i en bestrebelse på å bidra til at folkeretten skal hvile på et solid etisk fundament. Sagt på en annen måte: Han vil bygge en bro mellom våre, ofte forvirrede, moralske sympatier og antipatier på den ene siden og de lover, regler og normer som synes å veilede beslutningstakere på høyeste nivå i internasjonal politikk. For å få til dette, går han til en lang europeisk etisk tradisjon omkring disse spørsmålene, nemlig rettferdig krig-tradisjonen.

Rettferdig krig-tradisjon er en tilnærming som hjelper å *organisere* våre moralske verdier og følelser. Det gjør den gjennom å gi oss en del spørsmål i møte de etiske dilemmaene som krigens stiller oss overfor: Stoler vi på autoriteten til den som tar beslutningen om å gå til krig? Er bakgrunnen for denne konflikten tilstrekkelig urovekkende til at militær makt bør tas i bruk? Hva er den egentlige hensikten med og motivasjonen for å gå til krig? Hvordan står de ødeleggelsene krigen vil føre med seg i forhold til det som er målsetningen med krigen? Er det virkelig ikke andre måter – er alt prøvd? Hvor stor er sjansen for at man faktisk oppnår det man vil med å gå til krig?

De samme spørsmålene kan stilles positivt opp som seks kriterier for at en krig kan kalles rettferdig: Legitim autoritet, rettferdig grunn, rett intensjon, proporsjonalitet, siste utvei og rimelig håp om å lykkes. Dette er spørsmål og kriterier til hjelp for å svare på *når* det er rett å gå til krig (*ius ad bellum*).

På samme måte finnes det spørsmål og kriterier til de ansvarlige aktørene når krigen faktisk har brutt ut (*ius in bello*): Hva er forholdet mellom mål og midler i selve krigføringen? Skjelner de krigførende parter godt nok mellom militære og sivile mål? Selv om de i ettertid forsvarer seg med at det ikke var meningen at sivile skulle skades, gjorde de nok for at det ikke skulle skje? Dette blir til kriteriene: Proporsjonalitet, differensiering, herunder doktrinen om dobbel effekt.

Syse skisserer også kort hvordan en tilsvarende tilnærming kan være hensiktsmessig i forhold til situasjonen etter at krigen er slutt (*ius post bellum*). Situasjonen i dagens Irak er et godt nok eksempel på at dette er på sin plass. Det kan allikevel være et spørsmål om de kriterier som listes opp i boken er finslipt nok til å være anvendelige. Spesielt det første av de seks kriteriene som listes opp, 'rettferdig grunn til at krigen skal avsluttes', synes å være åpen for misforståelser.

Syse finner også plass til å applisere dette på den nåværende sikkerhetspolitiske situasjon, og spesielt hans drøfting av Bush-doktrinens bruk av preventiv krig/forkjøpsangrep er informativ. Her viser han rettferdig krig-tradisjonens aktualitet gjennom en klargjørende gjennomgang av de etiske problemstillinger knyttet til dagens situasjon. At forfatteren ender opp med en konklusjon som ligger veldig nær undertegnedes, hjelper selvsagt også.

Det er jo med en viss spenning man leser en bok av Henrik Syse, i alle fall hvis du har vært tilstede på noen av hans foredrag. I slike sammenhenger er mannen morsom, innimellom hysterisk morsom. Det er han ikke i sin bok om rettferdig krig. Heldigvis, kanskje. Det er ikke alltid en muntlig form lar seg overføre til en skriftlig. Vi kjenner allikevel igjen stilen. Henrik Syse *kan* dette stoffet. Det gjør at han nærmer seg stoffet med letthet og et pedagogisk grep som sitter. Uten å bli barnehageonkel (eller søndagsskolelærer, som han jo viselig er) gjør han kompleks etisk tenkning tilgjengelig for leseren. Bokens *språk, struktur og eksempler* gjør at den bør være lesbar for de fleste. Etter å lest boken vil alle som har tid og interesse for spørsmål omkring når og hvordan det kan være det mest riktige å føre krig (og det burde jo strengt tatt være de fleste), kunne stille spørsmålene med større mening, presisjon og tydelighet.

Henrik Syse fører en elegant riksmålspenn. Tendensen er mer arkaisk enn moderne, men gjennomgående leder han oss gjennom teksten uten at språket står i veien for det som sies. På tross av at materialets historie på mange måter legger opp til det, så unngår han for mange latiniske termer og tunge akademiske formuleringer. Bokens struktur er logisk, ryddig og lett å følge. Den kan leses av alle som har tid til å tenke.

Helt til slutt i boken følger et mer personlig kapittel der forfatteren imøtegår en del innvendinger mot tanken om rettferdig krig, slår et slag for dydsetikken og gjennom det tydelig velger side i fjorårets debatt om nødvendighet av verdiformidling i soldats- og offisersutdanningen.

Jeg kan ikke annet enn se at Syse gjør en kjempejobb i denne boken. Gjennom eksempler, både aktuelle og fiktive, gjør han stoffet tilgjengelig uten å forflaute. Eksempelene, sammen med aktualiserende kommentarer og avsnitt, gjør dette at boken får liv og framdrift. Henrik Syses bok er viktig og god. Han viser oss kompleksiteten uten å bli verken å bli utydelig eller miste engasjement. Dette er en bok som både kan og bør leses av mange, ikke minst av alle høyere offiserer og politikere med ansvar for forsvars- og sikkerhetspolitikk.

Finnes det så noen kritiske innvendinger mot denne boken? Det kan det selvsagt gjøre. Har man et rendyrket realpolitisk ståsted, vil troen på at det er mulig å tenke etikk og militærmakt sammen være fraværende i utgangspunktet. Er man mer eller mindre absolutt pasifist, rygger man bare i forholdet til betegnelsen 'rettferdig krig'. Dette er egentlig ikke noen innvending mot selve boken, da Syse på en etterrettelig måte redegjør for sin grunnposisjon i det første kapitlet. Problemet med rettferdig krig-tradisjonen er, slik jeg ser det, at den er en blanding av et ganske formalt rammeverk omkring disse spørsmålene og samtidig er bærer av bestemt verditradisjon. Dette er egentlig ikke noen innvending mot tradisjonen i og for seg. Det betyr bare at for den enkelte må en rettferdig krig-tilnærming suppleres av en mer grunnlagsetisk refleksjon.

De fleste må erkjenne at når man først kommer i gang med diskusjon om disse spørsmålene, så går det ikke lenge før argumentene fanges opp av rettferdig krig-tankegangen. Hvem har rett til å sanksjonere voldelige handlinger? Står de anvendte midlene i forhold til det målet som skal oppnås? Kan uskyldige drepes for en god sak? Osv. Uansett om man følger de normative føringene som ligger implisitt i denne tradisjonen eller ikke, så er det nødvendig å kjenne den. For å oppnå det, så finnes det på norsk ingen bedre innføring i rettferdig krig-tradisjonen enn Syses bok.

Raag Rolfsen